

Журнал 15.01.1999 жылдан бастап шығады.
Токсан сайын шығады.

Журнал издаётся с 15.01.1999г.
Выходит ежеквартально.

Қазақстан Республикасының инвестициялар және даму министрлігінде тіркелген
Тіркелу номері: 15710-Ж
Тіркелу күні: 24 қараша 2015ж., Астана қ.

Меншік иесі: «Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы» мекемесі
Мақсаты мен міндеттері: академияның және басқа да оқу орындарының профессорлық – оқытушылық құрамының, сонымен қатар тәжірибедегі қызметкерлердің ғылыми мақалаларын жарыққа шығару.

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию Республики Казахстан.

Регистрационный номер: 15710-Ж.

Дата регистрации: 24 ноября 2015 г., г.Астана.

Собственник: Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева».

Цель и задачи: публикация научных статей профессорско-преподавательского состава академии, других учебных заведений, а также практических работников.

Редакция мекен-жайы:

Алматы қ., Құрманғазы, 107.
Телефоны: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88

Адрес редакции:

г.Алматы, ул.Курмангазы, 107.
Телефон: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС
НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Автономов А.С. – заведующий сектором сравнительного правоведения Института государства и права Российской Академии наук, доктор юридических наук, профессор (г.Москва, Российская Федерация).

Булекбаев С.Б. – доктор философских наук, профессор, проректор Казахского Университета международных отношений и мировых языков им.Абылай хана.

Жалаири Ө.Ш. - доктор юридических наук, профессор, ректор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева. Председатель Совета.

Койгельдиев М.К. – доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой КазНПУ им.Абая.

Мауленов К.С. – доктор юридических наук, профессор Международного университета информационных технологий.

Рогов И.И. – доктор юридических наук, профессор, председатель Конституционного Совета Республики Казахстан.

Сабден О.С. – доктор экономических наук, профессор, академик НИА РК, руководитель центра экономической политики и глобализации Института экономики КН МОН РК.

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА
НАУЧНО-РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор - **Алибаева Г.А.** – доктор юридических наук, профессор, проректор по научно-исследовательской работе Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Айтхожин К.К. – доктор юридических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Алиева М.Б. – кандидат филологических наук, доцент Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Гинзбург А.Я. – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминалистики и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Дауылбаев К.Б. – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономических и общеобразовательных дисциплин Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Жайлин Г.А. – кандидат юридических наук, профессор, кафедры гражданско-правовых дисциплин Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Магауова А.С. – доктор педагогических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Сатова А.К. – доктор психологических наук, профессор Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

Утибаев Г.К. – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права, криминалистики и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева.

СОДЕРЖАНИЕ

Абдуалипова К.Ж., Рахимбаев Э.Н. Коррупция в Кыргызстане и Казахстане: проблемы, тенденции, решения (сравнительно-правовой анализ)	3
Асылханова М.А. Полиэтникалық білім берудегі студенттердің толеранттылығы мен күзіреттілігін зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері	12
Аубакиров З.Ә. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы	21
Бейсенов Д.Қ. Зорлық-зомбылық қылмыстық құқық бұзушылықтардың қауіптілігі	27
Белхожаева Д.Ж., Рахимова Г.Н. Медиация институтын құқықтық реттеу	32
Дауылбаев К.Б., Масабаева А.М., Емберген Ш.И. Нарық жағдайда кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттіліктерін қалыптастырудың теориялық аспектілері	39
Жанат А.Т. Основные направления предупреждения нарушений прав интеллектуальной собственности	46
Жұматаева Б.А. Көшпелі қазақ қоғамындағы меншік иелерінің құқықтық жағдайы	51
Зинкевич Т.И. Методические проблемы медиации в уголовном процессе	60
Ким А.О. Методологические подходы оперативно-розыскной деятельности	64
Кошпенбетов Б.М., Қожахметов Н.Б., Мусағалиев З.А. Қазақстан Республикасы заңнамасы бойынша жаза түрлерінің кейбір мәселелері	69
Қымбатбай Ж.С. Конституционно-правовой механизм обеспечения деятельности общественных объединений в Казахстане	74
Өмірзақов Е. Ювеналдық әділет	81
Сапар Ж.Б. Роль органов прокуратуры в системе государственных органов	89
Серіков А.Б. Конституциялық бақылаудың қоғамдық және құқықтық мәні	94
Тен Э. Понятие и сущность профилактики уголовных правонарушений	101
Турганбаев С.Т. Правовой статус объектов государственного правопреемства на примере Республики Казахстан	110
Хавдал К. Демократиялық, құқықтық мемлекет және адам құқықтары	114
Чонжыбаев Д.А. Принципы законности и справедливости в международном уголовном праве	120

**КОРРУПЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ И КЫРГЫЗСТАНЕ:
ПРОБЛЕМЫ, ТЕНДЕНЦИИ, РЕШЕНИЯ
(СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)**

К.Ж. Абдуалипова¹, Э.Н. Рахимбаев¹

¹Магистр юридических наук, доцент кафедры «Бизнеса и правоприменения», Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева, Республика Казахстан, г.Талдыкорган, abdualipova@mail.ru.

¹доктор юридических наук, профессор кафедры «Конституционного, международного права и таможенного дела», Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы, 23ren09@mail.ru

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы и проблемы антикоррупционной деятельности в Казахстане и Кыргызстане, обобщены результаты социологического исследования, посвященного вопросам и проблемам коррупции в Кыргызстане и Казахстане. Масштабы коррупции тем выше, чем больше существует условий, благоприятствующих ее возникновению. Масштабы коррупции это производное от таких факторов, порождающих ее как: культурные, социальные, политические, экономические, правовые и т.д. Рассмотрены различные трактовки понятия «Коррупция», которые достаточно четко дают представление о коррупции. Прежде всего, это умышленные деяния, незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную и муниципальную должность в целях получения или извлечения лично, или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ и создающие угрозу интересам общества или государства. Отмечается, что коррупция является как нравственной, экономической, политической, так правовой проблемой Кыргызстана и Казахстана. Борьба с коррупцией, особенно на верхних этажах государственной власти в Кыргызстане и Казахстане будет проблематичным по причине отсутствия заинтересованности у некоторых чиновников, недостаточной их ответственности, а также степени наказания за данные преступления. Полагаем, что в борьбе с коррупцией, необходимо, прежде всего, повысить меру ответственности и наказания за данные преступления государственных чиновников. Поскольку именно они приносят колоссальный вред государству и обществу.

Ключевые слова: Коррупция, предупреждение, цель, задачи, индикаторы, ключевые направления, государственная служба, мониторинг, стратегия.

**ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ КЫРГЫЗСТАНДАҒЫ ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ:
ПРОБЛЕМАЛАР, ТЕНДЕНЦИЯЛАР, ШЕШІМДЕР
(САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ)**

Түйіндемe. Бұл мақалада Қырғызстан мен Қазақстандағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл сұрақтары мен мәселелері талқыланады, Қырғызстан мен Қазақстандағы сыбайлас жемқорлықтың мәселелері мен проблемалары туралы әлеуметтік зерттеу нәтижелері келтірілген.

Сыбайлас жемқорлықтың ауқымы неғұрлым жоғары болса, соғұрлым оның пайда болуына ықпал ететін жағдайлар көбірек болады. Сыбайлас жемқорлықтың

ауқымы - оны тудыратын факторлардың туындысы: мәдени, әлеуметтік, саяси, экономикалық, құқықтық және т.б.

Сыбайлас жемқорлық туралы нақты түсінік беретін «Сыбайлас жемқорлық» түсінігінің әртүрлі түсіндірмелері қарастырылған. Біріншіден, бұл жауапты мемлекеттік және муниципалды лауазымға ие тұлғалардың жеке өзі немесе делдалдар арқылы мүліктік (мүліктік емес) жеңілдіктер мен артықшылықтарды өздері немесе үшінші тұлғалар үшін алу немесе заңсыз пайдалану, сондай-ақ бұл тұлғаларға жеңілдіктер мен артықшылықтар беру арқылы пара алу. Қоғамның немесе мемлекеттің мүдделеріне қауіп төндіреді.

Сыбайлас жемқорлықтың Қырғызстан мен Қазақстанның моральдық, экономикалық, саяси және құқықтық проблемасы екені атап өтілді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес, әсіресе Қырғызстан мен Қазақстандағы мемлекеттік биліктің жоғарғы деңгейлерінде кейбір шенеуніктер арасында қызығушылықтың болмауы, олардың жауаптылығының жеткіліксіздігі, сондай-ақ осы қылмыстар үшін жазалау деңгейіне байланысты проблемалы болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте, ең алдымен, мемлекеттік қызметшілердің осы қылмыстары үшін жауапкершілік пен жазалау шараларын арттыру қажет деп санаймыз. Өйткені олар мемлекет пен қоғамға үлкен зиян келтіреді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, алдын-алу, мақсат, міндеттер, индикаторлар, негізгі бағыттар, мемлекеттік қызмет, мониторинг, стратегия.

CORRUPTION IN KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN: PROBLEMS, TRENDS, SOLUTIONS (COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS)

Abstract. This article considers the issues and problems of anti-corruption activities in Kyrgyzstan and Kazakhstan, summarizes the results of a sociological study on the issues and problems of corruption in Kyrgyzstan and Kazakhstan. The scale of corruption is the higher, the more conditions exist that favor its occurrence.

The scale of corruption is a derivative of such factors that generate it as: cultural, social, political, economic, legal, etc. Various interpretations of the concept of "Corruption" are considered, which give a fairly clear idea of corruption. First of all, these are intentional acts, illegal use by persons holding a responsible state and municipal position in order to obtain or extract property (non-property) benefits and advantages for themselves or third parties personally or through intermediaries, as well as bribery of these persons by providing benefits and advantages and creating a threat to the interests of society or the state.

It is noted that corruption is both a moral, economic, political, and legal problem in Kyrgyzstan and Kazakhstan. The fight against corruption, especially at the top levels of government in Kyrgyzstan and Kazakhstan, will be problematic due to the lack of interest of some officials, their lack of responsibility, and the degree of punishment for these crimes. We believe that in the fight against corruption, it is necessary, first of all, to increase the measure of responsibility and punishment for these crimes of state officials. Because they are the ones that cause enormous harm to the state and society.

Keywords: Corruption, prevention, purpose, tasks, indicators, key directions, public service, strategy.

Коррупция известна с глубокой древности, и упоминания о ней встречаются в сочинениях по искусству государственного управления. Коррупция упоминается во

всех центрах древневосточных цивилизаций, в религиозной и юридической литературе Индии, Китая, Египта, Месопотамии и др. Коррупция свойственна всем странам независимо от политического устройства и уровня развития, различается масштабами, является интернациональной проблемой [1]. Не случайно коррупционные явления продолжают быть в центре внимания и изучения практиков и ученых.

Целью данной статьи является желание рассмотреть состояние, масштабы, тенденции антикоррупционной деятельности в Кыргызстане и Казахстане, провести сравнительно-правовой анализ, выявить проблемы и представить пути их решения. Мы озабочены поиском эффективных путей противостояния такому злу как коррупция. В Кыргызстане и Казахстане намечены всевозможные меры по противодействию коррупции, имеется политическая воля, а также желание руководителей органов государственной власти, государственного управления и местного самоуправления. Нам представляется, что в последние годы коррупционные действия имеют тенденцию развития в высших эшелонах государственной власти. Относительное сходство в деле развития и противодействия коррупции в Кыргызстане и Казахстане, повлияло на выбор темы данной статьи. Полагаем, что соответствующий сравнительно-правовой анализ в деле противодействия коррупции в Кыргызстане и Казахстане послужит некой основой для принятия дальнейших решений и изменений в нормативной правовой базе этих стран.

Предлагаем рассмотреть существующие терминологические подходы к дефиниции коррупции. Коррупция [corruption] означает подкуп; подкупность и продажность общественных и политических деятелей, государственных чиновников и должностных лиц. Коррумпировать [лат. corrumpere] – означает «подкупность кого-либо деньгами или иными материальными благами» [2]. В толковом словаре русского языка коррупцию характеризуют как подкуп взятками, продажность должностных лиц, политических деятелей [3]. В юридическом словаре представлена понятие коррупция [corruption], которая означает – сращение государственных структур со структурами преступного мира в сфере экономики, а также подкуп и продажность общественных и политических деятелей [4]. В современном словаре иностранных слов дается следующее определение коррупции [corruptio] – прямое использование должностным лицом прав, связанных с его должностью, в целях личного обогащения; продажность, подкуп должностных лиц, политических деятелей. «Корруптированный» - проникнутый коррупцией [5].

В Законе Республики Казахстан «О противодействии коррупции» определено, что «Коррупция - незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ» [6]. В Законе Кыргызской Республики «О противодействии коррупции» определено, что «Коррупция - умышленные деяния, состоящие в создании противоправной устойчивой связи одного или нескольких должностных лиц, обладающих властными полномочиями, с отдельными лицами или группировками в целях незаконного получения материальных, любых иных благ и

преимуществ, а также предоставление ими этих благ и преимуществ физическим и юридическим лицам, создающие угрозу интересам общества или государства [7].

Таким образом, мы рассмотрели различные трактовки понятия «Коррупция», которые достаточно четко дают представление о коррупции. Прежде всего, на наш взгляд, это умышленные деяния, незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную и муниципальную должность в целях получения или извлечения лично, или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ и создающие угрозу интересам общества или государства. К этому можно добавить такие ассоциации слова «коррупция» как: взятка, злоупотребление служебным положением, подкуп, сращивание государственного аппарата с криминальным миром, проталкивание «нужных» людей, проталкивание нужных решений, мафия, воровство и т.д.

Далее мы представляем данные о коррупционных преступлениях, имевших место в 2002 году в Кыргызстане и Казахстане, в целях сравнения ситуаций 2002 года и последних трех лет развития государств (2017-2020 гг.). Так, например, согласно проведенным исследованиям Региональным центром поддержки в Братиславе и Центром изучения общественного мнения и прогнозирования в 2002 году в Кыргызстане (90 %) и Казахстане (86 %) самыми коррумпированными оказались органы милиции и внутренних дел; в Госавтоинспекции – в Кыргызстане 89 %, в Казахстане 86 %; в Таможенные органы - в Кыргызстане 93 %, в Казахстане 87 %; Налоговые службы - в Кыргызстане 92 %, в Казахстане 82; высшие учебные заведения (университеты) - в Кыргызстане 86 %, в Казахстане 82 %. и т.д. [9]. Важно отметить, что сотрудники государственных органов выделили целый спектр различных форм современной коррупции. По результатам исследования, отмечается, что – «самыми распространенными формами коррупции, по мнению государственных служащих, являются: взяточничество - 65 %, семейственность, родственные связи, землячество – 52 %, подкуп государственных служащих – 35 %, махинации с государственным имуществом – 33 %, вымогательство со стороны государственных служащих – 30 %, уклонение от уплаты налогов – 30%» [9]. В ходе исследования респонденты выделили три блока причин коррупции: экономические, правовые и социально-нравственные, среди которых назывались: крайне низкая зарплата государственных служащих - 59 %; нынешний кризис в стране – 49 %; несовершенство законов – 33 %; общая слабость органов государственной власти – 31 %; коррумпированность высших руководителей государств – 30 %; попустительство властей по отношению к коррупции – 26 % [9]. Проведенный исследователями анализ позволил им сделать вывод, что – «экономические реформы в Кыргызстане и Казахстане не всегда обеспечены правовыми рамками. Незрелость законодательства проявляется как в плохом качестве законов, так и в несовершенстве всей правовой системы, в нечеткости законодательских процедур» [9].

Итак, рассмотрим нормативную правовую базу противодействия коррупции и фактические, реальные коррупционные действия, имевших место в современных условиях. Прежде всего, необходимо отметить, что в последние пятилетие в Кыргызстане и Казахстане постоянно принимаются определенные меры по совершенствованию правовой основы борьбы с коррупцией и процедур.

Закон Кыргызской Республики «О противодействии коррупции», состоящий из 18 статей, (в редакции Законов КР от 17 мая 2014 года № 70, 21 октября 2016 года № 169, 18 марта 2017 года № 46) устанавливает основные принципы противодействия

коррупции, правовые и организационные основы предупреждения коррупции и борьбы с ней, минимизации, ликвидации последствий коррупционных правонарушений, а также направлен на обеспечение национальной безопасности Кыргызской Республики, защиту прав и свобод граждан и общественных интересов от угроз, вытекающих из проявлений коррупции [7]. Однако нормы данного Закона, на наш взгляд, до сих пор не привели к эффективной правоприменительной практике, прежде всего из-за политических баталий в стране. И экс-президенты Кыргызстана К.С. Салиев (2005-2010 гг. правления), А.Ш. Атамбаев (2012-2017 гг.), а также действующий президент - Жээнбеков С.Ж., так и не смогли значительно снизить уровень коррупции в стране (особенно А.Ш. Атамбаев), хотя это были их главными предвыборными заявлениями - обещаниями народу страны.

Следует отметить, что борьбу с коррупцией ведут Совет безопасности Кыргызской Республики, Генеральная прокуратура Кыргызской Республики, Служба по борьбе с экономическими преступлениями, ГКНБ, МВД, Агентство по делам государственной службы Кыргызстана и др.

В Отчете Генерального прокурора Кыргызстана о состоянии законности в Кыргызской Республике в 2017 году и о проделанной органами прокуратуры работе по ее укреплению отмечается следующее. В части противодействия коррупции в органах исполнительной власти, органах местного самоуправления, их должностных лиц, отмечается, что за отчетный период всего проведено 9 417 проверок, по результатам которых внесено 14 607 актов прокурорского реагирования, по которым привлечено к дисциплинарной и административной ответственности 9 670 лиц. За отчетный период правоохранительными органами Кыргызстана было возбуждено 1 037 уголовных дел коррупционной направленности, из которых 704 уголовных дела возбуждены органами прокуратуры [18].

В период с 2010 по 2017 гг. были привлечены к ответственности за коррупцию и служебные преступления Р.Сабилов, бывший министра социального развития; Г. Дербисева, экс-заместитель министра социального развития; У. Ташбаев, бывший глава Государственного агентства по геологии и минеральным ресурсам; мэр г. Бишкек Н. Тулеев; бывший мэр г. Ош М. Мырзакматов; экс-депутаты Парламента Кыргызстана А. Салянова, У. Аманбаев, И. Пирматов, а также бывший Спикер Жогорку Кенеша Кыргызстана А. Кельдибеков и др. [19, с. 5]. Приговорены к лишению свободы экс-премьер-министры Кыргызстана С. Исаков и Ж.С. Сатыбалдиев за коррупционные преступления.

Высокий уровень коррупции в госорганах подтверждают слова депутата Жогорку Кенеша А. Жапарова, который заявил, что - «Кыргызстан создал комфортную зону для всех чиновников, живущих за счет бюджета. Даже если они и не получают зарплату, они могут жить, переправив идущие в казну налоги в свой карман». По словам А. Жапарова «ежегодно более 350 000 человек живут за счет бюджета и на их зарплату, в общей сложности уходит 72 млрд. сомов» [12]. В интервью газете «Общественный рейтинг» председатель политической партии А. Мадумаров заявил, что – «К величайшему сожалению, проблема коррупции живет на высоких этажах власти. Если первое лицо не потребует выполнять незаконные директивы, то и подчиненные не посмеют перейти черту» [16]. Премьер-министр Правительства Кыргызстана М.Абылгазиев, сообщил, что в ходе борьбы с коррупцией на единый депозитный счет было перечислено 544 млн. сомов [20]. Таким образом, анализ показывает, что все еще сильна коррупционная турбулентность в Кыргызстане.

Вместе с тем, в деле противодействия коррупции в Кыргызстане имеются отдельные положительные достижения. Заслуживает внимания участие в антикоррупционной работе и журналистов. Так, журналист-расследователь из Кыргызстана Эльнура Алканова получила международную премию за инновации в борьбе с коррупцией в 2019 году. В Кигали, столице Руанды, прошла церемония награждения победителей, номинированных на премию Эмира Катара в борьбе против коррупции. Официально награда называется: «Международная премия Шейха Тамима бин Хамада аль-Тани» за антикоррупционное высшее мастерство» и вручает ее в присутствии других глав государств лично Эмир – правитель Катара. [17]. Полагаем, что еще предстоит приложить немало усилий в деле противодействия коррупции в Кыргызстане, чтобы в целом выйти на такое же антикоррупционное высшее мастерство в государстве.

Что касается Казахстана, то в 2015 году был принят весьма объемный и всеохватывающий Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции», который направлен на регулирование общественных отношений в сфере противодействия коррупции и на реализацию антикоррупционной политики в Республике Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020 г.). В Законе Республики Казахстан «О противодействии коррупции», состоящем из 5 глав и 27 статей, представлены такие дефиниции. как: «антикоррупционная политика» - которая означает правовые, административные и организационные меры, направленные на снижение коррупционных рисков, повышение доверия общества к деятельности государственных органов, и иные меры в соответствии с настоящим Законом; «антикоррупционные ограничения» - ограничения, установленные настоящим Законом и направленные на предупреждение коррупционных правонарушений; «противодействие коррупции» - деятельность субъектов противодействия коррупции в пределах своих полномочий по предупреждению коррупции, в том числе по формированию антикоррупционной культуры в обществе, выявлению и устранению причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений, а также по выявлению, пресечению, раскрытию и расследованию коррупционных правонарушений и устранению их последствий [6]. В соответствии с Законом Республики Казахстан «О противодействии коррупции» основными целями борьбы с коррупцией являются: защита прав и свобод граждан; обеспечение национальной безопасности; повышение эффективности работы государственных органов и государственных служащих; укрепление доверия населения к государству и его органам т др.

В Программе противодействия коррупции на 2015 – 2025 годы, озвученной в Послании Президента Казахстана Н.А. Назарбаева 12 ноября 2014 года народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050» были представлены основные направления по противодействию коррупции, на основе анализа текущей ситуации: цель и задачи программы; принципы программы; меры противодействия коррупции; формирование антикоррупционной культуры и воспитания; снижение предпосылок возникновения коррупции; повышение качества оказания государственных услуг; анализ текущей ситуации и т.д.

Указом Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986 была утверждена «Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015 -2025 годы», в которую вошли такие части, как: введение; анализ текущей ситуации; положительные тенденции в сфере противодействия коррупции; проблемы требующие решения; основные факторы, способствующие коррупционным

проявлениям. В Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015 - 2025 годы были четко расписаны: цель и задачи целевые индикаторы; ключевые направления; основные подходы и приоритетные меры; противодействие коррупции в сфере государственной службы; внедрение института общественного контроля; противодействие коррупции в квазигосударственном и частном секторе; предупреждение коррупции в судебных и правоохранительных органах; формирование уровня антикоррупционной культуры; развитие международного сотрудничества по вопросам противодействия коррупции; мониторинг и оценка реализации стратегии.

Таким образом, политическим руководством Казахстана были предприняты целый ряд мер, направленных на противодействие коррупции, в целях заметного снижения его уровня в обществе, в органах государственной власти, государственного управления и местного самоуправления. Следует отметить, что в Казахстане функционирует специальный орган, призванный осуществлять системную борьбу с коррупцией – это Агентство Республики Казахстан по противодействию коррупции, а также Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы. Председатель Агентства по делам госслужбы и противодействию коррупции А. Шпикбаев утвердил 17 января 2020 года Дорожную карту развития Антикоррупционной службы Казахстана на предстоящий трехлетний период. В Дорожной карте отмечается, что в Казахстане будут открыты специальные центры по борьбе с коррупцией, приняты целый ряд необходимых мер, по шести ключевым приоритетным направлениям. Ожидается полная перезагрузка кадровой работы в Национальном бюро по противодействию коррупции. Политической партией «Нур Отан» была разработана новая антикоррупционная программа на 2015 – 2025 годы. Об этом в свое время заявил председатель Республиканского общественного совета по противодействию коррупции при партии «Нур Отан» К. Сулейменов [21].

Тем не менее, на наш взгляд, и в Казахстане до настоящего времени не удалось заметно снизить уровень коррупции среди государственных служащих, особенно высшего эшелона власти, преимущественно среди руководителей центральных - республиканских органов государственного управления. Полагаем, что масштабную борьбу с коррупцией, очищение государственного аппарата от скомпрометировавших себя коррупционных преступлениях государственных служащих необходимо продолжить современными, инновационными формами и методами, с учетом опыта некоторых зарубежных стран (Малайзия, Сингапур, Китай и др.).

Так, например руководитель Департамента стратегии и оперативного управления Агентства по противодействию коррупции Н. Жаксимбетов 22 апреля 2020 года сообщил, - «В продолжение темы антикоррупционных новелл хотел бы сказать пару слов о реализации институтов отставки и дисциплинарной ответственности руководителей за коррупцию подчиненных. С учетом находящихся в производстве уголовных дел в ближайшее время в отставку подадут 11 государственных политических руководителей (после вступления в силу обвинительных приговоров). На 9 процентов увеличилось число лиц, привлеченных за коррупцию. Примерно каждый четвертый из них - первые руководители государственных органов и квазигосударственных организаций. В целом привлечено к уголовной ответственности 417 лиц, из них 11 руководителей республиканского, 37 областного и 35 городского и районного уровней», - добавил представитель Антикоррупционной службы. По

словам Н. Жаксимбетова, из привлеченных за коррупцию большинство являются сотрудниками МВД (57 %), привлечено 70 лиц. В числе «лидеров» по коррупции и Министерство экологии (задержаны 10 лиц); Министерство сельского хозяйства, министерство финансов – по 9 лиц; а также МИИР – 8 сотрудников. В разрезе местных исполнительных органов больше всего изобличено в первом квартале в акиматах ВКО, Жамбылской области, Кызылординской, Туркестанской, Костанайской и Павлодарской областей [8].

Экс-аким Павлодарской области Б. Бакауов был арестован по подозрению в коррупционном преступлении [11]. Антикоррупционная служба Северо-Казахстанской области начала досудебное расследование в отношении акимата Петропавловска, который подозревается в получении взятки в сумме 50 тыс. тенге за незаконные действия, выразившиеся в оформлении разрешения на беспрепятственное продвижение автотранспорта через карантинные блокпосты. Также в этой области буквально на днях задержали заместителя начальника районной полиции, которого также подозревают в получении взятки, за беспрепятственное перемещение автомашин по территории района [13]. Начальник Жалпактаьльского отделения почтовой связи «Казпочта» Казталовского района злоупотребляя служебным положением, незаконно присвоил денежные средства в общей сумме более 37 млн. тенге, получил наказание в виде 7 лет лишения свободы [14]. Экс-замдиректора Национального центра тестирования МОН РК приговорен к 7 годам за коррупционное преступление (за взятку) [14].

В целом следует отметить, что среди привлеченных к уголовной ответственности в Казахстане есть и руководители министерств, и акимы областей, их заместители и т.д. В связи с ростом коррупционных случаев в Казахстане создается новое Спецподразделение для борьбы с коррупцией среди руководителей государственных органов. Данное Спецподразделение будет бороться с тяжкими коррупционными преступлениями, совершаемыми в центральных государственных органах Казахстана [15].

Масштабы коррупции тем выше, чем больше существует условий, благоприятствующих ее возникновению. Масштабы коррупции это производное от таких факторов, порождающих ее как: культурные, социальные, политически, экономические, правовые и т.д. Полагаем, что коррупция является как нравственной, экономической, политической, так правовой проблемой Кыргызстана и Казахстана. Борьба с коррупцией, особенно на верхних этажах государственной власти в Кыргызстане и Казахстане будет проблематичным по причине отсутствия заинтересованности у некоторых чиновников, недостаточной их ответственности, а также степени наказания за данные преступления. Полагаем, что в борьбе с коррупцией, необходимо, прежде всего, повысить меру ответственности и наказания за данные преступления государственных чиновников. Поскольку именно они приносят колоссальный вред государству и обществу. Заслуживает внимания опыт борьбы с коррупцией Юрия Андропова. Это и «рыбное дело», «хлопковое дело», «дело Трегубова», «дело Ю. Чурбанова», «дело Щелокова» и др. [18].

Полагаем необходимым в современных условиях принять целый ряд таких конкретных мер, направленных на улучшение законодательства, а следовательно, и на сокращение уровня коррупции, как: провести ревизию законодательства на предмет выявления в них предпосылок к коррупции; устранить противоречия между различными законодательными актами; разработать Кодекс о противодействии коррупции, где в первую очередь предусмотреть в разы повышение ответственности

государственных и муниципальных служащих, а также меру наказания за коррупционные преступления; осуществить качественную систематизацию различных законодательных и других нормативных правовых актов. Все эти меры, полагаем, позволят значительно повысить антикоррупционную эффективность, как законодательства, так и правоприменительной практики, уменьшить масштабы распространения коррупции в обществе. Еще раз подчеркнем, что наиболее эффективными мерами в борьбе с коррупцией, на наш взгляд, являются: необходимость законодательного усиления ответственности государственных служащих; более жесткое наказание государственных служащих за коррупционные преступления. Также все шире необходимо вовлекать в антикоррупционную деятельность гражданское общество, неправительственные организации, аналитические центры, средства массовой информации, журналистов, профсоюзы, политические партии и др.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Хрестоматия по истории Древнего Востока. Ч. 1., М., 1980. -
- 2 Лехин И.В., Петров Ф.Н. Словарь иностранных слов. М., 1954. - С. 369.
- 3 Ожегов С.И., Швецова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М., 1995, С. 292.
- 4 Юридический словарь/ Под ред. А.Н. Азрилияна. - 2-е изд. - М.: Институт новой экономики, 2009. - 1152 с.
- 5 Современный словарь иностранных слов: / Изд-во «Рус. Яз.». – Ок. 20 000 слов. – М.: Рус. яз., 1993. – 740 с.
- 6 Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» № 410 от 18 ноября 2015 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020 г.). Официальный сайт Министерства юстиции Республики Казахстан: www.Minjust.kz/ru.
- 7 Закон Кыргызской Республики от 8 августа 2012 года № 153 «О противодействии коррупции» (В редакции Законов КР от 17 мая 2014 года № 70, 21 октября 2016 года № 169, 18 марта 2017 года № 46).
- 8 Жаксимбетов Н. В продолжение темы антикоррупционных новелл. Tengrinews.kz. 22.04.2020; Названы лидеры-коррупционеры среди министерств в Казахстане. Источник: Zakon.kz 22.04.2020.
- 9 Коррупция в странах Центральной Азии и в Урало-Сибирском регионе России. Подгот. По заказу Программы Развития Организации Объединенных Наций/ Регионального центра поддержки в Братиславе, Центром изучения общественного мнения и прогнозирования. - Бишкек. - 2002. – 64 с.
- 10 Кракова С. Железная хватка: как Андропов истреблял коррупцию. Как Андропов боролся со взяточничеством в СССР. 09.02.2019.
- 11 Чайка Ю. Под домашний арест. Злоба дня. «Время». 20.02.2020 г., с. 3.
- 12 Жапарова А. Кыргызстан создал комфортную зону для всех чиновников, живущих за счет бюджета. Источник: Газета «Фабула пресс» № 36 от 11.10.2019. - С. 3.
- 13 Сотрудник горакимата за взятку оформил проезд через блокпосты в Петропавловске. Kazinform, 23.04.2020.
- 14 Начальник отделения Казпочты в ЗКО присвоил 37 млн. тенге. Источник: Zakon.kz 22.04.2020; Экс-замдиректора Национального центра тестирования МОН РК приговорен к 7 годам за взятку. Kazinform, 10.12.2019.
- 15 Спецподразделение для борьбы с коррупцией среди руководителей государственных органов. Источник: Zakon.kz 22.04.2020.

-
- 16 Мадумаров А. «К величайшему сожалению, проблема коррупции живет на высоких этажах власти. Если первое лицо не потребует выполнять незаконные директивы, то и подчиненные не посмеют перейти черту». Политконсультации. Газета «Общественный рейтинг». Общественно-политическая газета. № 38 (855). 8 января 2020 г. // www.pr.kg
- 17 Эльнура Алканова получила международную премию. ResPublica, № 39 (822), 12.12. 2019. – С. 2.
- 18 Отчет Генерального прокурора Кыргызстана о состоянии законности в Кыргызской Республике в 2017 году и о проделанной органами прокуратуры работе по ее укреплению. 10 апреля 2018 г. Gezitter.org
- 19 Чиновники, которые за шесть лет попали за решетку и те, кому сошло с рук. Источник: газета «Фабула пресс» № 3 от 23.01.2018.
- 20 Из коррупционеров выдавили 544 млн. сомов. Источник: газета «Багыт kg» № 33 от 14.11.2018.
- 21 Будет новая программа. KZ RUS ENG. Казинофрм. 15.05.2014.
- 22 Экс-замдиректора Национального центра тестирования приговорен к 7 годам за взятку. Источник: Kazinform, 10.12.2019.

УДК 15 21 58

ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕГІ СТУДЕНТТЕРДІҢ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҒЫ МЕН ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ- ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

М.А.Асылханова

Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университет, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Түйіндеме. Полиэтникалық білім беруде этникалық толеранттылық пен құзіреттілік мәселесі өте маңызды. Этномәдени құзіреттілікті қалыптастыру білім мазмұнына этномәдени компонентті енгізу арқылы оқыту мен тәрбиелеудің шарты мен тәжірибені тасымалдау формасын ұсынатын білім беру кеңістігінде жүзеге асырылуы тиіс. Студенттердің этномәдени құзіреттілігін жоғары деңгейде меңгеруін сипаттайтын қасиеті толеранттылық, өзінің және өзгенің көзқарасына күдік туғызуға және дәлелдеуге қабілеттілік. Толерантты тұлға әлемнің алуан түрлілігін қабылдауға қабілетті тұлға және этникалық толеранттылықтың негізі басқа этникалық мәдениеттерді қабылдауы, силауы, ұғынуы, оған деген сенімділік, басқа мәдениет пен жиі байланысқа түсуі. Толеранттылық адамның даралық көріністері өзіндік айқындау түрлері мен тәсілдеріміздің, әлеміміздің әралуан бай мәдениетін сыйлауды, қабылдауды және түсінуді білдіреді. Оған білімдер, ашық-жарқындылық, қарым-қатынас және ой, ар-намыс және сенім еркіндігі ықпал етеді. Толеранттылық бұл әралуан еркіндік және тек моральдық борыш емес, сонымен қатар ол саяси әрі құқықтық қажеттілік. Толеранттылық бұл, соғыс мәдениетін бейбітшілік мәдениетімен алмастыруға ықпал ететін және бейбітшілікті қол жетімді ететін рақым. Сапалы өмір сүріп, тіршілік ету үшін өзіңе және айналадағы әлемге

деген өзінің қатынасыңды реттей отыра оған үйренген маңызды. Толеранттылық тұлғаның нормаларға, бағаларға және өзін-өзі бағалауға саналы қатынасының арқасында оның күрделі өмірлік жағдайларда өзін-өзі реттеуіне ықпал етеді. Ол өзге адамның ұстанымына сыйлы қарым- қатынасты сақтай отыра, дербес ұстанымын қорғау іскерлігіне байланысты. Сонымен қатар өзгені арандатуға бейім, реніш тудыратын, ашуландыратын жағдайлар мен адамдардың болатыны белгілі. Толеранттылық қатаң өзара әрекеттестік жағдайында қашуды емес, түзетпелі қарсылықты, өзара әрекеттестіктің қиын жағдайларында эмоцияларыңызды шиеленістірмей, дұрыс арнаға бағыттап, соққыға іштей берілмейтінізді болжайды. Көмекке мұқтаж адамға өз ойын тыңдап жәрдемдесу даярлығы, өзгелерге қарағанда өзіне талапшыл болуы, айналасындағыларға жауапкершілікті өз мойнына алу, жиі күлімсіреу және жақсы көңіл-күйде болуы өте маңызды.

Этикалық тұрғыдан алғанда, толеранттылықтың концепциясы адамгершілік турасында пайдаланылады, адам құндылықтарына баса назар аударылады, соның ішінде бір адамды екінші бір адамнан ерекшелендіріп тұратын жеке қасиеттері көрсетіледі. Саяси тұрғыдан алғанда, толеранттылық билік басындағылардың қоғамның басқаша ойлауға дайындығын көрсететіндігінің белгісі іспетті, мәселен: Конституцияға сай оппозициялар қызметіне рұқсат беру, саяси плюрализмді мемлекетте әртүрлі саяси бағыттардың қабылдануы деп есептелінеді.

Түйін сөздер: полиэтникалық, толеранттылық, құзыреттілік, патриот, гуманитарлық, интолеранттылық, концепция, этност, этномәдениет, форум.

ОСНОВЫ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ И КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ПОЛИЭТНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В полиэтническом образовании очень важна проблема этнической толерантности и компетентности. Формирование этнокультурной компетенции должно осуществляться в образовательном пространстве, предоставляющем условия и форму переноса опыта, и обучения, и воспитания посредством внедрения этнокультурного компонента в содержание образования. Особенности, характеризующие высокий уровень усвоения студентами этнокультурной компетентности, толерантности, способности к сомнению и доказыванию своего и чужого отношения. Толерантная личность, способная воспринимать многообразие мира и есть основа этнической толерантности восприятия, уважения, осмысления других этнических культур. Толерантность представляет собой дарование, восприятие и понимание разнообразной богатой культуры нашего мира, форм и способов самоопределения личности. Этому способствует свобода знаний, открытости, общения и мысли, чести и доверия. Толерантность это не разная свобода и не только моральный долг, но и политическая и правовая необходимость. Толерантность это благодать, что способствует обмену военной культурой мира и делает мир доступным. Для того, чтобы жить и жить качественно, важно научиться ему регулировать свое отношение к себе и окружающему миру. Толерантность способствует саморегуляции личности в сложных жизненных ситуациях, благодаря разумному отношению к нормам, ценностям и самооценке. Это связано с умением отстаивать свою индивидуальную позицию, сохраняя уважительное отношение к позиции другого человека. Кроме того, известно, что есть случаи и люди, склонные к провокации, вызывающие обиды, раздражители. Толерантность в условиях жесткого

взаимодействия предполагает не побег, а коррекционное сопротивление, не обостряя эмоций в сложных ситуациях взаимодействия, направляя их в правильное русло, не допуская удара. Очень важно, помочь нуждающемуся в помощи человеку, быть требовательными к себе, брать ответственность за себя и окружающих, часто улыбаться и быть в хорошем настроении.

С этической точки зрения концепция толерантности используется в нравственном плане. Особое внимание уделяется человеческим ценностям, в том числе выражаются личностные качества одного человека, отличающиеся от другого человека. С политической точки зрения, толерантность является признаком того, что власти демонстрируют готовность общества к другим размышлениям, например: допуск к деятельности оппозиции в соответствии с Конституцией. Принятие политического плюрализма в государстве означает принятие различных политических направлений.

Ключевые слова: полиэтническая, толерантность, компетентность, патриот, гуманитарная, интолерантность, концепция, этнос, этнокультурность, форум.

BASES OF THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL STUDY OF TOLERANCE AND COMPETENCE OF STUDENTS OF POLYETHNIC EDUCATION

Abstract. The problem of ethnic tolerance and competence is very important in multi-ethnic education. The formation of ethno-cultural competence should be carried out in an educational space that provides the conditions and form for transferring experience and training and education through the introduction of an ethno-cultural component in the content of education. Features that characterize the high level of students 'assimilation of ethno-cultural competence, tolerance, the ability to doubt and prove their own and others' attitudes. A tolerant person is a person who is able to perceive the diversity of the world and the basis of ethnic tolerance is perception, respect, understanding of other ethnic cultures, confidence in it, other cultures and frequent connections. Tolerance is the gift, perception and understanding of the diverse rich culture of our world, forms and ways of self-determination of the individual. This is facilitated by freedom of knowledge, openness, communication and thought, honor and trust. Tolerance is not a different freedom and not only a moral duty, but also a political and legal necessity. Tolerance is a grace that promotes the exchange of military culture of peace and makes peace accessible. In order to live and live well, it is important to learn how to regulate your attitude to yourself and the world around you. Tolerance promotes self-regulation of the individual in difficult life situations, thanks to a reasonable attitude to norms, values and self-esteem. This is due to the ability to defend your individual position, while maintaining a respectful attitude to the position of another person. In addition, it is known that there are cases and people who are prone to provocation, causing resentment, irritants. Tolerance in the conditions of hard interaction does not imply escape, but corrective resistance, without aggravating emotions in difficult situations of interaction, directing them in the right direction, preventing a blow. It is very important that a person in need of help is ready to help listen to their thoughts, be demanding of themselves, take responsibility for others on themselves, smile often and be in a good mood. From an ethical point of view, the concept of tolerance is used in moral terms, special attention is paid to human values, including the personal qualities of one person that differ from one person from another. From a political point of view, tolerance is a sign that the authorities demonstrate that the society is ready for other considerations, for

example: allowing the activities of the opposition in accordance with the Constitution, the adoption of political pluralism in the state means the adoption of different political trends.

Keywords: polyethnic, competence, tolerance, patriot, humanitarian, tolerance, concept, ethnos, ethno-culture, forum.

Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді» ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оның бірқатар сипаттарын өзгерту. Ұлттық болмыс пен бірегейлікті сананы жаңғырту және білімділікке ұмтылу. Полиэтникалық білім, заманауи білімнің негізгі бөлігі болып табылады, өйткені ол өзге этникалық қоғамдастықтардың мәдениеті туралы және олардың өкілдері туралы мағлұмат алуға, салт дәстүрлердегі жалпы немесе жеке ерекшеліктерін түсінуге, өзара этникалық толеранттылыққа және этномәдениетті плюрализмді құрметтеуге тәрбиелеуге, полиэтникалық ортада өмір сүруге дайындығын қалыптастыруға бағытталған.

Қазақстан Республикасының этномәдени тұжырымдамасындағы «Бізге қажетті-жаны да, қаны да қазақы, халықтың тілі мен дінін тарихы мен салт-дәстүрін бойына ана сүтімен бірге сіңірген, егеменді елінің еңсесін көтеруді азаматтық парызым деп ұғатын ұрпақ тәрбиелеу»-білім берудегі, қазіргі таңда, міндетіміз еліміздің сонау заманнан бері келе жатқан бірлігі мен елдігін сақтайтын ұрпақ тәрбиелеу. Жеке тұлғаны және оны мәдениетті қалыптастыру, оның ішінде толеранттықты қалыптастыру ең негізгі құндылықтардың бірі болып табылады. «Толерантты» терминінің өзі испан тілінен аударғанда «tolerancia,- өз ойынан, пікірінен өзгеше нәрселерді қабылдауға қабілетті»-дегенді білдіреді, француз тілінен аударғанда «tolerance,- өзгелер сенен өзгеше ойлауы мүмкін деген қағиданы түсінедіреді», ағылшын тілінен аударғанда «tolerance,- шыдауға, көнуге дайын деген ұғымдарды»-білдіреді. Бұл ұғымдардың әрқайсысында әр елдің өзіне тән мәдениетінің тарихи тәжірибесінің мазмұны жатыр. Бұл анықтамаларға плюролистік қоғамда көпобразды мән мағына беруге болатынын көрсетеді. Дегенмен, әр ұғым өзінше толеранттықтың негізгі мағынасын түсіндіреді, мәселен: өзгелердің құқығын құрметтеу, оларға зиян келтірмеуге тырысу, халықтардың арасында толеранттықтың жалпы қолданылуы адамзаттардың бір-бірімен байланысты бір тұтастығы. Сондықтан бұл ұғымдардың арасындағы ерекшеліктермен қатар жалпы мағынасын түсіне отырып, толеранттықты дамытудың бір мәнін құруға болады. Толеранттық барлық азаматтық қоғамның функциясының және адамзаттың өмір сүру шарттары.

1995 жылы ЮНЕСКО Бас конференциясында Резолюциясымен бекітілген толеранттықтың принциптері Декларациясында «толеранттық» категориясын талдауда бірқатар жұмыстар жүргізілді. Мұнда толеранттық мағынасы адамзаттың бірлігі мен көп образдылығы, көпмән біреуден, біреудің көптен өзара тәуелділігі, өзгенің құқығын құрметтеу, оған нұқсан келтірмеу, өйткені біреуге жасалған нұқсан өзіне де жасалған зиян болып келетіндігі негізінде сипатталады. Толеранттылық бізді қоршаған әлемдегі мәдениеттің сан алуандылығын, адамдардың жекелігін құрметтеу, қабылдау және дұрыс түсінуді білдіреді. Толеранттылық, адамның жан-жақты құқықтары мен негізгі бостандықтарын мойындау негізінде қалыптасқан белсенді қарым - қатынас. Жекелеген адамдар, топтар және мемлекеттер толерантты болулары керек.

Толеранттылық, бұл адам құқығының, плюрализмнің соның ішінде мәдени плюрализм, демократия мен құқықтық тәртіптің бекітілуіне ықпал етуге міндеттілік. Орыс тілінде бір-біріне мағыналық тұрғыдан жақын екі сөз бар: -(толерантность

«толеранттық» и терпимость «төзімділік»). «Толеранттық» термині көбінесе медицина саласында және гуманитарлық ғылымда бір нәрсеге әсер етуде сезімталдықтың төмендеуіне байланысты қолданылады. Ал төзімділік сөзі бір нәрсеге шыдау, біреудің ой пікірімен санасу, өзге адамдардың іс әрекетіне төзу мағынасында қолданылады. «Төзімділік» сөзі көбінесе белсенділік танытпай, қарсы шықпай болған істі қабылдау түрінде айтылады. Толеранттықтың негізі, керісінше адам құқығын сақтауға және төзімділікті болдырмауға белсенділікті арттырады.

П.А.Кропоткиннің айтуынша, мәтінге сүйенсек «толерантты» сөзі эволюциялық, биологиялық, саяси, психологиялық, педагогикалық мәнге толы[1]. Эволюциялық, биологиялық тұрғыдан алғанда, толеранттылықтың концепциясы «әсердің нормасына» сүйенеді, яғни, бір түрдің басқа да бір түрге әсер етуі және оның генотипіне зиян келтірмеуі.

Толеранттылық «адамның даралық көріністері өзіндік айқындау түрлері мен тәсілдеріміздің, әлеміміздің әралуан бай мәдениетін сыйлауды, қабылдауды және түсінуді» - білдіреді. Оған білімдер, ашық-жарқындылық, қарым-қатынас және ой, ар-намыс және сенім еркіндігі ықпал етеді.

Толеранттылық бұл әралуан еркіндік және тек моральдық борыш емес, сонымен қатар ол саяси әрі құқықтық қажеттілік. Толеранттылық бұл, соғыс мәдениетін бейбітшілік мәдениетімен алмастыруға ықпал ететін және бейбітшілікті қол жетімді ететін рақым. Сапалы өмір сүріп, тіршілік ету үшін өзіңе және айналандағы әлемге деген өзіңнің қатынасыңды реттей отыра оған үйренген маңызды. Толеранттылық тұлғаның нормаларға, бағаларға және өзін-өзі бағалауға саналы қатынасының арқасында оның күрделі өмірлік жағдайларда өзін-өзі реттеуіне ықпал етеді. Ол өзге адамның ұстанымына сыйлы қарым- қатынасты сақтай отыра, дербес ұстанымын қорғау іскерлігіне байланысты. Сонымен қатар өзгені арандатуға бейім, реніш тудыратын, ашуландыратын жағдайлар мен адамдардың болатыны белгілі. Толеранттылық қатаң өзара әрекеттестік жағдайында қашуды емес, түзетпелі қарсылықты, өзара әрекеттестіктің қиын жағдайларында эмоцияларыңызды шиеленістірмей, дұрыс арнаға бағыттап, соққыға іштей берілмейтініңізді болжайды. Көмекке мұқтаж адамға өз ойын тыңдап жәрдемдесу даярлығы, өзгелерге қарағанда өзіне талапшыл болуы, айналасындағыларға жауапкершілікті өз мойнына алу, жиі күлімсіреу және жақсы көңіл-күйде болуы өте маңызды.

Этикалық тұрғыдан алғанда, толеранттылықтың концепциясы адамгершілік турасында пайдаланылады, адам құндылықтарына баса назар аударылады, соның ішінде бір адамды екінші бір адамнан ерекшелендіріп тұратын жеке қасиеттері көрсетіледі. Саяси тұрғыдан алғанда, толеранттылық билік басындағылардың қоғамның басқаша ойлауға дайындығын көрсететіндігінің белгісі іспетті, мәселен: Конституцияға сай оппозициялар қызметіне рұқсат беру, саяси плюрализмді мемлекетте әртүрлі саяси бағыттардың қабылдануы деп есептелінеді.

1995 жылы танымал этнолог В.А.Тишков халықаралық конференцияда «Толеранттықты өзара түсінудің пен ынтымақтастық үшін» - деген тақырыбындағы баяндамасында толеранттылықты ерекше әлеуметтік рухани феномен ретінде қабылданатынын айтып өтті. Сонымен қатар қоғамдағы оның міндеттері мен стратегияларын атады, В.А.Тишковтың анықтамасы бойынша, толеранттық бұл жеке және қоғамдық сипаттама, ол әлем мен әлеуметтік ортаға көпжақты екенін көрсетеді. Соған байланысты әлемге деген көзқараста әртүрлі болады. Олар бірдей қабылданып, немесе біреудің пайдасына шешілуі мүмкін емес. Өз шығармаларында ғалым «толеранттықты екі негізгі сферада байқауға болатынын

атап айтады, психологиялық деңгейде жеке тұлғаны орнату, саяси деңгейде заң немесе салт дәстүр арқылы іске асырылатын қоғамдық норма деген. Толеранттық жеке тұлғаның еркін өз қалауымен болуы керек, ол тек тәрбие арқылы алынуы қажет, оны ешкім күштеп енгізе алмайды, ол бір-біріне қарама-қарсы субъектілердің өзара еркін келісімге келуінің болмысы»-деді В.А.Тишков[2].

Толеранттылықты студент жастардың санасына енгізу және қалыптастыру үшін, оны негізгі құндылықтардың біріне айналдыру мен білім беру жүйесінің маңызды міндеті болып табылады. Жоғары оқу орнында студенттердің бойында толеранттылық қасиеттерін қалыптастыру бойынша атқарылатын тәрбие жұмысының маңызы ерекше.

Жас маманның азаматтық ұстанымының құрамдас бөлігі ретіндегі толеранттылыққа тәрбиелеу шеңберінде формасы мен мазмұны әр түрлі болып келетін іс-шаралар ұйымдастырудың маңызы зор. Азаматтық ұстанымды қалыптастыру күнделікті өтілетін пән сабақтарында, сондай-ақ студенттермен жүргізілетін әр түрлі сабақтан тыс танымдық және тәрбиелік іс-шараларда да тиімді шешімін табады. Оның басты мақсаты әр түрлі тәрбиелік шаралар арқылы студенттердің қабілеттерін дамыту, оның мәдени және рухани жағынан өсуін қамтамасыз ету. Осындай іс-шаралардың қатарына экстремистік және ұлтшылдық мәселелері бойынша білім алушылардың пікірлерін білу мақсатында студенттер арасында сауалнама жүргізу, осы салада белгілі бір ақпараттық базаны құру үшін мәдени кештерді өткізу, саясат, экономика саласындағы ең маңызды мәселелер бойынша дөңгелек үстелдер мен конференциялар ұйымдастыруды жатқызуға болады.

Студенттердің бойында толеранттылық қасиеттерді қалыптастырудың тиімділігі ұлттық және ұлтаралық қатынастардағы мінез-құлық дағдысының, сенімінің, білімінің қалыптасуы тұрғысынан қарастырылуы керек. Студенттерді толеранттылыққа тәрбиелеу ісінде топ кураторларының атқаратын жұмысы маңызды. Кураторлар топтағы студенттердің жас ерекшеліктерін, ұлттық жеке даралық қасиеттерін бағалап, әр түрлі дәстүрлі және дәстүрлі емес формадағы яғни, дөңгелек үстелдер мен дебаттар, диспуттар, студенттердің шығармашылық жұмыстарын көрсету, конкурстар ұйымдастыру, тренингтер өткізу әдістері арқылы әрбір студенттің топпен қарым-қатынасын ұйымдастыруға ықпал етеді.

Мемлекеттік жастар саясатының 2020-шы жылға дейінгі тұжырымдамасында, «жастардың төл мәдениетінен нәр алуы, еліміздің тарихи өткенін оқып-үйренуі, қоғамымыздағы достық ахуал мен бейбітшілікті, рухани келісімді нығайту жас ұрпақтың бойында біздің ортақ Отанымызға, Қазақстан Республикасына деген мақтаныш сезімін қалыптастыруы тиіс»-деп көрсетілгендей, күнделікті пән сабақтарында оқытушы студенттерге қазақ халқының ұлттық менталитетін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, мәдениетін, дүниетанымы жайлы жаңа технологияларды пайдалана отырып мәлімет береді. Сондай-ақ студенттерді басқа ұлт өкілдерінің де ұлттық-мәдени құндылықтарын, тарихын, әдет-ғұрыптарын сыйлауға тәрбиелейді. Жас ұрпаққа тіл үйрету негізінде қазақ халқының ұлттық мәдениеті жайлы баяндайтын тақырыптар өзге ұлт өкілдерінің салт-дәстүрлері, мәдениетімен салыстыра отырып түсіндіріледі.

Тәуелсіз Қазақстанның өміріндегі жаңару үрдісі адам факторының маңыздылығын күшейтумен қатар қазақ тілі-мемлекеттік тіл мәнінің артуына әкеледі. Тіл атаулы, оның ішінде, мемлекеттік тіл - қазақ тілі, елімізде тұратын өзге ұлт өкілдерінің терең ойлары мен шексіз сезімдерін еркін білдіруіне мүмкіндік береді. Тілдің білімдік, тәрбиелік мақсаттары да басқа пәндермен тығыз бірлікте, байланыста болады. Қазақ

тілінде салт-дәстүрлерге байланысты өткізілетін іс-шараларға өзге ұлт өкілдері мен қатар студенттері де шақырылады. Осындай іс-шаралардан студенттер қазақ халқының салт-дәстүріне байланысты мәліметтерді толықтырып, іс-шаралардан алған мәліметтерін өз ұлтының салт-дәстүрлерімен салыстыра отырып әңгімелейді. Сондай-ақ, қазақ халқы мен басқа ұлт өкілдерінің мәдениетінен, ұлттық ерекшеліктерінен мәліметтер беретін өлкетану, этнографиялық мұражайларға барудың да маңызы зор. Бұл мұражайларда студенттер әр халықтың мәдениетін, салт-дәстүрін бейнелейтін экспонаттарды өз көздерімен көріп қосымша мағлұматтар алады.

Патриот-азаматты экстремизмге, терроризмге қарсы тұра алатын толеранттылық рухында тәрбиелеу мәселесі қазіргі жағдайда үлкен маңызға ие. Сондықтан ұлттық-мәдени құндылықтарды негізге ала отырып, оқыту үрдісінде және сабақтан тыс уақытта іс-шараларды өткізу барысында студенттердің бойында толеранттылық қасиеттердің қалыптасуы жүзеге асырылады. Осындай іс-шаралар жүйелі және кешенді түрде іске асырылса, тәрбие жұмыстары мақсатына жетіп, нәтижелі болары сөзсіз.

Толеранттылыққа қарама-қарсы қайшылықтардың, интолеранттылық азамат тарихының барлық кезеңінде де болғаны рас. Интолеранттылық шыдамсыз, үрейлі адам, кінәні өзінен емес басқа адамнан іздейді, сондай адамдардың өмірде жиі кездесуі қоғамда түрлі проблемаларды тудыруға ықпал етеді. Соның салдарынан түрлі соғыс, діни қудалаушылықтар мен идеологиялық қақтығыстар, ажырасулар, тастанды балалар, жасөспірімдер арасында суйцидтер туындайтынын дәлелдеуді қажет етпейтін шындық.

Бала бойындағы толеранттылықты қалыптастырудағы педагогтардың ата-аналарымен жүргізілетін жұмыстары отбасы қарым-қатынасы мен отбасы ерекшеліктерін ескеру негізінде іске асады. Толеранттылықты қалыптастыру күрделі процесс, мұнда да мектеп психологы мен сынып жетекшісінің көмегінсіз болмайды. Ең алдымен психологтың көмегіне жүгінеріміз анық, сондықтан психолог түрлі әдістерді пайдалана отырып тұлға толеранттылығының қалыптасу деңгейін анықтап беруі шарт. Адамгершілік, мәдениеттілік адамзат қоғамының даму тарихы арқылы қалыптасады, әрбір дәуірдің өзіндік қайшылықтарымен біте қайнасып, жетіледі. Сондықтан да адамгершіліктің мәнін абстрактылы түрде қарап, оны адамдардың табиғатымен, биологиялық ерекшеліктерімен ғана байланыстыруға болмайды. Адамзат тарихында адамгершілікке байланысты пайда болған категорияларға мыналар жатады: жомарттық, батырлық, ерлік, әділдік, қарапайымдылық, кішіпейілділік, адалдық, шыншылдық, ұяттылық, ар мен намыс, тағы басқалары. Әрбір қоғам өзінің даму процесінде адамгершілік категорияларына оның мазмұнына көптеген өзгерістер енгізіп отырған. Адамгершілік, адамдардың практикалық өмірінен тамыр алып пайда болған әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді тудырып, солармен сәйкес дамиды. Ал мораль болса, шындыққа қарама-қарсы, теріс қарым-қатынаста пайда болатын және адамның өзіне субъективті түрде міндет қоя білумен туындайды. Адамгершілік қасиетті отбасында қоршаған ортада мектепте, адамдардың іс-әрекетінің барысында бір-бірімен араласуы нәтижесінде, қоғамдық тәжірибені алуын түрлі өмірмен байланыстыру арқылы қалыптасады. Адамның адамгершілігі, оның жоғары дамыған қасиеттері, басқаша айтқанда кісілігі, оның негізгі белгілерінің бірі адамдық ар-намысты ардақтауы, әр уақытта жақсылық жасауға ұмтылуы, соған дайын болуы, Абай былай дейді: «өзің үшін еңбек қылсаң, өзге үшін оттаған хайуанның бірі боласың, ал досыңа достық-парыз, іс істесең

дұшпаныңа әділ боласын»-дейді. Ақылды, мейірімді адам кез-келген уақытта өзгенің жақсылығын бағалағыш болып келеді. Ұлтжанды кісінің имандылық, адамгершілік қасиеттері, сондай-ақ, оның достарына, ата-анасына деген көзқарасынан да жақсы байқалады. Қазақ елінің кез-келген перзенті жұмыр жердің қай бұрышында жүрсе де өзінің іс-әрекеті мен мінез-құлқынан өз ұлты мен халқына деген сүйіспеншілік қасиеттерін тайға таңба басқандай айқын байқатып отыруы тиіс.

Толеранттықтың психологиялық мағынасы - толық ағылшын және орысша психологиялық сөздіктерінде берілген: қолдан жасалған тұрақтылық, белгісіздікке тұрақтылық, этникалық тұрақтылық, адам тұрақтылығының шегі, стресске тұрақтылық, кикілжіңге тұрақтылық, іс әрекеттегі ауытқушылыққа тұрақтылық туралы анық айтылған. «Толеранттықтың» тағы да бір түсіндіру жолы интолеранттық, төзбеушілік формаларын талдау. Педагогика саласында толерантты жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесімен В.Н.Гуров, Б.З.Вульф, Н.М.Лебедева, сонымен қатар Дж.Бери, С.Боннер, айналысады. В.В.Глебкиннің жетекшілігімен «Толеранттық сана жолында» атты монографиясында бір топ педагогтар бағдарлама жасап шығарды. Бұл бағдарламада өскелең ұрпақты бір-біріне ұқсамайтын адамдар мен идеялар әлемінде өмір сүру өнеріне бейімдеу туралы айтылған. Толеранттық педагогикасы кикілжің бағдарламасының орнына келеді. Толеранттық түсінігі мәтінде герменевтика позициясы қаралады. Бұл позицияда когнитивтік мақсаттағы түсінік жоққа шығарылады.

Мәдениет кеңістігінің түсінігіне көңіл бөлінеді, бір адамның басқа адамды түсінуі, жанашырлық таныту, интуиция ішкі жан дүниесі және сыртқы әсер ортаның әсері, субмәдениет, топтық күту, осы позицияның мәнін анықтайды. Нағыз толеранттық жеке тұлғаның дамуында рухани құндылықтармен бағаланады. Жеке тұлғаның өз құндылықтары мен қызығушылығы бар, егер қажет болса, ол өзін қорғай алады, бірақ сонымен бірге ол басқалардың да құндылықтарын құрметтейді. Басқаша айтқанда, өзі жетілген жеке тұлғаға басқаларды кемсітіп, қорлау қажет емес. Біздің ойымызша, толеранттықтың заманауи мәні ешнәрсеге ұқсамайтын ерекшеліктерді қабылдау, түсіну, құрметтеуге негізделген, және де диалог құруға дайын. Толерантты жеке тұлғаны қалыптастыру проблемаларын шешу білім сферасымен тығыз байланысты, өйткені білім сферасы әлеуметтік ортаның бөлігі болып табылады. Полиэтникалық білім ортасын толықтыру және оның толерантты жеке тұлғаны қалыптастыру проблемасын шешудегі мазмұнын анықтау үшін, «білім беру» мен «полиэтникалық білім беруге» қойылатын талаптарға көңіл бөлу керек. Ясвин В.А. білім беруді «белгілі бір үлгіге сәйкес жеке тұлғаны қалыптастыру шарттары мен әсерлерінің жиынтығы, сонымен қатар әлеуметтік қоршаған ортада оны дамыту үшін жасалатын мүмкіндіктер» деп түсіндіреді [3].

Т.И.Ключенконың ойынша, білім кеңістігі адамның білім алуға әсер ететін өзара байланысқан шарттардың жиынтығын көрсетеді. Дегенмен білім кеңістігінде білім алушының оған қосылуы қарастырылмайды. Білім кеңістігі білім алушыдан бөлек бола алады. «Білім» ұғымы адамды қалыптастыратын шарттардың өзара байланысын көрсетеді. Мұндай кезде білім алушының білім ортасында болуы, субъектпен қоршаған ортаның өзара әсері болуы қажет. Білім кеңістігі мен білім ортасы әдейі қалыптастырылады деп ой түйіндеуге болады, өйткені ол күшті педагогикалық әлеуетті жүзеге асырады.

Полиэтникалық жағдайда этникалық толеранттылық мәселесі де мәнді, басқа этникалық мәдениеттерді қабылдау, сыйлау үшін ең алдымен өзінің мәдениетінді қабылдау, сыйлау, оның позитивті құнды екенін ұғыну, оған деген сенімділік, басқа

мәдениетпен жиі байланысқа түсу міне осы жағдайлар мәдени аралық толеранттылықтың негізін құрайды.

Тұлғаның ішкі әлемі, оның өзіндік санасы әрқашанда зерттеушілердің назарында болып келді, сондықтанда сана сезімге байланысты әр зерттеуші әртүрлі анықтама берген. Сана-сезім мәселесіне зерттеген зерттеушілердің бірі В.В.Столин адамның психикалық ұйымындағы өзіндік сана-сезімінің орнын талдай келіп, жалпы барлық сана-сезім жөніндегі зерттеулерді екі сұрақ төңірегіне топтастырды.

Полиэтникалық білім беруді құруда методологиялық құрал болып мәдени диалог пен мәдени плюрализм концепциясы болады. Сонымен, қарастырылып отырған мәселе бойынша философиялық, әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық талдау принципіалды теориялық қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, полиэтникалық білім беруде толерантты жеке тұлғаны қалыптастыру феномені бірмағыналы анықталмайды. Оның құрамдас бөліктерінің түсіндірілуі әртүрлі деңгейде бір-бірінен айрмашылығы бар екені байқалады. Әр тұрғыдан қарағанда философиялық, әлеуметтік, психологиялық, «толерантты жеке тұлға» ұғымына әртүрлі сипаттама беріп қана қоймай, полиэтникалық білім беруі оны қалыптастыру ерекшеліктері, сонымен қатар оның өзін және көрсеткіштері бар екенін байқауға болады..

Екіншіден, «толерантты жеке тұлғаны қалыптастыру», феномендерінің арасындағы тығыз байланысты орнатқан ғалымдардың еңбектерінде, жеке бейімделген жоспарға сәйкес тұлғаның қалыптасуы әлеуметтік бейімделу үрдісімен жеке тұлғаның әлеуметтенуіне байланысты екенін атап көрсетті.

Үшіншіден, «полиэтникалық білім беруде толерантты жеке тұлғаны қалыптастыруды» психологияда қазіргі таңда толық жетілдірілмегендігін өз түсінігімізше айта аламыз. Педагогтар бұл терминнің психологиялық және әлеуметтік анықтамаларын ғана қолданады. Осыған орай, жүргізілген теориялық зерттеулерге сүйене отырып, полиэтникалық білім беруде толерантты жеке тұлғаны қалыптастыру тұлғаның объективті білім алу үрдісі және этника аралық қарым-қатынастағы әртүрлі халықтарды этнотоптастыруға негізделген тәжірибе ретінде қаралатынын анықтады. Толерантты тұлғаның қалыптасқанының деңгейін білім берудің сипаты, бағыты, тиімділігі көрсетеді, дегенмен, полиэтникалық білім беруде толерантты жеке тұлғаны қалыптастыруды талдай отырып, психологияда және тәрбие жұмыстарында бұл мәселе толық әзірленбеген.

Тәрбие адам тағдырын ойластырады, болжайды, алдын-ала адамның рухани өмірінің көптеген негіздерін сақтайды, тәрбие алыс пен жақын адамдарға және өзін қоршаған ортаға қатынас орнатады. Тәрбие ұлылар өсиетін қолдана отырып, олардың адамгершілік құндылықтарын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді. Бүгінгі таңда әлемде ұлтаралық қақтығыстар мен діни түсініспеушіліктер жиі белең алып отырған тұста бейбіт қатар өмір сүрудің озық үлгісін көрсетіп келе жатқан Қазақстандық толеранттылықтың жарқын үлгісі кімге де болса өнеге. Толеранттылық, - адам құқығы мен бостандығы, плюрализммен қатар негізгі демократиялық принциптердің бірі болып есептеледі. Толеранттылық, қоғамның жалпы және саяси мәдениетінің деңгейінің көрсеткіші, Қазақстандағы толеранттылық ата-бабамыздан, дәстүрімізден бұрыннан келе жатқан құбылыс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Джакупов С.М. Этническая картина мира и ее влияние на эффективность познавательной деятельности // Проблемы и перспективы педагогического

образования в современных условиях: Материалы международной научной конференций.-Т. 3.-Бишкек, 1997,
05 б/т.

2 Слободчиков В.И. Антропология образования // Школьные технологии. 2008, 06 б/т.

3 Лурья Л.И. Моделирование региональных образовательных систем: Учеб. М.: Гардарики, 2006, 91-96 ст.

4 Бережнова Л.Н. Этнопедагогика: Учеб. пособие / Л.Н. Бережнова, И.Л. Набок, В.И. Щеглов. М.: Академия, 2007, 19-23 ст.

5 Бережнова Л.Н. Этнопедагогика: Учеб. пособие / Л.Н. Бережнова, И.Л. Набок, В.И. Щеглов. М.: Академия, 2009, 49-52 ст.

6 Поштарева Т.В. Особенности образования в этнически разнообразной среде // Среднее профессиональное образование. 2008, 07 б/т.

7 Мириманова, М. Толерантность как проблема воспитания / М. Мириманова // Развитие личности. – 2005, 05 б/т.

8 Ясвин В.А. Декларация принципов толерантности. Ясвин В.А // Первое серия. – 2003, 05 б/т.

УДК 2-0414

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫ

З.Ә. Аубакиров

*Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының магистранты, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы*

Түйіндеме. Мақалада кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы және оларды жазалау туралы халықаралық-құқықтық нормаларды Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына имплементациялау қарастырылған. Мақалада 1989 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясында қабылданған және 1994 жылы Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі ратификациялаған «Бала құқықтары туралы» Конвенцияға зор мән берілген, өйткені онда алғаш рет баланың: өмір сүруге, өз есімінің болуына және азаматтықты алуға, даралығын сақтауға, ата-анасынан айырылмауға, білім алуға және кәсіптік даярлыққа, жеке өміріне ерікті түрде және заңсыз қол сұғушылықтан қорғауға, медициналық қызмет көрсетуге, сондай-ақ өз ойын еркін айту, ойлау, ар-ұждан және дін, қауымдастыққа, жиналыстарға қатысу бостандығына деген құқықтары бекітілді. Қылмыстық жауаптылық мәселелері жөнінде Конвенцияның 40-бабында сөз қозғалады. Бұл Конвенцияда алимент мәселесі бойынша барлық міндеттемелер жазылған, ал барлық қарарлардың бірігуі Конвенция конкретизациясына ұласады. Сондай-ақ, берілген қарарлар баланың мүдделерін, құқықтарын және бостандықтарын қамтамасыз ететін қосымша кепілдік берумен қатар, әділ сот төрелігіне мүмкіндік береді. Конвенцияны

және басқа да халықаралық келісімдерді ратификациялағаннан кейін, қабылданған міндеттемелермен сәйкес, ұлттық заңнаманы келтіру процесі басталды.

Түйін сөздер: имплементация, халықаралық-құқықтық нормалар, кәмететке толмағандар, қылмыстық заңнама, қылмыстық жаза, қылмыстық жауаптылық.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И НАКАЗАНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация. В статье рассматривается имплементация международно-правовых норм об уголовной ответственности и наказании несовершеннолетних в уголовное законодательство Республики Казахстан. Большое внимание в статье уделяется Конвенции «О правах ребенка», принятой Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций в 1989 году и ратифицированной Верховным Советом Республики Казахстан в 1994 году, поскольку именно в ней впервые были закреплены такие права ребенка, как права: на жизнь, иметь свое имя и гражданство, сохранять индивидуальность, не разлучаться с родителями, образование и профессиональную подготовку, на защиту от произвольного и незаконного вмешательства в его личную жизнь, медицинское обслуживание, а также на свободу выражения своего мнения, мысли, совести и религии, ассоциаций, собраний и другие права, свободы. Вопросы уголовной ответственности и наказания затрагиваются в статье 40 Конвенции. В этой Конвенции прописаны все обязательства по вопросам алиментов, а объединение всех резолюций переходит к ратификации Конвенции. Кроме того, поданные резолюции позволят наряду с дополнительными гарантиями, обеспечивающими интересы, права и свободы ребенка, справедливое правосудие. После ратификации Конвенции и других международных соглашений начался процесс приведения национального законодательства в соответствии с принятыми обязательствами.

Ключевые слова: имплементация, международно-правовые нормы, несовершеннолетние, уголовное законодательство, уголовное наказание, уголовная ответственность.

CRIMINAL RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT OF MINORS INTO THE CRIMINAL LEGISLATION OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. The article deals with the implementation of international legal norms on criminal liability and punishment of minors in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. Much attention is paid in the article to the Convention on the Rights of the Child, adopted by the General Assembly of the United Nations in 1989 and ratified by the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan in 1994, since it was for the first time that the child's rights such as rights to life, name and citizenship, to preserve the individuality, not to be separated from his parents, education and vocational training, to protection from arbitrary and unlawful interference with his personal life, medical care, and also Bod of expression, thought, conscience and religion, association, assembly and other rights, freedoms. The issues of criminal liability and punishment are addressed in Article 40 of the Conventaion. This Convention sets out all obligations regarding alimony, and the consolidation of all resolutions proceeds to the ratification of the Convention. In addition, the submitted resolutions will allow, along with additional guarantees that ensure the interests, rights and freedoms of the child, fair justice. After the ratification of the

Convention and other international agreements, the process of bringing national legislation into line with the obligations assumed began.

Keywords: implementation, international-legal law, underage, criminal law, criminal penalty, criminal liability.

Анықтама-сөздігінде халықаралық құқық имплементациясы мемлекет ішіндегі деңгейде халықаралық міндеттемелердің нақты іске асырылуы, халықаралық-құқықтық норма-лардың ұлттық заңнамаларға және заңға тәу-елді актілерге трансформациялануымен жүзеге асырылатыны түсіндіріледі [1]. Бірқатар елдерде ратификацияланған халықаралық келісімдер автоматты түрде ұлттық заңнаманың бөлігіне айналады [2]. Атап айтқанда, Ресей Федерациясының Конституциясына сәйкес (15 баптың 4 тармағы) Ресей Федерациясы құқық жүйесінің құрамдас бөлігі Ресей Федерациясының халықаралық келісімдері және жалпы танылған принциптер болып табылады. Егер Ресей Федерациясының халықаралық келісінде заңнамадан өзге ережелер бекітілсе, халықаралық келісімнің ережелері қолданылады.

Бастапқыда, Қазақстан Республикасы Конституциясы 4 бабының 3 тармағында, халықаралық келісімде, оның орындалуы мақсатында жаңа заң шығару талап етілген жағдайларды қоспағанда, Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық келісімдер, Қазақстан Республикасы заңдарының алдында басымдылыққа ие және тікелей қолданылады.

10.03.2017 жылғы Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасы Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу» заңымен бұл тармаққа өзгерістер енгізілді. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Конституциясында 4 баптың 3 тармағы, Қазақстан Республикасымен ратификацияланған халықаралық келісімдер, Қазақстан Республикасы заңдарының алдында басымдылыққа ие екенін қарастырады. Қазақстан Республикасы қатысушы мемлекет ретінде жайғасым табатын халықаралық келісімдердің, Қазақстан Республикасы аумағында тәртібі мен қолданылу шарттары Республика заңнамасымен анықталады.

Осылайша, халықаралық ратификацияланған келісімдердің жүзеге асырылу құқықтық тетігі жетілдірілген. Қазақстан Республикасымен ратификацияланған, халықаралық келісімдерге сәйкес қылмыстық заңдардың келтірілу маңыздылығы, 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі құқықтық саясат Концепциясының, 2.8 тармағында атап өтілген.

Әрбір мемлекет құқық жүйесі ерекшеліктерін, заңнама ахуалын ескере отырып, халықаралық келісімдер ережелерінің ең қолайлы орындалу механизмін таңдайды. Әдетте, ұлттық қылмыстық заңнаманың, кейінгіқажетті өзгертулерді енгізу немесе мемлекеттің қылмыстық кодексіне ерекше бөлім қосуының не халықаралық конвенциялармен көзделген барлық ережелерді қамтитын бөлек заңның қабылдануының жан-жақты шолуы. Соңғы аспект Қазақстан Республикасы қылмыстық заңнамасына сәйкес қолайлы емес екенін ескереді. Себебі, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (ары қарай ҚР ҚК) 1 бабы, ҚР қылмыстық заңнамасы, тек ҚР Қылмыстық Кодексінен тұратынын көздейді. ҚР ҚК ең маңызды құрамдас бөлігі қылмыстық-құқықтық нормалардың толық кодификациялануы, және бұл аспектіде 2014 жылғы ҚР ҚК, Қазақ КСР және 1997 жылғы ҚР ҚК кезінде жазылған, бірден-бір бекітілген қылмыстық құқықтың қайнар көзі қылмыстық заң, деген нормасын сақтап қалды. Бұл ретте, қылмыстық заң, қылмыстық құқықбұзушылық деп танылатын, нақты және жан-жақты әрекет тізімін құрайды. Ешбір басқа нормативті-құқықтық акт, құрамында қылмыстық-құқықтық сипатты нормаларды иелене алмайды.

Мәлімделген тақырып шеңберінде, 1989 жылдың 20 қарашасында Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 44-ші сессиясындағы маңызды оқиға, кәмелетке толмаған тұлғалардың ерекше қорғау механизмінің, «Бала құқығы туралы» Конвенцияның (ары қарай Конвенция) қабылдануы. Бұл халықаралық келісім-шарт балалар жағдайын шешудегі тәсілдерін түбегейлі өзгертті. Конвенцияға сәйкес, балалар – кез-келген қауымдастықтың толыққанды мүшелері және олардың нақты құқықтары бар. Сондай-ақ, Конвенцияда, қатысушы-мемлекеттер барлық көзделген құқықтардың қамтамасыз етілетіні және құрметтелетіні, олардың юрисдикциясы шегінде, қандай да бір дискриминацияға, нәсілдік, тері түсіне, жыныс, тіл, дін, политикалық және өзге пікірлер, ұлттық, этникалық немесе әлеуметтік тегі дискриминацияларына жол берілмей керек екені анықталып, көрсетілген. Сондай-ақ, мүлік жағдайына, денсаулық жағдайына және баланың туылған жер жағдайына, ата-анасының немесе заңды қамқоршысының жағдайларына қарамастан, Конвенцияға қатысушы-мемлекеттер баланы қорғауда барлық қажетті шараларды қамтамасыз етеді.

Атап айтқанда, дискриминацияның барлық түрінен, сонадай-ақ, мәртебесіне, әрекетшілдігіне қарамастан, баланың өз пікірін айтуда, баланың ата-анасын, заңды қамқоршыларын немесе өзге отбасы мүшелерін қорғауды қамтамасыз етеді. Конвенцияға сәйкес, баланың ең маңызды құқықтары мыналар: өмір сүруге, өзінің есімін иеленуге, азаматтыққа, даралығын сақтауға, ата-анасынан айырылмауға, білімге, кәсіби дайындыққа, ықтиярлы және заңсыз баланың жеке өміріне араласуынан қорғаныста болуына, медициналық қызметке, бала өзінің пікірін немесе ойын еркін білдіруге, дін еркіндігіне, және басқа құқықтарға және бостандықтарға ие. Қылмыстық жауапкершілік мәселелері Конвенцияның 40-шы бабында көтеріледі. Осылайша, Конвенция, оған қатысушылық құқық және қылмыстық процесс лекеттер, қылмыстық заңнаманы бұзды деп есептелетін, заң бұзушылық жағдайында кінәлі деп танылса немесе айыпталса, әрбір баланың құқығын алдын ала қарастырады. Мұндай үндеу баланың ішкі абырой және маңыздылық сезімдерін дамытып, адам құқықтары мен бостандықтарына деген құрмет сезімін ұялатады. Мұндай жағдайда, баланың жасы есептеліп, реинтеграция кезіндегі жәрдемдесу талпынысы, қоғамдағы пайдалы рөлді орындауы сияқты факторлар қарастырылады.

Бұл Конвенцияда алимент мәселесі бойынша барлық міндеттемелер жазылған, ал барлық қарарлардың бірігуі Конвенция конкретизациясына ұласады. Сондай-ақ, берілген қарарлар баланың мүдделерін, құқықтарын және бостандықтарын қамтамасыз ететін қосымша кепілдік берумен қатар, әділ сот төрелігіне мүмкіндік береді. Конвенцияны және басқа да халықаралық келісімдерді ратификациялағаннан кейін, қабылданған міндеттемелермен сәйкес, ұлттық заңнаманы келтіру процесі басталды. Қылмыстық заңнама да шеттетілген жоқ. Осылайша, тәуелсіз бөлімнің болуы, жаза түрлерін және жүйені реттеуге, бұл аспектілерді кәмелет жасқа толмаған адамдарға тағайындауға мүмкіндік берді. Бұл халықаралық деңгейдегі міндеттемелерді нақты іске асыру, ұлттық қылмыстық заңнама қарсаңында орындалды. Кәмелетке толмаған жастардың, қылмыстық заңнама ерекшеліктерін реттеу туралы нормаларды біріктіру, олардың жүйелілігі, бұл жас категориясының психо-физиологиялық ерекшеліктерін есепке алуға мүмкіндік береді. Конвенцияда алдын-ала қарастырылғандай, бұл мүмкіндік жазалау кезінде және жазаны орындау барысында қолданылады. Мысалға, қолданыстағы қылмыстық заңнама, көбінесе Конвенцияның 40 бабындағы қағидаларға сәйкес келеді және бір деңгейде имплементацияланған. Осылайша, аталған бабтың, 3-ші тармақ, «а» тармақшасына

сәйкес, қатысушы-мемлекеттер «минималды жасты бекітуге ұмтылыс жасау керек, осы минималды жасқа бейімделе отырып, бұл жастан төмен балалар қылмыс жасауға қабілетсіз» қағидасын негізге алуы қажет. Осылайша, ҚР ҚК сәйкес, қылмыстық заңмен бекітілген минималды жасқа жеткен, жауаптылыққа қабілетті физикалық тұлға, қылмыстық жауапкершілікке тартылады деп анықталады. ҚР ҚК 15 бабы екі жас белгілерін айқындайды. Олар: 1) Жалпы. Яғни, 16 жасқа толуден ұласады. 2) Ерекше. Яғни, тұлғаның 14 жасқа толуы. 14 жасқа жетпеген жасөспірімдер, қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды, себебі, толыққанды әрекеттерінің қаншалықты қоғамға қауіпті екенін аңғармайды және әрекеттерін басқара алмайды [3].

ҚР Жоғарғы Сотының тиісті Нормативті Қаулысында, туған күнінде емес, түнгі 12:00- ден кейінгі келесі күнінде, белгіленген жасқа жеткен жасөспірім ретінде анықталады. Ескертпе, кәмелетке толмаған жасөспірімнің, тиісті құжаттардың болмауы, немесе құжаттардың шынайылығында күмәндану жағдайында, сараптама тағайындалады. Сарапшылармен анықталған минималды немесе максималды (мысалы, 14-тен 15-ке дейін) жасқа қарап, сараптамамен ұсынылған минималды жасқа сүйенеді. Егер, жасөспірім белгіленген жасқа жетіп, алайда, психикалық бұзылумен байланысты емес, психикалық дамуы тежелсе, қылмыстық құқықбұзушылық жасау барысында, әрекеттерінің қоғамға қаншалықты қауіпті екенін аңғармай, әрекеттерін басқара алмаса, қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Қылмыстық жауапкершілік 14 жастан басталатын қылмыстар тізбесі, толық тізбелі және 30 баптан тұрады. Барлық баптар қылмыстық заңмен, ауыр қылмыс және аса ауыр қылмыс қатарына енгізілген. Осылайша, 14 жастан бастап, тек ауыр қылмыс немесе аса ауыр қылмыс жасалған жағдайда ғана, қылмыстық жауапкершілік тағайындалады. 14 жаста қылмыстық теріс қылық жасалған жағдайда, қылмыстық жауапкершілік тағайындалмайды. Бұл адамгершілікті дәріптейтін тәсіл, 14 жастағы жасөспірімге тағайындалатын қылмыстық жауапкершілік кезінде көрінеді. Сондай-ақ, бұл әдіснама жасөспірімдердің қылмыстық мәселелерін шешу кезеңінде, халықаралық-құқықтық дәрежеде қолданылатын тәсілдерге сәйкес келеді. ҚР ҚК жасөспірімдердің жас ерекшеліктері, жауапкершілігін анықтау мақсатында ғана емес, сондай-ақ оларға берілетін жаза түрін белгілеу үшін жазылған. ҚР ҚК жасөспірімдер үшін арнайы жаза түрін қамтамасыз етпейтініне қарамастан, заң тұрғысынан жазалау түрлері бекітілген. Келесі жаза түрлері оларға тағайындалмайды: өлім жазасы, қамау, меншік тәркілеу, арнайы, әскери немесе құрмет дәрежелерінен айырмау, шенеуінен айырмау, дипломатиялық рангтен айырмау, біліктілік жайындағы мемлекеттік марапат, белгілі-бір қызмет орнын иеленуі жайлы құқықтан босату, ҚР сыртына азаматтығы жоқ немесе шет ел азаматын елден қуу. Бұдан басқа, ересек адамдардың жасөспірімдермен салыстыру барысында, жазалау дәрежесі сәйкесінше төмен екенін көруге болады. Мысалға, ересек адамдарға айыппұл көлемі 25-тен 500-ге дейінгі айлық көрсеткішті құраса, жасөспірімдерге берілетін жаза көлемі 10-нан 200-ге дейінгі айлық көрсеткішті құрайды, жасөспірім өзі ақша табатын шартпен бекітіледі. Ескертпе, жасөспірімге жазалауды тағайындау кезеңінде, қылмыстық-жаза қолданылатын әрекет мән-жайы ғана ескерілмей, жасөспірімнің тұрмыс-жағдайы және тәрбиесі, сондай-ақ жасы үлкен тұлғалардың ықпалы да есепке алынады [4].

Конвенцияның бөлек нормалары, қылмыстық заңнамаға имплементацияланған және жасөспірімдерге секілді, ересек адамдарға да таралады. Себебі, адам және адамзат құқықтарына әсер етеді. Мысалға, қылмыстық құқықтың уақыт ішінде әрекет етуі.

Конвенцияның 40-шы бабы, жасалынған теріс қылық, қылмыс жасау кезінде, қылмыс деп мойындалмаса, жасөспірім қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтынын анықтайды. Жалпыға бірдей адам құқықтары туралы Декларациясының 11-ші бабында ұқсас мазмұнды норма жазылған «ешкім қандай да бір теріс қылық немесе әрекетсіздік үшін, Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс сол теріс қылық немесе әрекетсіздік жасалған уақытта, ұлттық заңнамамен немесе халықаралық заңнамамен қылмыс ретінде қаралмаса, бұл қылмыс үшін жауапкершілікке тартылмайды». Аталған халықаралық келісім-шарттарға сай, ҚР ҚК 5 бабы қылмыс жасау және жаза тағайындау, сол уақыт шеңберіндегі әрекет еткен заңмен анықталатынын, қарастырады.

Яғни, қылмыстық заңның әрекеті қатал уақыт шеңберімен нақтыланған. Осылайша, қылмыстық заңнамаға, жалпы халықаралық стандартты нормалар имплементацияланған. Бұл нормалар жасөспірімдерге қатысты қылмыстық жауапкершілікті және жазалауды қарастырады. Кейінгі имплементация қарастырудағы мәселені шеңберінде, басынан бастап, қылмыстық заңнаманың жанжақты шолуын болжау керек. Содан соң, жаңа халықаралық келісім-шарттар жазылып, ратификацияланатынын есепке ала отырып, қылмыстық заңнаманың мерзімді қаралуы керек. Бұл аспектіде үлкен мағынаға құқықтық мониторинг ие. Құқықтық мониторинг жағдайды бағалау және заңнаманың келешектегі тиімділігін болжау, оған қоса ҚР үшін қарама-қарсы келетін заңнаманы анықтау мақсатында жүргізіледі. Сондай-ақ, ескірген, сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра алмайтын, тиімсіз жүзеге асырылатын құқық нормалары, және оны дамыту жөніндегі ұсынамаларды қарастырады[5].

Құқықтық мониторинг шеңберінде, Қазақстанмен ратификацияланған халықаралық келісім-шартқа сай емес, оған қоса қосымша имплементацияны талап ететін нормаларды және қылмыстық заңнаманы орнатуға болатынын болжаймыз. Сондай-ақ, халықаралық компонентті есептеу, заңгерлік сараптама кезінде көрініс таба алады. Бұл жағдайда, нормативті-құқықтық актіні тексеру немесе қабылданған нормативті-құқықтық актіні ҚР Конституциясына және ҚР заңнамасына сәйкестігін тексеру үшін, және сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманың жұмысын тексеруімен түсіндірілуі мүмкін.

Сараптаманы жүргізу кезеңінде, нормативті-құқықтық актінің сәйкестігін, Қазақстанмен ратификацияланған халықаралық келісім-шарттардың сәйкестігін зерттейді. Себебі, Конституцияда бұл келісім-шарттардың статусы көрсетілген. Оған қоса, ғылыми пікірталасқа сүйенсек, қылмыстық-құқықтық нормаларды, ұлттық заңнамаға имплементация жасай отырып әрекет ету кезінде құқықтық шеңбер анықталуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Международное уголовное право: словарь-справочник (авт.-сост. Ахметов Е.Б., Ахметов Б.У.) – Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2015. – 376 б.
- 2 Большой юридический словарь / Под ред. Сухарева А.Я., Зорькина В.Д., Крутских В.Е. – М.: ИНФА-М., 1998. – 790 б.
- 3 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (том 1)/ Под общей ред. А.К. Даулбаева. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015 б.

ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ҚАУІПТІЛІГІ

Д.Қ. Бейсенов

*Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының магистранты, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы*

Түйіндеме. Мақалада отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстары – тұлғаға қатысты жасалатын тұрмыстық қылмыстық қол сұғушылықтың ең қауіпті түрі болып табылады, себебі адам үшін, сөзсіз, ең бағалысы - отбасындағы ең маңызды құндылықтарға - өмірі мен денсаулығына қатер төнетіндігі кеңінен талқыланған. Осы қылмыстар қоғам мен мемлекетке орасан зор нұқсан келтіреді, жалпы мемлекет тіршілігіндегі отбасы рөлінің төмендеуіне әкеліп соғады, отбасы ішінде орын алатын келіспеушіліктер, түсінбеушіліктер үлкен жанжалдарға әкеліп соғады және оларды осылай шешу әдетке айналуда. Отбасылық зорлық-зомбылық қылмыстары адамның жеке басының құқыққа қайшы мүдделеріне жету тәсілі ретінде бұрыс іс-әрекет болып табылғанымен қоймай, кейде тіпті әдеттегі мінез-құлыққа айналуы да әбден мүмкін.

Сонғы уақытта қылмыскерлердің агрессиялығы отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстылығының келеңсіз белгісі болып табылады. Әсіресе, егер сөз отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың пайдакүнемдік ниеті (мұрагерлік мәселелер және т.б.) туралы болып жатса, қылмыскерлер одан да бетер қатыгез бола түседі. Дәл сондықтан, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарына қарсы күрес қазіргі кездегі қылмыстық саясаттың ең маңызды бағыттарының бірі ретінде қаралады. Өкінішке орай, олардың сандық та (ауыр зорлық-зомбылық қылмыстарының өсуі), сапалық та өзгерістерін белгілеуге қажеттіліктер бар. Бұл өз кезегінде қылмыстық заңнаманың өзгеруіне де негіз болып отыр.

Түйін сөздер: зорлық-зомбылық, отбасындағы зорлық-зомбылық, қылмыстық заңнама; қылмыстық жаза, қылмыстық жауапкершілік.

ОПАСНОСТЬ НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Аннотация. В статье широко обсуждаются, вопросы насильственных преступлений внутри семьи – как наиболее опасный вид бытового преступного посягательства, совершаемого в отношении личности. Для человека безусловно, самое ценное – жизнь и здоровье семьи. Эти преступления наносят огромный ущерб обществу и государству, приводят к снижению роли семьи в жизни государства в целом, разногласия, непонимания, возникающие внутри семьи, приводят к большим конфликтам и могут стать привычным для их разрешения, хотя насильственные преступления семейного характера являются неправильными действиями.

В последнее время агрессивность преступников является негативным признаком насильственной преступности внутри семьи. Особенно, если речь идет о корыстных намерениях осуществления насилия внутри семьи (проблемы наследования и т. д.), преступники становятся более жестокими. Именно поэтому, борьба с насильственными преступлениями внутри семьи рассматривается как одно

из важнейших направлений современной уголовной политики. К сожалению, есть необходимость устанавливать, как количественные (рост тяжких преступлений насилия), так и качественные изменения. Это, в свою очередь, является основанием для изменения уголовного законодательства.

Ключевые слова: насилие; насилие в семье, уголовное законодательство, уголовное наказание, уголовная ответственность.

THE VIOLENCE, THE DANGER OF CRIMINAL OFFENCES

Abstract. The article was widely discussed that crimes of violence within the family is the most dangerous form of domestic criminal assault committed against personality, as for the man, of course, the threat to life and health are important values of the family. These crimes cause huge damage to society and the state, lead to a decrease in the role of the family in the life of the state as a whole, disagreements and misunderstandings that arise within the family lead to great conflicts and can become habitual for their resolution. Although crimes of family violence are wrong actions as a way to achieve the illegal interests of the individual, they can sometimes become common behavior.

Recently, the aggressiveness of criminals is a negative sign of violent crime within the family. Especially when it comes to the self-serving intent of violence within the family (inheritance problems, etc.), criminals become more violent. That is why the fight against violent crimes within the family is considered one of the most important directions of modern criminal policy. Unfortunately, they have to establish both quantitative (increase in serious crimes of violence) and qualitative changes. This, in turn, is the basis for changing the criminal law.

Keywords: implementation, international legal norms, minors, criminal legislation, criminal punishment, criminal responsibility.

Республикада түбегейлі әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өзгерістер орын алған кезеңде, бүкіл қоғамдық өмір демократиялық жаққа бет бұрып, ізгілік қағидаттарын қолға алған уақытта, заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайту, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың сенімді кепілдерін қамтамасыз ету мәселелері ерекше маңыздылыққа ие болып отыр. Қазақстан Республикасы Конституцияның 1-бабы жоғары құндылық ретінде адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын таниды. Тұлғаны қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау қылмыстық заңнаманың да ең маңызды міндеті болып табылады [1].

Жалпы қылмыстылық сияқты қазіргі кезде отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстылығы көптеп орын ала бастауы өтпелі кезеңдегі құбылысты бейнелейді, яғни «бір құндылықтардан алшақтадық, ал басқаларына әлі жете қойған жоқпыз» деген жайымыз да бар.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықты қоса алғанда, жекелеген іс-әрекеттерге қылмыстық белгі беру (криминализация) не қылмыстылық белгіден айыру (декриминализация), жекелеген іс-әрекеттерге жазаланушылық белгісін беру (пенализация), жекелеген іс-әрекеттерді жазаланушылық белгісінен айыру (депенализация) сияқты жағдайлар қарастыруды қажет етеді [2].

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстары – тұлғаға қатысты жасалатын тұрмыстық қылмыстық қол сұғушылықтың ең қауіпті түрі болып табылады, себебі адам үшін, сөзсіз, ең бағалысы - отбасындағы ең маңызды құндылықтарға - өмірі мен

денсаулығына қатер төнеді. Осы қылмыстар қоғам мен мемлекетке орасан зор нұқсан келтіреді, жалпы мемлекет тіршілігіндегі отбасы рөлінің төмендеуіне әкеліп соғады, отбасы ішінде орын алатын келіспеушіліктер, түсінбеушіліктер үлкен жанжалдарға әкеліп соғады және оларды осылай шешу әдетке айналуда [3; 81б]. Отбасылық зорлық-зомбылық қылмыстары адамның жеке басының құқыққа қайшы мүдделеріне жету тәсілі ретінде бұрыс іс-әрекет болып табылғанымен қоймай, кейде тіпті әдеттегі мінез-құлыққа айналуы да әбден мүмкін.

Соңғы уақытта қылмыскерлердің агрессиялығы отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстылығының келеңсіз белгісі болып табылады. Әсіресе, егер сөз отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтың пайдакүнемдік ниеті (мұрагерлік мәселелер және т.б.) туралы болып жатса, қылмыскерлер одан да бетер қатыгез бола түседі. Дәл сондықтан, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарына қарсы күрес қазіргі кездегі қылмыстық саясаттың ең маңызды бағыттарының бірі ретінде қаралады. Өкінішке орай, олардың сандық та (ауыр зорлық-зомбылық қылмыстарының өсуі), сапалық та өзгерістерін белгілеуге қажеттіліктер бар. Бұл өз кезегінде қылмыстық заңнаманың өзгеруіне де негіз болып отыр. Осыған орай, қылмыстық саясаттың бағытын өзекті әрі уақтылы деп қарап, оны қалыптастырудағы, әсіресе, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алуға қатысты түбегейлі әдістерін бөліп көрсету қажет.

2015-2019 жылдар аралығында, яғни соңғы бес жыл аралығында тіркелген қылмыстардың жалпы саны: 2015 ж. – 146,3 мың, 2016 ж. – 141,3 мың, 2017 ж. – 128,1 мың, 2018 ж. – 127,5 мың, 2019 ж. – 127,5 мың.

Соңғы 5 жылда кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар санының өсу тенденциясын тоқтаттық және жыл сайын оның орта есеппен алғанда 6-7%-ға төмендеуі байқалады. (2015ж. – 6273; 2019ж – 4654). Дегенмен кәмелетке толмағандардың өмірі мен денсаулығы қауіпсіздігіне қауіп-қатер сақталып отыр, әсіресе, егер отбасы ішінде балаларға жеткілікті назар аударылмаған жағдайларда ол келеңсіз салдарға әкеп соғуы мүмкін. Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінсіз ойын-сауық орындарына баруына заң бойынша тыйым салынған және алкогольдік өнімдерді сатуға тыйым салу 21 жасқа дейін көтерілген.

Қазіргі уақытта кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мақсатында Ішкі істер министрлігі дайындаған «Балалардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы Парламенттің қарауында жатыр. Аталған заң жобасында балаларды тәрбиелеу міндеттері жүктелген адамдардың жыныстық қатынасқа түсуі немесе нәпсіқұмарлық сипатындағы өзге де іс-әрекеттерді жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықты енгізу, сонымен қатар кәмелетке толмағандарды қылмыстық және қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тартқаны үшін көзделген жазаны күшейту ұсынылады.

2015 жылдың халық санағындағы мәліметтерді есепке алғанда, елімізде 2017 жылы 1 наурыздағы халықтың саны 18 млн. адамды құрғаны мәлім. 2016 жылы елімізде әйел адамдардың саны 8282 мың, оның ішінде 0,4 % әйелдер жалпы қылмыстардан (34515), 0,1 % зорлық-зомбылықтан (отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтан 9558) жәбір көргендер. Отбасылық-тұрмыстық салада кісі өлтіру және кісі өлтіруге оқталу бойынша: 2015 жылы – 578; 2016 жылы – 490; 2017 жылы – 410; 2018 жылы – 336; 2019 жылы - 320 зорлық-зомбылық фактілері тіркелді [4].

Отбасын зорлық-зомбылықтан қорғау проблемаларымен мемлекеттік органдармен қатар әр түрлі үкіметтік емес ұйымдар айналысады, нақтырақ айтқанда Қазақстанда

әйелдер мен балаларды зорлық-зомбылықтан қорғау проблемаларымен 24 үкіметтік емес ұйымдар айналысады (10 жыл бойы дерлік Алматы қаласында ғана тұрақты қызмет ететін: «Подруги», «Забота» дағдарыс орталықтары). Алайда ер адамдарды зорлық-зомбылықтан қорғау үшін де 2 (әлі тіркелмеген) дағдарыс орталықтары (Алматы қаласында және Оңтүстік Қазақстан облысында) құрылды. Осыдан байқап отырғанымыздай, ер адамдардың бір бөлігі де отбасы ішіндегі зорлық-зомбылықтан сақтандырылмаған екен.

Сонымен қатар зерттеу жұмысында әйелдердің криминалдық көрінісінің ерекшеліктеріне назар аударылады, себебі әйелдер тарапынан болатын отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық отбасының және тұтастай қоғамның әлеуметтік саулығына ерекше ықпал етеді.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарына қарсы іс-әрекеттердің криминологиялық әрі қылмыстық-құқықтық аспектілерін одан әрі теориялық тұрғыдан талдау және соған сәйкес нақты әрекеттер (әсіресе, құқық қорғау органдарының) қажеттіліктерімен айқындалады. Халық арасында «үйдегі жанжал – жеке бастың ісі» деген жансақ пікір қалыптасқандықтан, отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық сияқты құқыққа қайшы көріністер пайда болған жағдайда жәбірленушінің де, кінәлі адамның да мүдделерін ескере отырып, ден қою әділ де заңды. Сол себепті отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарын, әсіресе ауыр және аса ауыр қылмыстар сияқты түрлерін зерттеу, оның жағдайына әсер ететін факторларды анықтап, аталған қылмыстардың алдын алу шараларының тұтас жүйесін ашып көрсетуге мүмкіндік береді.

Отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарының ұғымы, олардың белгілері, түрлері және алдын алу шаралары осы уақытқа дейін әртүрлі қызу пікірталас туғызуда. Зерттеу жұмысы барысында негізгі түбегейлі тұжырымдамалар жасау әрекеті орын алды.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарын алдын алуға бағытталған мәселелері және осы орайдағы тәжірибе ғылыми тұрғыдан жан-жақты зерттеуді қажет етеді, себебі оларды қолдану іс жүзіндегі қазіргі кезеңде елеулі қиыншылықтармен ұласады. Атап айтқанда, Мемлекет басшысы қол қойған Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заңы 2009 жылдың 4 желтоқсанында күшіне енді. Осы заңның 10-бабына сәйкес Ішкі істер органдарына тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған азаматтардың бостандығын және заңды мүдделері мен құқығын қорғау мақсатында отбасы-тұрмыстық саласында құқық бұзушылық жасаған адамдарға қатысты қорғау нұсқамасын енгізу міндеттері жүктелген. Сонымен қатар, қазіргі кезде қорғау нұсқамасын Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» № 271-IV Заңына сәйкес (2010 жылдың 22 мамырынан кейін ғана заң жүзіне енгізілді), осыған орай Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне де өзгерістер енгізілгеннен кейін ғана тәжірибелік әлеуетін байқауға болады [5]. Бұл шаралардың маңыздылығы уақыт еншісінде. Әсіресе, құқық бұзушылықтардың алдын алу арнайы субъектілері атынан отбасы ішіндегі зорлық-зомбылыққа қарсы іс-әрекет мәселелерімен тікелей айналысатын полицияның кәметке толмағандардың істері бойынша инспекторларының, учаскелік инспекторларының және әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімшелердің қызметкерлеріне жүктелген.

Сол сияқты тұрмыстық құқық бұзушылықтардың бір бағыты ретінде отбасы ішіндегі зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алу проблемаларын зерттеу және

қоғамдағы отбасының ерекше жоғары маңыздылығы тұрғысынан қайта қарау да, әсіресе құқық бұзушылық кеңінен орын алып отырған кезеңінде маңызды болып табылады.

Отбасылық криминология – криминологияның отбасы саласының криминогендік факторларын және оларды айқындайтын қылмыстық мінез-құлықты, сондай-ақ қылмыстылыққа қарсы тұру мақсатында көрсетілетін әлеуметтік ықпалды зерттейтін саласы ғылымның екі саласы екендігі бәріне де мәлім. Ол жиырмамыншы ғасырдың тоқсаныншы жылдарында пайда болған. Осы салада танымал ресейлік ғалым Д.А. Шестаковтың «отбасылық криминология пәні отбасы ішіндегі қылмыстарды, отбасы саласының жалпы криминогендік факторларды, олардың ықпал тетігін; қылмыстық мінез-құлықтың жекелеген түрлеріне себеп болатын отбасылық криминогендік факторлардың ерекшеліктерін; отбасы қатынастарының криминологиялық түзетілуін камтиды» [6] деген пікірімен келісу қажет. Біздің пікірімізше, отбасы қатынастарының криминологиялық түзетілуінің негізгі бағыты деп виктимологиялық профилактиканы көрсетуге әбден болады.

Отбасы саласының ерекшеліктерінің әлеуметтану және іс жүзінде жасалатын қоғамдық қауіпті іс-әрекеттердің статистикасы (қылмыстық және қылмыстық емес, тіркелген және жасырын) кейде отбасы ішіндегі қылмыстық жағдайдың нақты бейнесін көрсетпеген және басым болған идеологияның негізінде қарастырылған. Мәселен, 1995 жылы ел өміріндегі күрделі өтпелі кезеңге қарамастан, Отбасы институты мен еліміздің демографиялық саясатын қолдау үшін Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы «Отбасы, әйелдер проблемалары және демографиялық саясат жөніндегі кеңесі» құрылды. 1998 жылы оған кең құқықтар мен өкілеттіктер беріле отырып, ол Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы «Отбасы және әйелдер істері жөніндегі ұлттық комиссия» болып қайта құрылды. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы «Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 ақпандағы № 56 Жарлығына сәйкес Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы консультативтік-кеңесші орган ретінде «Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия» құрылды.

Біз зерттеуімізде Қазақстанның гендерлік саясаты белгілі бір асуларға жеткен кезде аталмыш комиссияның отбасы саясаты және демографиялық саясат тұрғысында атқарылған шараларына көптеп назар аударған жөн болады деп есептейміз. Себебі еліміздің жақсы ұйымдастырылған денсаулық сақтау, білім беру, демографиялық саясатының көздегені болашақта да әлемдік сахнада еліміздің қол жеткізген жоғары беделін ұстауға және бәсекеге қабілетті ортада оның кейінгі дамуын қолдай алатын және адамзат қоғамында ең басты капитал болып саналатын жеке тұлғаның мүдделері болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 ҚР Конституциясы. 30 тамыз 1995 ж. – Алматы: Жеті жарғы, 2017.
- 2 «2010-2020ж. Қазақстан Республикасының құқықтық саясат туралы тұжырымдамасы» ҚР Президентінің № 858 Жарлығы. 27 тамыз 2009 ж. (II, Преамбула). – Астана, 2009.
- 3 Нарикбаев М.С. Правовая охрана детства в Республике Казахстан. – А., 1996. – 336 с.

-
- 4 Сборник статистических данных о преступности и результатах деятельности правоохранительных органов и судов в Республике Казахстан за 12 месяцев 2009 г. – Астана, 2010. – 43 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www: pravstat.kz](http://www.pravstat.kz);
- 5 ҚР «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» 2010 ж. 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы;
- 6 Шестаков Д.А. Семейная криминология: Криминофамилистика. 2-е изд. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2003. – 389 с.

УДК 340.132(574)

МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Д.Ж. Белхожаева¹, Г.Н. Рахимова¹.

¹Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң Академиясы, аға оқытушы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, dinar_15@list.ru

¹Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң Академиясы, аға оқытушы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, gakku_almatycity@mail.ru

Түйіндеме. Мақалада медиация институтын дамытудың заңнамалық негіздері мен өзекті мәселелері баяндалған. Медиация рәсімін әрі қарай тәжірибеде қолдану жолдары анықталды. Ресми құқықтық әдіс пен құжаттарды талдау әдісін қолдана отырып, медиация туралы заңнама талданды, бұл зерттелетін институттың маңызды сипаттамасын беруге және одан әрі жетілдіруді талап ететін стандарттарды анықтауға мүмкіндік берді. талдау әдісі қазақстан жағдайында медиация рәсімін енгізудің оң және теріс бағыттарын анықтауға көмектесті. Медиация рәсімі әр түрлі даулар мен жанжалдарды шешудің тиімді және жылдам тәсілі ретінде қарастырылады, олар мемлекеттік сот ісіне нақты балама бола алады. қазіргі уақытта бұл мекеме заңнамалық дизайнға ие, бірақ көптеген реттеуші олқылықтар бар. медиация туралы заңнамалық нормалар анағұрлым декларативті сипатта болады, сондықтан оларды жетілдіру үшін бірқатар күрделі міндеттерді шешу қажет.

Түйін сөздер: медиация, медиация рәсімі, сот, жанжал, дау, сот ісі.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ

Аннотация. В статье раскрываются законодательные основы и современные проблемы развития института медиации. Выявляются пути дальнейшего внедрения медиативной процедуры в практику. С помощью формально-юридического метода и метода анализа документов проанализировано законодательство о медиации, что позволило дать сущностную характеристику исследуемого института и выявить нормы, требующие дальнейшей доработки. Метод анализа помог выявить позитивные и негативные тенденции внедрения процедуры медиации в реальную действительность РК. Медиативная процедура рассматривается как эффективный и быстрый способ разрешения различных споров и конфликтов, который способен составить реальную альтернативу государственному судебному разбирательству. Данный институт на сегодняшний день имеет законодательное

оформление, но существует много пробелов нормативного регулирования. Законодательные нормы о медиации носят скорее декларативный характер, поэтому необходимо решить ряд сложных задач по их совершенствованию.

Ключевые слова: медиация, медиативная процедура, суд, конфликт, спор, судебное разбирательство.

LEGAL REGULATION OF THE MEDIATION INSTITUTE

Abstract. The article reveals the legislative foundations and current problems of the development of the institution of mediation. Ways of further implementation of the mediation procedure into practice are identified. Using the formal legal method and the method of analyzing documents, the legislation on mediation was analyzed, which made it possible to give an essential characterization of the institute under study and identify standards that require further refinement. The analysis method helped to identify positive and negative trends in the implementation of the mediation procedure in the reality of Kazakhstan. The mediation procedure is considered as an effective and quick way to resolve various disputes and conflicts, which can constitute a real alternative to state litigation. This institution currently has legislative design, but there are many regulatory gaps. Legislative norms on mediation are more declarative in nature, therefore, it is necessary to solve a number of complex tasks for their improvement.

Keywords: mediation, mediation procedure, court, conflict, dispute, litigation.

Қазіргі уақытта медиацияны құқықтық дауларды реттеудің баламалы тәсілі ретінде белсенді дамыту жүріп жатыр. Дауларды (жанжалдарды) баламалы шешудің басқа институттарының арасында медиация институты, шетелдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, неғұрлым тиімді болып табылады, өйткені даудың сыртқы жағын шешетін сот талқылауынан айырмашылығы медиация қандай да бір дау түріндегі оның сыртқы көріністерін емес, жанжалдың себептерін анықтауға және оқшаулауға бағытталған.

Қазіргі уақытта АҚШ пен Батыс Еуропада дауларды 80-нен 90 % - ға дейін бейбіт жолмен шешеді [1]. Дауларды альтернативті шешу саласын енгізу және шешу жаппай өндіріс, ақпараттық жарылыс, байланыс пен көліктің дамуы, жеке құқықтық даулар санының бұрын-соңды болмаған өсуіне және олардың күрделенуіне әкеп соққан шектеулі кеңістікте миллиондаған адамдардың тұруынан туындады. Дауларды шешудің баламалы тәсілдерін іздестіруге алып келді. "Медиация туралы" Қазақстан Республикасының Заңы [2] мен "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне медиация мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы Заңының қабылдануымен Қазақстан медиацияны құқықтық мәдениетке интеграциялаудың қоғамдық процестеріне қосылды.

Қазіргі тәжірибеде медиация жүзеге асырылатын екі негізгі құқықтық модель ерекшеленеді: жеке және біріктірілген. Жеке медиация құқықтық дауларды шешу үшін кәсіби қызметтің дербес түрі ретінде қарастырылады. Бұл медиация туралы жалпы ережелерді нормадан тыс юрисдикция ретінде реттейтін, оның принциптерін, құқықтық кепілдіктерін белгілейтін, медиация арқылы дауларды шешуге көмектесетін медиаторлар мен медиаторлар ұйымдарына қойылатын талаптарды реттейтін жекелеген заңнамалық актілерді қабылдау арқылы жасалады.

Интеграцияланған медиация юрисдикциялық органдардың (соттар, нотариустар,

сот орындаушылары және басқалары) қызметінің сот процесі аясында тараптарды татуластыруға бағытталған ерекше рәсімі мен нысаны ретінде қарастырылады. Интеграцияланған медиация дауларды шешудің басым тәсілі ретінде тараптардың татуласуына ықпал етуі керек. Кешенді медиацияда татуласу юрисдикциялық қызметті жүзеге асыратын субъектілердің қосымша құзыреті ретінде қарастырылады. Сондықтан интеграцияланған медиацияны құқықтық реттеу жеке заңмен емес, юрисдикциялық органның қызметін реттейтін салалық заңнама аясында жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексінде [3] бітімгер судьямен бітімгершілік рәсімдерді медиация тәртібімен жүргізуді ұсынады. Алайда, әзірлеушілер сот медиаторының құзіреттілік деңгейі мен оның іс жүргізу мәртебесін анықтау сияқты маңызды мәселелерді ескермеді, жеке және сот медиациясы арасындағы өзара іс-қимыл тетіктері әзірленбеген. Азаматтық процесілік кодексі келісімге келе алатын судья бола алмайды. Бұл мәселе бойынша екі көзқарас бар, біріншіден, отставкадағы судьялар - олар жоғары білікті мамандар, соттың басқа қызметкерлері, екіншіден, егер татуласу әрекеті сәтсіз болса, істі татуласудан кейін қарастыратын қазіргі судьялар.

В.В. Лисицин ең тәжірибелі судьялардан, оның ішінде зейнеткерлікке шыққан адамдардан тұратын медиаторлар колледжін құруды ұсынады [4, 63 б.]. Медиаторлар алқасының судьялары сот істерін қараудан босатылуы керек, олардың келісу рәсімдерін міндетті түрде қолдана отырып, істерді сот тыңдауларына дайындауға жауапкершілік жүктейді. Осындай тәсілмен дауласушы тараптардың мемлекеттік емес (ерікті және ақылы) немесе мемлекеттік (міндетті және тегін) медиацияның пайдасына саналы таңдауға балама болады.

Алайда, бұл жағдайда бірқатар сұрақтар туындайды. Біріншіден, заңнама жұмыс жасының жас шегін белгілейді. Медициналық белсенділік физикалық та, эмоционалды да көп күш алып, ұзақ уақытқа созылуы мүмкін. Екіншіден, татуластыру рәсімдерін сәтті жүргізу үшін өмірлік тәжірибе мен даналық жеткіліксіз, арнайы дағдыларды игеру қажет. Мұндай дағдыларды игерудің тетіктері ұсынылмайды. Медиатор келіссөздер психологиясының негіздерін білуі, татуласу маманы болуы және тараптардың бір-біріне деген өзара сенімсіздіктерін жоюы керек және дау тараптарының сеніміне ие болуы керек. Сондықтан, бітімгерлік судьясы кез-келген жағдайда бейтарап және объективті болып қала алатын кәсіби, жоғары тәртіпті, адамгершілікке ие адамның беделін түсіруі маңызды.

Істі қарайтын судьямен сот татуластыру жүргізген кезде, проблема туындайды, онда тараптар өздеріне қарсы дәлелдерді қолдануға болатындығына байланысты өздерінің дәлелдерін айтуға қорқады. Азаматтық іс жүргізу кодексінің татуласу рәсімдері барысында айтылған дәлелдемелердің қолайсыздығы туралы ештеңе айтылмаған. Сондықтан сот медиациясының тиімділігі туралы айтудың қажеті жоқ. Сонымен қатар, судьяның ішкі сенімін қалыптастыру кезінде татуластыру нәтижелері және істегі қолда бар дәлелдерді бағалау ғана емес, оған із қалдыруы мүмкін екенін жоққа шығара алмаймыз.

Я.Я. Ярковтың «судьяларға нақты міндеттер жүктеу және оларға жаңа өкілеттіктер беру тиісті түрде нәтиже бермейді» деген сөздерін келтірген орынды [5, 51 б.]. Бұл жағдайда бұл жағдай судьялардың да, соттың қорғауына жүгінген адамдардың да мүдделеріне қатысы жоқ қабылдаудың қалыптасқан әлеуметтік және психологиялық стереотиптеріне сәйкес келмейді, көп мөлшерде заңдық қуат қажет болады. Судьялардың өздері дауды тараптарды келісе алатын жағдайда ғана, олар

бейбіт жолмен шешудің маңыздылығын түсінуі керек.

Өзге елдерде тиімділігін дәлелдеген қақтығыстарды бейбіт жолмен шешу тәртібі біздің қоғам үшін бөтен, орынсыз құрал ретінде қабылданады. Көпшілік мемлекеттік сотқа балама бар, олардың мүдделерін тезірек және тиімді қанағаттандыруға болады деп сенбейді. Сондықтан, татуластыру рәсімдерін қоғам дамуының қисынды нәтижесіне айналған кезде қабылдауға болады, бұқаралық сана деңгейінде басымдықтарды өзгерту қажет.

ҚР іс жүргізу заңнамаларында дауды медиация тәртібімен реттеу қарастырылған:

1. Тараптар бірінші немесе апелляциялық сатылардағы соттың кеңесу бөлмесіне сот шығарылғанға дейін кез келген уақытта дауды медиация тәртібімен шешуге ниет білдіру туралы өтініш беруге құқылы.
2. Медиацияны татуластыру рәсімін тараптардың келісімі бойынша бітімгер судья немесе медиатор жүзеге асырады.
3. Өтініш бітімгер судьямен бітімгершілік рәсімге жіберілген кезде, сот ісін жүргізу тағайындалмайды және тағайындалған сот отырысы 10 күннен аспайтын мерзімге қалдырылады.
4. Сот ұйғарымының негізінде іс сот медиациясының күнін белгілейтін медиаторға компьютер арқылы тарату арқылы жіберіледі. Бітімгер судья тараптардың келісімімен немесе олардың өтініші бойынша басқа адамдарды сот медиациясына шақыруға құқылы, егер олардың қатысуы сот медиациясының мақсаттарына қол жеткізу үшін қажет болады.

Бірінші бөлім медиацияға жүгінеді, оны тек бірінші сатыдағы соттың немесе апелляциялық сатыдағы сотпен шектейді.

Медиация дауды шешудің құралы ғана емес, сонымен бірге қоғамды әлеуметтік қалпына келтіруге бағытталған жанжалды жою әдісі ретінде де танылады.

Азаматтық іс жүргізу заңнамасына орай, егер тараптардың дауды, егер бұл заңға қайшы келмесе, татуласу туралы келісім жасасу немесе басқа да татуластыру рәсімдерін қолдану арқылы шеше алады. Демек, реттеу дауды бейбіт жолмен шешудің жалғыз жолы емес. Содан кейін, бітімгершілік келісім жасасу мүмкіндігі кез-келген уақытта бірінші, апелляциялық, кассациялық және қадағалау сатыларындағы сотта, сондай-ақ сот актісін орындау кезінде мүмкін болған кезде әзірлеушілердің ұстанымы толығымен айқын емес, ал медиацияға бірінші және апелляциялық сатылардағы соттарда ғана жол беріледі. Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы диспозитивті сипатқа ие, бұл «Медитация туралы» Заңның 1-бабында белгіленген тыйым салуларды қоспағанда, барлық жағдайларда медиацияны қолдануды білдіреді. 2-бөлімде татуласу рәсімдерін бітімгер судья немесе делдал жүргізетіні белгіленген. 4 бөлім компьютерді тарату арқылы істі бітімгершілік судьяға тапсыруды анықтайды.

Бірақ заң шығарушы «бітімгер судья» ұғымына нақты анықтама бермейді. Осыған байланысты, медиатордың кәсіби медиатор рөлін атқаратыны немесе басқа функциялары мен өкілеттіктері бар басқа адам болатындығы мүлде белгісіз. Медиация туралы қолданыстағы заңнаманы ескере отырып, медиатор ретінде судьяға жүгіну мүмкін емес сияқты, өйткені тараптардың медиаторды таңдау құқығы бұзылады. Сонымен қатар, бұл жағдай кемелерді түсіру міндетіне түбегейлі сәйкес келмейді, ол өзекті болып қала береді. Бүгінгі таңда ресми статистика бойынша, Қазақстан Республикасында әр судьяға 56 іс, мамандандырылған соттың судьясына 130 іс келеді. Осыған орай, судьяларға медиация жүргізу міндетін жүктеу дұрыс емес, бұл тек қақтығысты шешуге қосымша уақытты, психологиялық дағдыларды

ғана емес, сонымен бірге маңызды эмоционалды жүктемелерді де қажет етеді. Шынында да, медиацияның әр рәсімі медиатордың бейтараптығына қарамастан, осы бейтараптықты сақтау үшін медиатордан үлкен эмоционалды күш талап етеді.

Егер медиатор судья тараптардың татуласу функциясымен ғана шектеліп, медиатордың функцияларын толық көлемде атқармайды деп болжайтын болсақ, онда азаматтық процестің бұл субъектісі де артық болып көрінеді, өйткені судья енді кәсіптік іс-әрекеттің бөлігі ретінде істі тоқтату функциясына ие тараптар арасында есеп айырысу туралы келісім жасасу арқылы. Қазақстан Республикасының қолданыстағы Азаматтық процестік кодексінің 192-бабына сәйкес, істерді мәні бойынша қарау төрағалық етуші талап қоюшының талаптарын қолдайтын-қолдамайтынын, жауапкер талапкердің талаптарын мойындайтынын, тараптар істі сот арқылы шешуді немесе мәселені арбитраждық немесе аралық сотқа жіберетіндігін анықтаудан басталады. немесе дауды медиация арқылы шешуге болады.

Сонымен қатар, судьяның қызметіне бітімгершілік судьяның қосымша өкілеттіктерін енгізу медиация рәсімінің мақсатының өзгеруіне әкеледі деп санаймыз: медиацияның екі жағына да сәйкес келетін дауды (жанжалды) шешуге және тараптар арасындағы қақтығыс деңгейін төмендетуге мүмкіндік беру. Егер бірінші мақсат әлі де іске асырылып жатса, онда жанжалды психологиялық басқарудың болмауына байланысты мұндай рәсім қақтығыс деңгейінің төмендеуіне алып келмейді. Медиатор жанжалдың материалдық жағын шешу үшін ғана орнатылатын сияқты. Медиация рәсімі тараптар арасындағы эмоционалды қақтығысты шешуге және олардың одан әрі ынтымақтастық жасау мүмкіндігі үшін эмоционалды шиеленісті жоюға бағытталған.

Бітімгершілік судьяны енгізуді жақтамайтын тағы бір дәлел - судья мәртебесі. Судья - бұл ерекше құқықтық мәртебесі бар мемлекет сот төрелігін жүзеге асыруға уәкілеттік берілген мемлекеттік қызметші. Судьяға тараптарға және процестің басқа тараптарына қатысты мемлекеттік билік беріледі. Судья тараптарға тараптардың бұзуға құқығы жоқ деген жалған шағымдарды беруге құқылы. Басқаша айтқанда, судья процеске қатысушылардың ерік-жігерін оның заңды талаптарына бағындыруға арналған процедуралық мүмкіндікке ие.

Делдалға келетін болсақ, ол жанжал тараптарының еркіне тікелей әсер етпейді, тараптардың қабылдаған шешіміне әсер етпейді, ол тек тараптардың татуласу процесінде делдал болып табылады және оның осы процедурадағы қызметі, жанжалға әсер етеді, процедурадағы позициясы ғана көмекші сипатта, ал тараптар шешім қабылдауда басым рөл атқарады. Осыған байланысты, билік қақтығысы туындауы мүмкін, өйткені медиатордың сот ісін жүргізу мен ондағы өкілеттіктер мен медиация рәсімі арасындағы сәйкесті сызықтан өтіп кету мүмкіндігі бар.

Сонымен, медиаторды процеске енгізудің тағы бір жағымсыз жағы - медиация рәсімінің уақыты мен орнын, кездесулер саны мен медиацияның жалпы мерзімін анықтауда жанжал тараптарының мүмкіндіктерінің сәйкес еместігін қамтамасыз ету мәселесі. Осы аспектілердің барлығы медиацияның дұрыс психологиялық климаты және нәтижеге тараптардың сындарлы эмоционалды қатынасы үшін маңызды - жанжалдарды шешу сатысына жету және медиация туралы келісімге қол қою. Процедура икемді, медиатор тараптардың келісімімен татуластыру рәсімін өткізу уақытын анықтайтынын есте ұстаған жөн («Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 18-бабы). Кәдімгі медиатордың қатысуымен сот медиациясына келсек, рәсімнің икемділігі тұрғысынан белгілі бір қиындықтар

туындауы мүмкін. Статистикалық мәліметтерге сәйкес, 56-дан 130-ға дейін істі қарайтын судьяның бітімгер судьяның функцияларын орындауы міндетті екендігіне қосымша, уақыттың ішінде процедураның икемділігі туралы айтуға болмайды. Ауыр жүктеме болғандықтан, судья тараптарға медиация рәсімін судьяға ыңғайлы уақытта тағайындайды, процедура сотта жүзеге асырылады, онда жанжал тараптарының еркін білдіру шынайы емес, керісінше ресми болады.

Бітімгер судья сотпен еңбек қатынастарында болады және жеке және заңды тұлғалардан салық аударымдары есебінен бюджеттен жалақы алады. Салық төлеушілер ретінде біз медиатор лауазымын енгізудің және соттардың штаттық құрамына қосымша бөлімшелер бөлудің орындылығы мен негізділігін байқамаймыз. Қазіргі уақытта біз қолданыстағы сот жүйесіне тұрғындар мен бизнес-қауымдастық тарапынан толық сенім білдіре алмаймыз, сондықтан мен судьялардың медиацияны жүргізуін ертерек деп санаймын.

Әлемдік тәжірибеде татуласу рәсімдерін өткізудің басқа тәртібі белгіленді. Сонымен, Финляндияда бітімгершілік рәсімдерден өту барлық азаматтық істер бойынша процестің міндетті кезеңі болып табылады, басқаларында кейбір істер санаттары бойынша делдалға жүгіну қажеттілігі туындайды: Англияда - коммерциялық даулар үшін; Францияда - ажырасу немесе ерлі-зайыптылардың ажырасуы жағдайында; Австралияда - барлық жергілікті шағымдар үшін.

Қазақстанда дауды сотқа дейін міндетті түрде шешу рәсімі көзделетін істердің бірдей санаттарында медиацияны қолдану орынды болады. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі 12-тарауында «тараптар заңды тұлғалар, заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметпен айналысатын азаматтар болып табылатын мүліктік дауларды сотқа дейінгі реттеу» тек талап қою тәртібін анықтайды. Талап қою тәртібін белгілеу талаптың төмен мазмұндылығын, нақты құрамның салыстырмалы қарапайымдылығын, сондай-ақ күштердің теңгерімсіздігінің болуын білдіреді.

Азаматтық іс жүргізу кодексі мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттың қарауына жататын мүліктік және мүліктік емес дауларға, сондай-ақ корпоративтік дауларға қатысты барлық азаматтық істерді шешудің талап ету тәртібін белгілейді. Медиатордың дауларды (жанжалдарды) сотқа дейін шешуге қатысуы жанжалдарды шешудің барабар жолдарын табуға және қолдануға көмектеседі. Егер қақтығыс тараптары проблеманы бірлесіп шешуге шынайы ниет білдірсе, медиатордың қатысуы тараптарға беделге және беделге нұқсан келтірмей, абыроймен шығуға көмектеседі.

Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» 2011 жылғы 28 қаңтардағы Заңы медиацияның кең ауқымын көрсетуге мүмкіндік беретін диспозитивті сипатқа ие. Медиация рәсімдері азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын барлық дауларда мүмкін, «Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабында белгіленген шектеулерді қоспағанда. Сондықтан медиацияны дау-дамайларға (жанжалдарға) қолдануға болмайды:

- егер осы даулар (жанжалдар) үшінші тұлғалардың немесе соттың іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған адамдардың мүдделерін қозғаса немесе әсер етсе;
- медиация рәсімдері тараптардың бірі мемлекеттік орган болған кезде жеке және заңды тұлғалардың дауларына (жанжалдарына) қолданылмайды.

Егер медиация туралы келісім үшінші тұлғалардың, сондай-ақ сот заңды түрде қабілетсіз деп таныған адамдардың мүдделеріне әсер етсе немесе әсер етсе, медиация рәсіміне тыйым толықтай негізделген. Алайда, тараптардың бірі мемлекеттік орган

болған кезде даулардың (қақтығыстардың) санатын медиация шеңберінен шығару толығымен негізделген емес.

Қазақстан Республикасының Конституциясы барлығының заң мен сот алдындағы теңдігін, мемлекеттік және жеке меншік нысандарының теңдігі мен тең қорғалуын белгілейді. Бұл конституциялық ережелер медиация рәсімдерін үкімет дау тарапы болған жағдайда қолдануға болады деп болжайды.

«Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабы 3-тармағын алып тастау арқылы медиацияны кеңейту туралы пікір «Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының күшін мемлекеттік органдарға, бір жағы салық органы болған кезде дауларға (жанжалдарға) медиация рәсімдерін қолдану мүмкіндігін қоспауды ұсынды. Ол салық заңнамасы дауларды шешудің сотқа дейінгі процедураларын толық реттеді деп сендірді.

Біздің ойымызша, бұл дәлелдер толығымен сенімді емес, өйткені «Әкімшілік процедуралар туралы» Қазақстан Республикасының Заңында [6] өтініштерді қарау тәртібі, мерзімдері және қарау нәтижелері туралы шешімдерге шағымдану тәртібі де анықталған. Демек, тараптардың бірі мемлекеттік орган болған кезде тараптардың даулары осы заңмен шешіледі. Егер біздің мемлекетіміз дау-дамайды шешудің балама рәсімдері кең қолданылатын шет елдердің тәжірибесін қолданғысы келсе, онда медиация рәсімдері азаматтық, отбасылық, еңбек және басқа да құқықтық қатынастардан туындайтын даулардың (жанжалдардың) барлық санаттарына таралмауы керек.

Қорыта келгенде, «Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабына өзгерістер мен 3-тармаққа келесі түзетулер енгізу қажет: «Медиация рәсімдері азаматтық-құқықтық, отбасылық, еңбек және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын дауларға (жанжалдарға) қолданылады. егер тараптардың бірі мемлекеттік орган болып табылса, жеке қолдану құқықтық актісіне байланысты дау (жанжал) туындаған заңды тұлғалар». Дауларды баламалы шешу саласындағы сот практикасы бүгінде сотқа дейінгі талап қою рәсімдерімен шектелген, ал медиацияны енгізудің жеке әрекеттері, тиісті ақпарат пен халықтың құқықтық тәжірибесі болмаған жағдайда кең таралмайды. Қазақстанда құқықтық қақтығыстарды шешудің баламалы нысандары мен әдістерін сәтті іске асыру тек реттеушілік, құқықтық ғана емес, сонымен бірге психологиялық өзгерістерді, жанжалдарды шешу кезінде векторды ымыраға келуге ұмтылудан және іскерлік қатынастарды сақтауды талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Загайнова С.К. «О проблемах практики применения медиации в России. \\\ Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы и перспективы реализации Закона Республики Казахстан «О медиации». - Астана, 2012 – 323 с.
- 2 Қазақстан Республикасының Медиация туралы Заңы. – Алматы:Юрист, 2019. – 31 б.
- 3 Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі. – Алматы:Юрист, 2018. – 331 б.
- 4 Лисицын В.В. Медиация – универсальный способ урегулирования коммерческих споров в России: Научный очерк: история и современность. – М., 2016. – 121 с.
- 5 Ярков В.В. Юридические факты в механизме реализации норм процессуального права. - Екатеринбург, 2012. С. 51-52.

УДК: 375

НАРЫҚ ЖАҒДАЙДА КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

К.Б.Дауылбаев¹, А.М. Масабаева², Ш.И.Емберген¹

¹ Алматы Техникалық Университетінің экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

² Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы аға оқытушы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

¹ Алматы Техникалық Университетінің магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Түйіндеме. Зерттеудің мақсаты – Қазақстан бүгінгі таңда әлемдегі мемлекет ретінде орны нарықтық қатынастағы дамушы мемлекет болып табылады. Кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыра отырып, нарықтық қатынастардың дамуы және ұлттық экономикамыздың болашағы мен ертеңі болып табылады. Әдіснама – мақаланы дайындау кезінде нарық жағдайда кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттіліктерін қалыптастыруына тоқтала отырып оның теориялық аспектілері баяндалды. Құндылығы – нарық жағдайда кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттіліктерін қалыптастырау және оның теориялық аспектілеріне қысқаша мәліметтер берілді. Қорытынды –Қазіргі кездегі әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай халықаралық экономикалық қатынастардың жаһандануына байланысты ол елдің болашағы, нарық жағдайда кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттіліктерін қалыптастыруға тікелей байланысты.

Дамыған батыс елдерінің ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін басқару саласындағы тәжірибесі айрықша қызығушылық танытады, өйткені жаңа бәсекеге қабілетті салаларды құру мәселесі ұлттық даму стратегиясымен өте тығыз байланысты. Біздің еліміз үшін әлемдік нарықтағы бәсекелік позицияларды сақтау мәселесі өте өткір болып саналады, себебі қазіргі жағдайда елдің келешектегі бәсекеге қабілеттілігінің өсімін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін факторлар елеулі дәрежеде өз мәнін жоғалтуда. Осымен байланысты экономиканың бәсекеге қабілетті салаларының қарқынын үдету басты мақсаты болып саналатын мемлекеттік саясат үлкен мәнге ие болады.

Түйін сөздер: Нарық, кәсіпкерлік, экономика, ұлттық экономика, еңбек нарығы.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Аннотация. Цель исследования-Казахстан сегодня является развивающимся государством в рыночных отношениях. Формирование конкурентоспособности предприятий является перспективой развития рыночных отношений и национальной

экономики. В ходе подготовки статьи автором были изложены теоретические аспекты формирования конкурентоспособности предприятий в условиях рынка. Ценность-формирование конкурентоспособности предприятий в условиях рынка и краткие сведения о его теоретических аспектах. Вывод-современный мировой опыт показывает, что в связи с глобализацией международных экономических отношений оно напрямую связано с перспективой страны, формированием конкурентоспособности предприятий в условиях рынка.

Особый интерес представляет опыт развитых западных стран в области управления конкурентоспособностью национальной экономики, так как вопрос создания новых конкурентоспособных отраслей очень тесно связан с национальной стратегией развития. Для нашей страны очень остро стоит вопрос сохранения конкурентных позиций на мировом рынке, так как факторы, позволяющие в современных условиях обеспечить рост будущей конкурентоспособности страны, в значительной степени теряют свою значимость. В этой связи большое значение приобретает государственная политика, главной целью которой является наращивание темпов конкурентоспособных отраслей экономики.

Ключевые слова: Рынок, предпринимательство, экономика, национальная экономика, рынок труда.

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN MARKET CONDITIONS

Abstract. The purpose of the study-Kazakhstan today as a state in the world is a developing state in market relations. The formation of enterprise competitiveness is a perspective and perspective for the development of market relations and the national economy. Methodology-during the preparation of the article, the theoretical aspects of forming the competitiveness of enterprises in the market conditions were described. Value-formation of enterprises competitiveness in the market conditions and brief information about its theoretical aspects. Conclusion-modern world experience shows that due to the globalization of international economic relations, it is directly related to the country's prospects, the formation of the competitiveness of enterprises in the market conditions.

Of particular interest is the experience of developed Western countries in managing the competitiveness of the national economy, as the issue of creating new competitive industries is very closely linked to the national development strategy. For our country, the issue of maintaining a competitive position in the world market is very acute, since the factors that allow us to ensure the growth of the country's future competitiveness in modern conditions are largely losing their significance. In this regard, state policy is of great importance, the main goal of which is to increase the pace of competitive sectors of the economy.

Keywords: Market, entrepreneurship, economy, national economy, labor market.

Қазіргі нарық жағдайында кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігі көбіне-көп олардың экономикалық әлеуетінің жай-күйіне тәуелді. Бәсекеге қабілеттілік бір мезгілде экономикалық әлеует деңгейі артуының тек себебі ғана емес, сонымен қатар салдары да болып есептеледі.

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін ресурстар саны мен құрылымын анықтау бойынша ғылыми ережелердің дамуы экономиканың

оптимальды қызметі теориясында орын алған (А.Г. Гранберг, Л.В. Канторович, В.С. Немчинов, В.В. Новожилов, Н.Я. Петраков, Н.П. Федоренко, С.С. Шаталин).

Осы теорияның тұжырымдары контекстінде бәсекеге қабілеттіліктің экономикалық әлеуетпен өзара іс-әрекеті экономикадағы ресурстардың заңды түрдегі шектеулігі жағдайында іске асырылады. Теорияның күрделі (фундаменталды) ұғымы кәсіпорын қызметінің объективті шарттарын дәлелдейтін тапшылық ұғымы болып саналады, бұндайда бәсекеге қабілеттілікті арттыру мүмкіндігі кез келген сәтте шектеулі болады.

Бәсекелік артықшылық теориясында кәсіпорын үшін өзінің тікелей бәсекелестері алдында белгілі бір артықшылық жасайтын тауар немесе марка қасиеттері мен сипаттамасын қалыптастыру негізінде сол кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге қажетті ғылыми көзқарастардың негіздемесі бар. Теория авторлары (М.Портер, Ж.Ламбен) төмендегідей сипаттамаларды жатқызады: нақ тауардың өзіне қатысты (базалық қызмет), негізгі тауармен ілесе жүретін қосымша қызметтерге қатысты, кәсіпорын немесе тауарға тән өндіру, өткізу немесе сату түрлеріне қатысты сипаттамалар. Артықшылықты анықтауға қатысты қарастырылып отырған көзқарастарды толық деп айтуға болмайды, себебі бәсекелік артықшылықтар теориясы экономикалық әлеуетті кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігінің сипаттамасы ретінде де, бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз етуші фактор ретінде де қарастырмайды. Ал экономикалық әлеуетті дамытпайынша және қалыптастырмайынша нарықта өте жақсы позиция иелену мүмкін емес, бұл бәсекеге қабілеттілік пен экономикалық әлеуеттің өзара тиімді іс-әрекетін орнатуды талап етеді.

Экономикалық өзара іс-әрекет теориясында (В.Ю.Микрюков, Б.А.Райзберг, Т.Г.Долгопятова) осындай өзара іс-әрекеттің әдіснамалық негіздері мен экономикалық өзара іс-әрекетті жүйелік көзқарас принциптеріне сәйкес ұйымдастырудың әдістемелік ережелері бар. Аталған теория жалпы ғылыми болып саналады. Ол экономикалық нысандардың үлкен көлемді тізіміне қатысты түсіндірушілік, болжалдық және міндеттеушілік қызметтерді атқарады және және кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі мен экономикалық әлеуетінің ерекшеліктеріне сай бейімделуді талап етеді.

Жоғарыда қарастырылған теориялардың шолуы келесідей тұжырымдар қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бұл теориялар зерттеушілерді кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін оның экономикалық әлеуетін қалыптастыру негізінде қамтамасыз етудің жекелеген теориялық, әдістемелік және қолданбалы мәселелерінің шешімін табуға арналған ғылыми құралмен қаруландырады. Қазіргі кездегі тиімділікті барынша арттыру және болашаққа бейімделу сияқты екі басты өлшемін анықтадық. Уақыт өте бұл екі өлшемді қатар қолданудың қиын екені белгілі болады. Профессор Дерек Абель “қосарлы стратегияны басқару” компания басшылары кезігетін қиындықтардың бірі екенін атап өтті:

Табысты бизнесті басқару нарықтағы мақсат-міндеттері және табысқа жетуге ықпал ететін маңызды факторлары жете айқындалған нақты стратегияны қажет етеді. Бизнесті өзгерту болашақта орын алатын қиындықтарды жеңуге көмектесіп, өзгерістерге тез бейімделуге ықпал ететін стратегия мен көрегенділікті қажет етеді[1]. Профессордың пікірінше, қосарлы стратегияны басқару жоспарлаудың қосарлы жүйесін қажет етеді: біріншісі – стратегиялық үйлесімділік пен бір-екі жылға созылатын нәтижелі қызметке негізделген қысқа мерзімді жоспарлау, екіншісі

– корпоративтік портфель құрылымының өзгеруіне, бизнестің жеке бағыттары мен мазмұнының қайта қаралуына, жаңа қабілеттіліктердің дамуына, ұйымдық құрылымды бес жыл немесе одан да ұзақ мерзімге қайта құрылымдауға мүмкіндік беретін ұзақ мерзімді жоспарлау.

Компаниялардың көбінесе, жаңа мүмкіндіктерді іздеудің орнына қолдағы бар ресурстармен мүмкіндіктерді пайдалануға бейім екенін ескере отырып, көптеген өзге компаниялар ұзақ мерзімді жоспарлаудың орнына қысқа мерзімді жоспарлау жүйесін таңдайды. “Қазіргіні игеру” мен “болашақты иемдену” екеуін қатар қолдану – стратегиялық жоспарлау жүйесі аясынан шығатын мәселе. Соңғы жылдары ұйым теориясы саласының ма-мандары Чарльз О’Рейли мен Майкл Тушман “бір мезгілде ағымдағы қызмет тиімділігін арттырып, болашақта қажет болатын қабілеттіліктерді дамыту қабілеттілігі бар 43 қызығушылық оятты[2]. Олар “ұйымдық амбидекстрияның” екі түрін ажыратты:

Құрылымдық амбидекстрия: жаңа өнімді ойлап табу және оны шығару жеке ұйымдық бірліктерде жүзеге асырылады. Әдетте, өзгерістерді қазіргі ұйымды өзгертуден гөрі жаңадан құрылған ұйымдық бірліктер құру арқылы жүзеге асыру оңай. Мысалы, бүлдіргіш технологиялар мәселесіне тірелген Кристенсен мен Овердорф салада бұрыннан қызмет атқаратын компаниялардың жаңа өнімдер мен технологияларды компанияның арнайы оқшауланған бөлімшелерінде шығаруды ұсынды.[3] Мұндай жігерлік әртүрлі нәтижелерге әкелді. Мысалы, IBM компаниясының алғашқы компьютері компанияның басты кеңсесі орналасқан Нью-Йорк қаласынан мыңдаған шақырымдағы Флорида штатындағы компания бөлімшесінде жасалған болатын. Бөлім жетекшісі Билл Лоу IBM компаниясы шығарып келген компьютерлерге ұқсамайтын жаңа өнім жасап шығару ісін табысты еткен осындай жеке бөлімнің болуы деп сендірді[4]. Xerox компаниясының Пало-Альто ғылыми-зерттеу орталығы (PARC – Palo Alto Research Center) 1980 жылдары микрокомпьютерлер революциясына негіз болған көптеген технологиялар ойлап тапқан еді. Ойлап табылған жаңартпалардың көбісін компанияның Нью-Йорктегі бөлімі пайдаланса, қалған жаңартпаларды Hewlett-Packard, Apple, Microsoft, Sun Microsystems секілді жақын бәсекелес компаниялар қолданды. General Motors компаниясының Теннеси штатында орналасқан Saturn бөлімшесі автокөлік өндірісінде жаңа тәсілдер ойлап табу мақсатымен құрылған болатын, алайда, бөлімшенің жұмысы бас компанияға пайда әкеле қоймады.47 Continental, United, British Airways және басқа әуе техникаларын өндіретін компаниялардың бюджеттік әуе кемелерін жасайтын технологиялық бөлімшелер ашу ісі шығынды болып шықты.

Контекстік амбидекстрия жаңа технологияны шығаратын және сол жаңадан ойлап табылған технологияны өздері ғана пайдаланатын ұйымдық бірліктер мен ұйым мүшелерінен тұрады. Есту аппараттарын шығаратын даниялық Oticon компаниясы өздері өндіретін өнімді жаңа технология негізінде түбегейлі өзгертпей, тек сол өнімнің сапасын арттыруға тырысты[5]. “Кез келген жаңартпаға әзірміз” деп ұрандатқан тұрмыстық техника өндірісінің көшбасшы Whirlpool компаниясының қызметі жаңартпаға негізделген. Компания әлі күнгедейін “Осыған дейін жаңартпа енгізуге жобалау және маркетинг секілді екі топ жауапты болды. Қазіргі таңда бұл іске мыңдаған адам жұмылдырылған,” – деп жар салуда.

Заманауи жағдайда көптеген елдердің экономистері тарапынан мемлекеттің ұзақ мерзімді экономикалық өсім мен әлеуметтік тұрақтылықты қолдаудың алғышарттарын қамтамасыз етудегі рөлін күшейту қажеттігін мойындау байқалады. Мемлекеттің реттеушілік функциясы өтпелі кезеңдік экономикаларға ие елдерде

ерекше мән иеленеді, себебі бұл жаңа бәсекелік ортаны қалыптастыру, құрылымдық қайта құру, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруы және экономикалық тұрғыдан өсуі үшін жағдайлар туғызу міндеттерімен тығыз байланысты.

Жүйелік әдістеме деп объектілерді нысанның (объектінің) қызмет ету және пайдаланылу нәтижесіне әсерін тигізетін және өз үлесін қосатын өзара байланысты және өзара қатынасты элементтердің жиынтығы болып табылатын көп компоненті жүйе ретінде қарастыруды айтамыз. Әр түрлі өзара байланысты бөліктерден тұратын нысандарды зерттеу кезінде жүйелік әдістемені қолданудың қажеттігі мұндай нысандарда эмердженттілік принципінің көрініс табатын жағдайымен айқындалады, бұған сәйкес жиынтық нысан жеке-жеке, бір-бірінен алшақ түрде қарастырылатын, оны құрайтын элементтердің әрбіріне тән сапа иеленеді. Бұл элементтерді біртұтас жүйеге біріктіру жүйенің жекелеген бөліктерінің емес, керісінше олардың өзара байланысы мен бірлескен іс-әрекетінің ықпалымен туындайтын қосымша, әрі синергетикалық әсердің (эффектінің) пайда болуына алып келеді.

Басқарудың инновациялық әдістемесінің мәні өндірістік жүйе дамуының қозғаушы күші болып табылатын базалық, ғылыми сыйымды технологиялар саласындағы инновациялық қызметті жандандыру үшін қажетті өндіріс дамуына бағыт беруде жатыр. Өндіріс факторлары мен инвестициялар ғылыми негізделген инновациялық қызметтің мақсаты емес, керісінше оның құралы болуы тиіс.

Сонымен, Қазақстанның БЭФ анықтаған әлемнің 50 дамыған елінің қатарына қосылу міндетін орындау үшін ең алдымен технологиялық даму және қоғамдық институттар дамуы сияқты мәселелерге ерекше назар аудару керек, өйткені макроэкономикалық ортадағы жағдаят біршама жағымды қалыптасып отыр. Қоғамдық институттар индексі келісімшарттар мен заңнамалық және жемқорлықтың өзара бірдей деңгейдегі (S-ден) индексішілік индексінен құралады. Бұл екі индексішілік индекс те тексеру жүргізу және сауалнамалар арқылы есептеледі.

Келісімшарттар мен заңнамалық индексішілік индекс үшін мынадай сұрақтар енгізеді: елдің сот төрелігі саясаткерлерден, азаматтармен фирмалардан қаншалықты тәуелсіз; қаржылық активтер заңмен қаншалықты қорғалған; мемлекеттік тапсырыстарды реттеуде үкімет объективті ме; ұйымдасқан қылмыстың бизнеске әсері қаншалықты.

Жемқорлықтың индексішілік индексі үшін экономиканың әр түрлі салаларындағы – экспорттық-импорттық операциялар кезіндегі, қоғамдық бөліктегі және салық салу саласындағы парақорлықтың таралу деңгейін анықтайтын сұрақтар енгізіледі.

Технологиялар индексі көбіне статистикалық мәліметтерден тұрады, алайда оған ішінара тексеру материалдары да енуі мүмкін. Мәселен, статистикалық мәліметтер мынадай сандық-көрсеткіштерден тұрады: 1 млн. халыққа шаққандағы патенттер (инновациялар индексін есептегенде қолданылады); елдің 1000 тұрғынына шаққандағы ұялы телефондар, елдің 10000 тұрғынына шаққандағы Интернет пен Интернет-хосттардың тұтынушылары, елдің 100 тұрғынына шаққандағы негізгі телефон және компьютер желілері (ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың индексішілік индексін есептегенде қолданылады).

Бәсекеге қабілеттіліктің өсу индексімен салыстырғанда, ЖБИ-де қолданылатын критерийлер жүйесінің айрықша елеулі жетістіктеріне кешенділік және бәсекеге қабілеттіліктің түрлі жақтарын қамту әрекетін жатқызуға болады.

Ендігі кезекте бұрын қамтылмаған денсаулық сақтау, білім, өндіріс және нарық инфрақұрылымдарының даму деңгейі, кейбір еңбек нарығының мәселелері, менеджмент, бизнес пен технологиялылықтың дамуы сияқты параметрлер бағалануда. Берілген индексте бұдан бұрынғы бәсекеге қабілеттіліктің өсу индексінде кездеспеген ЖІӨ, экспорт және импорт көлемі сияқты кейбір негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер бой көрсетеді. Демек, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі құрылысқа деген кешенді тәсілімен сипатталатындығы және қарастырылып талданатын елдерді әбден орындылықпен бағалайтындығы туралы қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің бірқатар кемшіліктері бар, ол бағалау критерийлері бөлігінде де кездеседі. Біздің пікірімізше, бұл кемшіліктерді төмендегідей топтарға жіктеуге болады.

1. Көрсеткіштер тұжырымдалуымен байланысты жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексіне кіретін кемшіліктер.

2. Бәсекеге қабілеттіліктің кейбір параметрлерін анықтаудағы жеткіліксіз әділдік.

3. Индекстегі бәсекеге қабілеттіліктің түрлі қырларының толық күйде көрінбеуі. Көрсетілген кемшіліктерді нақты қарастырайық.

Жаңа жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінде қолданылған көрсеткіштер атауының тұжырымдалуы берілген көрсеткіш нені бағалайтындығы туралы түсінік бере алмайды. Мұндай тұжырымдаудың мысалы өте көп: «жекеменшік құқықтары», «үкіметтік реттеу ауыртпалығы», «лаңкестіктен (қылмыс және зорлық) бизнестің шығыны», «ұйымдасқан қылмыс», «фирманың этикалық тәртібі» және т.б. көрсетілген тұжырымдаулар ағылшын тілді нұсқасына сәйкес берілген, сондықтан мұндай атаулардан бір немесе басқа көрсеткіш нені және қалай бағалайтынын жалпы аңғаруға болады. Мәселен, «ұйымдасқан қылмыс» көрсеткіші қылмыстың санын білдіре ме, қылмыстық топтардың санын білдіре ме, қылмыстық топтардың бизнеске немесе басқа нәрсеге әсерін т.б., білдіре ме? Мұндай тұжырымдаулар ғылыми және әдістемелік көзқарас бойынша орынсыз.

Айта кететін нәрсе, бұдан бұрынғы БЭФ индексінде біраз кемшіліктері кездескен бәсекеге қабілеттілігі өсу индексі индексішілік индекстердің тұжырымдаулары нақты және анық болды. Қоғамдық институттар индексінің көрсеткіштері сауалнама үшін нақты тұжырымдалған сауалдармен, мәселен, «ұйымдасқан қылмыстың бизнеске әсері көлемді ме?» деген түрде беріледі. [6] Бәсекеге қабілеттілікті бағалаудың қолданылған өзге критерийлері де осылай тұжырымдалды. Барлық қолданылған көрсеткішкер жаһандық бәсекеге қабілеттілік туралы баяндаманың тиісті бөліктерінде зерттеп анықталатындықтан, көрсетілген кемшілік, әрине, принципті емес, дегенмен соның рейтингі негізінде қалыптасушы бағаның өзіне орынсыз тәсілдің айғағы бола алады.

Бәсекеге қабілеттіліктің кейбір параметрлерін бағалаудың толыққанды дұрыстық проблемасы ДЭФ индексінің бұған бұрынғы нұсқаларына да тән болды және ішінара қазіргі нұсқасында да сақталып қалды. Бәсекеге қабілеттіліктің бірқатар параметрлері толық күйде кешенді және біржақты бағаланбағандығы туралы сөз болып отыр.

Бұдан бұрынғы индексте елдің технологиялылығы мұндай бағалаудың мысалы ретінде алынды, ол үш индексішілік индекс, соның ішінде Интернетті, ұялы телефондарды, компьютерлерді, телефондық желілер мен Интернет-хосттарды қолданушылар саны бойынша статистикалық мәліметтер қолданылған ақпараттық және коммуникациялық технологиялар негізінде бағаланды. Сонда да белгілі бір салалардың дамуын, олардың елдің экономикасына қосқан үлесін сипаттайтын

көрсеткіштер мен экономиканың технологиялылығының деңгейін көрсететін басқа да экономикалық көрсеткіштер (мысалы, АТ саласындағы инвестиция көлемі, бұл салалардағы жұмыс істейтіндердің саны) болған емес.

Мысалы, ЖБҚИ-дің «денсаулық және бастауыш білім» төртінші компоненттің біріншіден, денсаулық сақтау және білім берудің әр алуан көрсеткіштерін біріктіретін мынадай өте оғаш құрамы бар (толықтай білімге арналған бесінші компоненті де бола тұрып) және екіншіден, көрсетілген салаларды тым өзгеше бағалайды. Бұл компонентте тоғыз көрсеткіш бар, соның ішінде біреуі ғана білім беруге, ал қалғандары денсаулық сақтауға қатысты. Сонымен қатар денсаулық сақтау үш түрлі ауру – ЖИТС, өкпе ауруы және неге екені белгісіз әлемнің барлық аймақтарында таралса да безгек ауруының негізінде бағаланып отыр. Денсаулық сақтау, өмір ұзақтылығы және бала өлімі көрсеткіштерімен де бағаланады. Алайда өлімнің негізгі себептері болып табылатын онкологиялық және жүрек-қан тамырлары аурулары есепке алынбай отыр. Және онсыз тұрғындардың дерттен сақтану деңгейін бағалауға мүмкіндік бермейтін экономикалық және денсаулық сақтау жүйесін дамытудың өзге де көрсеткіштері болмай, аурудың алдын алу шараларын және қоғамға саламатты өмір салтының негізгі стандарттарын ендіруді бағалау көрсетілмей отыр. Демек, автордың денсаулық сақтауға қатысты сегіз көрсеткіштің алтауына негіз болатын ерікті түрде таңдалған ауру индекстері бар және осы үш ауру берілген саладағы елдің бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Бұл – басқа да салаларда жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі бағалап отырған бір жақты және жүйесіз тәсіл екендігі айдан анық. Көрсетілген мысалдар ДЭФ экономистері қолданатын кешенділік проблемасы және әдістемелік тәсілдер барабарлығы бір немесе басқа да саланың даму деңгейін үнемі дәл көрсете бермейтін ЖБҚИ үшін де өзекті болып табылатындығын және ары қарай жетілдіруді қажет ететіндігін көрсетеді.

Қорыта айтқанда, соңғы жылы Қазақстанның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі елеулі төмендеді. Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының биік позицияларға сүйреуші локомотив тек бір ғана параметр – «еңбек нарығының тиімділігі» болып есептеледі. Бұрын бұған «макроэкономикалық тұрақтылық» параметрі де жататын, ол бойынша біздің еліміз бірден 60 (!) позицияға төмен түсіп кетті. Бұл ұлттық экономиканың елеулі әлсіздікке ие екендігін дәлелдейді және Қазақстанның ЖБИ-дегі позициясының тұрақтылығына белгілі бір қауіп төндіреді. Ұлттық бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін әлеуметтік және технологиялық салаларды дамытқан дұрыс, осы жолмен тиісті профильдік рейтинг бойынша көтеріле аламыз және бәсекеге қабілеттіліктен айырылып қалу тәуекелін әртараптандырамыз. Сонымен бірге біздің республикамыздың ұлттық бәсекеге қабілеттілігіне қатысты басқа бір қорытынды бәсекеге қабілеттілік үшін аса қажетті сфералар – ғылым, білім беру, денсаулық сақтау салалар дамуының сақталып отырған төмен деңгейі болып табылады. Бұл өзге де халықаралық ұйымдардың тиісті рейтингтерінде көрініс тапқан. ЖІӨ (жалпы ішкі өнім) мен ЖҰТ (жалпы ұлттық табыстың) жан басына шаққандағы үлесі, инфляция деңгейінің төмендеуі, ҒЗТҚЖ (ғылыми-зерттеу және тәжірибе-конструкторлық жұмыстардың) қаржыландырылу көлемінің ұлғаюы, өмір сүру ұзақтығын арттыру мақсатында денсаулық сақтау мен өмір сүру сапасын арттыру, халықтың табыс деңгейі бойынша әір қарай бөлшектенуінің алдын алу, білім, денсаулық сақтау, ғылым және т.б. қаржыландыруды елеулі түрде ұлғайту сияқты параметрлердің өте жоғары қарқынмен дамуы қажет.

Көрсетілген міндеттердің шешімін табу тек қазақстандық экономика сапасының көтерілуі мен оның бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне ғана емес, сонымен қатар халықаралық ұйымдардың рейтингтік бағаларында елдің алға жылжуына, оның халықаралық аренадағы мәртебесінің биіктеуіне және Қазақстанның әлемнің неғұрлым бәсекеге қабілетті 50 мемлекетінің қатарына қосылуы бойынша алға қойған басты міндетін орындауға да мүмкіндік туғызады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Appendix A: Composition of the Growth Competitiveness Index. Growth competitiveness index Report 2007г.стр 12. (1.3)
- 2 Competitiveness. Robert Z. Lawrence. The Concise Encyclopedia of Library of Economics and Liberty.2019г стр 32. (1.3)
- 3 Benchmarking competitiveness. Chad Evans Vice President, National Innovation Initiative. 2018г стр 87.(1.3)
- 4 World Economic Forum PRESS RELEASE. Geneva, Switzerland 27 September 2008. www.weforum.org
- 5 GNI per capita 2005, Atlas method and PPP. The World Bank Group.
- 6 Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. Егемен Қазақстан, 2018 ж.1 бет.

УДК 347.77(674)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ НАРУШЕНИЙ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

А.Т. Жанат

*Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева, Республика Казахстан,
г.Алматы*

Аннотация: В данной статье рассматриваются проблемы, связанные с применением уголовно-правовых и криминологических мер борьбы с нарушениями прав интеллектуальной собственности. Это объясняется приоритетными направлениями внутренней и внешней политики Республики Казахстан, направленных на развитие и совершенствование общественных отношений в сфере обеспечения охраны всех видов творческой деятельности, гарантированных конституционных прав и свобод человека и гражданина.

Вхождение Республики Казахстан в международные организации, присоединение Казахстана к многосторонним международным соглашениям, обязательным требованием которых является одинаковое соблюдение прав интеллектуальной собственности как отечественных, так и зарубежных авторов. В преддверии вступления Республики Казахстан во Всемирную Торговую организацию (ВТО), особенно актуальными является усовершенствование мер, направленных на борьбу с проблемами правовой охраны интеллектуальной собственности, в частности

обеспечения их правовой защиты, предупреждения преступности в сфере использования результатов интеллектуальной деятельности.

В процессе длительного бесконтрольного использования результатов интеллектуальной деятельности наносится неизмеримый ущерб развитию экономики государства, а также авторам и законным правообладателям, что в корне противоречит конституционным принципам построения демократического государства.

Ключевые слова: права интеллектуальной собственности, методы, преступление, правоотношение, наказание, расследование, раскрытие.

ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҚТАРЫН БҰЗУДЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Түйіндеме. Осы мақалада зияткерлік меншік құқықтарын бұзуға қарсы күрестің қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шараларын қолдануға байланысты проблеманы қарау шығармашылық қызметтің барлық түрлерін, адамның және азаматтың кепілдік берілген конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастарды дамытуға және жетілдіруге бағытталған Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы саясатының басым бағыттарымен түсіндіріледі.

Қазақстан Республикасының Халықаралық ұйымдарға кіруі, Қазақстан Республикасының Дүниежүзілік сауда ұйымына (ДСҰ) кіруі қарсаңында міндетті талабы отандық және шетелдік авторлардың зияткерлік меншік құқықтарын бірдей сақтау болып табылатын көпжақты халықаралық келісімдерге қосылуы, әсіресе зияткерлік меншікті құқықтық қорғау проблемаларына қарсы күреске бағытталған шараларды жетілдіру, атап айтқанда олардың құқықтық қорғалуын қамтамасыз ету өзекті болып табылады., зияткерлік қызмет нәтижелерін пайдалану саласындағы қылмыстың алдын алу.

Зияткерлік қызмет нәтижелерін ұзақ бақылаусыз пайдалану процесінде мемлекет экономикасының дамуына, сондай-ақ авторлар мен заңды құқық иеленушілерге өлшеусіз зиян келтіріледі, бұл демократиялық мемлекет құрудың Конституциялық қағидаттарына түбегейлі қайшы келеді.

Түйін сөздер: зияткерлік меншік құқығы, әдіс-тәсілдер, қылмыс, құқықтық қатынас, жаза, тергеу, ашу.

MAIN DIRECTIONS OF PREVENTING VIOLATIONS OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Abstract. in this article, consideration of the problem related to the use of criminal and criminological measures to combat violations of intellectual property rights is explained by the priority directions of domestic and foreign policy of the Republic of Kazakhstan, aimed at the development and improvement of public relations in the field of ensuring the protection of all types of creative activities, guaranteed constitutional rights and freedoms of man and citizen.

The entry of the Republic of Kazakhstan in International organizations, Kazakhstan's accession to multilateral International agreements, a requirement which is equal enforcement of intellectual property rights, both domestic and foreign authors in advance of the accession of the Republic of Kazakhstan to the world Trade organization

(WTO), particularly relevant is the improvement of measures aimed at combating the problems of legal protection of intellectual property, in particular ensuring their legal protection, prevention of crime in the sphere of using the results of intellectual activity.

In the process of long-term uncontrolled use of the results of intellectual activity, immeasurable damage is caused to the development of the state's economy, as well as to authors and legal rights holders, which fundamentally contradicts the constitutional principles of building a democratic state.

Keywords: intellectual property, methods, crimes, legal relations, punishment, investigation, disclosure.

Основной задачей правовой политики Республики Казахстан является борьба с преступностью во всех ее проявлениях. «Укрепление правовой основы государственной и общественной жизни, неукоснительное соблюдение законности и правопорядка, усиление борьбы с преступностью – основные вехи на пути формирования правового государства, на которое взят ориентир в Республике Казахстан» [1].

«Поскольку преступность – явление социальное, необходимо исходить из того, что успешной борьба с ней может быть лишь тогда, когда подход к ней будет комплексным, как при ее изучении, так и при разработке мер предупреждения. Поэтому борьба с преступностью в широком общесоциальном плане (в криминологии это, в первую очередь, связано с идеей предупреждения преступлений) есть использование мер экономических, социально-культурных, воспитательных, и, наконец, правовых» [2].

«Современная система наказаний нацелена не на ужесточение уголовно-правовой репрессии, а на поиски путей предупреждения преступности альтернативными лишению свободы средствами. Всегда, но особенно в настоящее время, более важна неотвратимость ответственности, а не только лишь суровость наказания. В сложившейся ситуации необходимы меры по снижению латентной преступности и укреплению правопорядка. Причем, не за счет надежды на то, что страх перед суровыми наказаниями остановит людей перед их совершением, а за счет оперативного реагирования на совершаемые правонарушения» Совершенно прав Чукмаитов Д.С., считающий, что «кроме наказаний в комплексе должны применяться и иные меры, направленные на борьбу с преступностью, и обеспечиваться максимально неотвратимость реагирования на правонарушения» [3].

Международная практика свидетельствует о том, что масштабы преступности, связанной с нарушениями прав интеллектуальной собственности усиленно разрастаются и обретают транснациональный характер. Учитывая транснациональный характер преступности, связанной с нарушениями прав интеллектуальной собственности, большую роль в предупреждении преступности, совершаемой в сфере интеллектуальной собственности, несомненно, имеет правильная правовая политика, направленная на усовершенствование законодательных норм, приведении их в соответствие с международными требованиями. «Учитывая системный характер преступности, для ее предупреждения соответственно должен осуществляться комплексный подход, а это означает, что профилактика есть система, причем система не автономная, а представляющая собой часть социального управления, социальной политики. Это дает возможность произвести анализ ее структурных элементов не изолированно, а с учетом содержания, развития и видоизменения всей системы, предполагающей развитие

социальной активности граждан, различных организаций в противодействии преступности. Ведь пока общество слабо влияет на определение целей преодоления преступности, на выбор методов и средств этой работы» [4].

Несомненно, «залог улучшения качества предварительного расследования и устранения допускаемых ошибок состоит в повышении профессиональной квалификации следователей и дознавателей, в систематическом обучении их теории и практики применения мер уголовно-процессуального принуждения» [5].

Из всех известных способов защиты прав интеллектуальной собственности наиболее жесткими и эффективными являются уголовно-правовые меры. Привлечение виновных лиц к уголовной ответственности дает возможность реализовать важные принципы уголовного закона: установление справедливости, принцип личной виновной ответственности, кроме того, позволяет автору или правообладателю в определенной степени компенсировать нанесенный ему материальный ущерб, пресечь незаконные действия в отношении автора, наследника или иного законного правообладателя.

Анализ уголовной практики свидетельствует о нарушениях при расследовании дел данной категории: допускаются необъективная оценка ущерба, отсутствие договоров на использование интеллектуальной продукции, отсутствие договоров аренды на снимаемое помещение, отсутствие лицензии на лицензируемый вид деятельности и ряд других, что позволяет сделать вывод о низком уровне следователей, или наведением так называемого «марафета» для закрытия уголовного дела на стадии расследования.

Бесспорно, что эффективное выявление нарушения прав интеллектуальной собственности является сложным трудоемким процессом, требующим от сотрудников правоохранительных органов высоких профессиональных качеств, глубоких знаний в сфере правового регулирования отношений, возникающих в процессе создания, использования и защиты прав интеллектуальной собственности, правильное оформление документов и материалов уголовного дела, последовательные действия при проведении оперативно-розыскных и следственных мероприятий. В некоторых случаях необходимы специальные познания в сфере науки, литературы, искусства, исполнительской деятельности, изобретений, промышленных образцов, полезных моделей, видов товарных знаков, средств индивидуализации участников гражданского оборота, инновационных технологий, компьютерных программ, информационных систем, а также различных предметов, содержащих элементы интеллектуальной собственности.

В процессе возбуждения уголовного дела по статье 198 УК РК и 198-1 УК РК, необходимо учитывать, что данная категория дел относится к делам «частно-публичного обвинения», которые возбуждаются по заявлению потерпевшей стороны и подлежат прекращению в связи с примирением сторон.

При отсутствии жалобы, в исключительных случаях подобные дела могут быть возбуждены прокурором. Исключительными случаями являются:

- 1) особое общественное значение дела;
- 2) если потерпевший в силу беспомощного состояния, зависимости от обвиняемого или по иным причинам не в состоянии защищать свои права и законные интересы.

При возбуждении уголовного дела прокурор в постановлении должен представить обоснование особой общественной значимости дела, беспомощного состояния потерпевшего, зависимое положение по отношению к обвиняемому.

Особая общественная значимость может вытекать из таких категорий как государственный, социальный, общественный политический статус личности потерпевшего, степень общественной опасности преступного деяния, негативные последствия, возникшие от нарушения прав интеллектуальной собственности.

Определяя зависимое положения потерпевшего лица от виновного, в связи с чем отсутствует возможность защитить свои права, необходимо учитывать служебную, материальную, моральную и иную зависимость потерпевшего.

Анализ судебной практики уголовных дел по ст. 198 УК РК, свидетельствует, что в основном дела возбуждались по заявлению или жалобе потерпевших правообладателей прав интеллектуальной собственности, жалобе потребителей некачественного товара.

Для возбуждения уголовного дела по ст. 198 УК РК, 198-1 УК РК, необходимо заявление или жалоба потерпевшего, содержащее сведения о его нарушенных правах, с указанием места и времени состоявшегося нарушения, но этого недостаточно. Также необходимо представить вещественные доказательства, выраженные в объективной материальной форме, свидетельствующие о нанесении потерпевшему крупного ущерба.

Таким образом, для возбуждения уголовного дела по ст. 198 УК РК, 198-1 УК РК, необходимо следующее:

1. Правильно оформленное заявление правообладателя, содержащего волеизъявление о привлечении нарушителей к уголовной ответственности, с указанием места и времени преступных действий.

2. Достоверные сведения о признаках нелегальных экземпляров произведений авторского права, полезных моделей, изобретений, промышленных образцов, указания способов незаконного использования определенных произведений.

3. Представление информации о тех произведениях авторского и смежных прав, промышленных образцов, изобретений, полезных моделей незаконное распространение которых следует пресекать.

Представление информации об авторах и законных правообладателях незаконно используемого произведения [6].

Осуществление организационных мер предупреждения преступлений, связанных с нарушениями прав интеллектуальной собственности, совершаемых организованными преступными группами, требует немалых интеллектуальных и материальных ресурсов. «В условиях дефицита финансовых и материальных ресурсов, высококвалифицированных специалистов в правоохранительных органах сегодня встает вопрос выбора основных направлений и используемых средств при противодействии организованной преступной деятельности в сфере экономики. Не являются исключением и крупные операции. Как мероприятия дорогостоящие и сложные, они должны использоваться по направлениям, где криминальный бизнес наносит большой вред государству, и в отношении тех группировок, которые представляют наибольшую опасность» Эффективность предупреждения нарушений прав интеллектуальной собственности зависит во многом от того насколько рационально будет организована борьба с данными нарушениями. Данные меры должны включать организационные, технические, экономические, идеологические и другие меры предупреждения преступлений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Онгарбаев Е.А., Есмагамбетов К.Б. Тяжкие преступления по уголовному праву Республики Казахстан: Монография. – Астана: «Фолиант». 2001. – 192 с.
- 2 Ещанов А.Ш. Понятие, предмет, методы, функции и система криминологии. Связь криминологии с другими науками. - Астана. 2001.- 25 с.
- 3 Чукмаитов Д. С. Теоретические основы системы исполнения наказаний (лишения свободы и других видов) по законодательству Республики Казахстан: автореф. ... докт. юрид. наук. Алматы. 2000.
- 4 Сартаева Н.А. Концептуальные основы предупреждения преступности / Под общей редакцией док. экон. наук А.С. Серикбаева. – Астана: Академия государственной службы при Президенте Республики Казахстан. 2004. – 186 с.
- 5 Балтабаев К.Т. Домашний арест в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: автореф. ... канд. юрид. наук.- Караганда. 2001.– 36 с.
- 6 Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности: Учебное пособие для вузов / Под ред. А.И. Гурова, В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М. 2001.- 94 с.

УДК: 392:34

КӨШПЕЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ МЕНШІК ИЕЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Б.А. Жұматаева

*Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының магистранты, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы bayian_a@mail.ru*

Түйіндеме. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы меншік институты мәселесі заң ғылымының мемлекет және құқық тарихы, мемлекет және құқық теориясы салаларында өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Меншік институтының даму мәселесі мемлекет және құқық теориясында методологиялық мәселелермен тығыз байланысты.

Біздің елде белгілі себептерге сай марксизмге өзіндік бір «аллергия» пайда болды, ал Батыста ол әрине, «жалғыз сенімді ілім» демесек те, жақсы социологиялық және тарихи теория болып отыр. Онымен қатар тарихтың өзге де теориялары бар және қолданылады да, ал кейбір кездері олардың негіздеулері тарихи-материалистік теорияға қарағанда әлдеқайда сәтті шығып та жатады. Тіпті кейбір жағдайларда дәл осы тарихи-материалистік теория ақиқатқа жақын болып та жатады.

Дәстүрлі қазақ қоғамында қолданылған әдет-ғұрып құқығының ішінде меншік құқығының, меншік қатынастарының тұтастай құқықтық институт ретінде жаңа ой, көзқарас тұрғысынан зерттелуі әрине оның ғылыми жаңалығын құрайды. Осы уақытқа дейін дәстүрлі қазақ қоғамындағы меншік институтын зерттеу мәселесі арнайы қойылмаған еді.

Әдет-ғұрып құқығы демократиялық қағидаларға негізделі отырып, өзінің көптеген нақты байланыстары мен заңдылықтарының демократиялылығымен сипатталады, бірақ әрқашан мемлекеттік идеологияға сәйкес келмейді. Бір жағынан,

әдет-ғұрып құқығы шын мәнінде халықтық болып табылады, дәлірек айтқанда, демократиялық құқықтық жүйенің дамуының бастапқы стадиясы қызметін атқарады. Екінші жағынан - әдет-ғұрып құқығын нақты бір тарихи кезеңдегі рухани, құқықтық мәдениеттің тұтастығы, өзара байланыстылығы мен сабақтастығы ретінде қарастыруға болады. Мұндай тұтастықтағы заңдылықтарды дұрыс бағаламау жалпы алғандағы құқықтық мәдениетке төмен баға беруге соқтырады.

Сонымен қорыта келе бұл мақалада қазақ әдет-ғұрып құқығымен қатар меншік иелерінің ерекшеліктері, олардың құқықтық жағдайы қарастырылады.

Тарихи-құқықтық тұрғыдан қалыптасқан ұстаным, пікір бойынша меншіктің алғашқы қауымдық, құлиеленушілік, феодалдық-крепостнойлық және капиталистік типтерін бөліп көрсетеді.

Экономикалық ұғымдағы меншік дегеніміз – өндірістік қатынас, яғни еңбек өнімдерімен құрал-жабдықтарына, материалға қатысты адамдардың арасындағы қатынастар болып табылады. «Жерге феодалдық меншік» дегеніміз - құқықтық мағынадағы феодалдардың меншігі емес. Ол екі негізгі таптың арасындағы жерге және жер өнімдеріне қатысты қарым-қатынастарының жиынтығы болып табылады. Сондықтан формациялық теорияға сәйкес жерге феодалдық меншік деп біз жұмыстық, өнімдік немесе ақшалай рента әкелетін адамдардың жерге қатысты меншігін айтамыз. Рентаның бұл түрлерін алушының меншігіндегі жерді иесі өз білгенінше, өз мүддесіне сай пайдаланады. Сонымен қатар, ол жер толығымен немесе бір бөлігі шаруалардың иелігінде болып табылады. Бұл анықтама жерге феодалдық меншіктің барлық түрлеріне (бірақ феодализм кезінде болған жерге меншіктің барлық түрлеріне емес) тән ең басты өзіндік белгілерін қамтиды.

Түйін сөздер: Қазақ, қоғам, меншік, құқық, құқықтық жағдайы, көшпелілер, халық, әкімшілік, ғасыр.

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СОБСТВЕННИКОВ В КОЧЕВОМ КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. Проблема института собственности в традиционном казахском обществе является одной из актуальных проблем юридической науки в области истории государства и права, теории государства и права. Проблема развития института собственности тесно связана с методологическими проблемами в теории государства и права.

В нашей стране по определенным причинам появилась собственная «аллергия» на марксизм, а на Западе она, безусловно, становится хорошей социологической и исторической теорией, хотя «единственно верное учение». Наряду с этим существуют и применяются другие теории в истории, а в некоторых случаях их обоснование становится гораздо более успешным, чем историко-материалистическая теория. Даже в некоторых случаях именно эта историко-материалистическая теория близка к истине.

В отличие от обычного права, использованного в традиционном казахском обществе, изучение права собственности, отношений собственности как правового института в целом, безусловно, составляет его научную новизну. До сих пор не поставлена проблема изучения института собственности в традиционном казахском обществе.

Основываясь на демократических принципах, обычай характеризуется демократичностью многих своих конкретных связей и закономерностей, но не всегда

соответствует государственной идеологии. С одной стороны, право обычаев действительно является народным, а именно, является начальной стадией развития демократической правовой системы. С другой стороны-право обычаев можно рассматривать как целостность, взаимосвязь и преемственность духовной, правовой культуры в конкретном историческом периоде. Недооценка закономерностей такой целостности приводит к низкой оценке правовой культуры в целом.

Вместе с тем, в данной статье рассматриваются особенности собственников и их правовое положение.

Исторически – с правовой позиция, выделяются первобытно общинные, рабовладельческие, феодально-крепостные и капиталистические типы собственности.

Собственность в экономическом понимании - это производственные отношения, то есть отношения между людьми, которые касаются продуктов труда, оборудования, материала. «Феодальная собственность на землю» - это не собственность феодалов в правовом смысле. Она представляет собой совокупность отношений между двумя основными классами относительно Земли и земной продукции. Поэтому согласно формационной теории, говоря о феодальной собственности на землю мы говорим о собственности на землю людей, которые приносят рабочую, продуктивную или денежную ренту. Эти виды ренты используются, по своему усмотрению. Кроме того, он находится в собственности крестьян полностью или часть земли. Это определение включает в себя самые главные самобытные признаки, присущие земле всем видам феодальной собственности (но не всем видам собственности на землю, происходящие во время феодализма).

Ключевые слова: Казахский, общество, собственность, право, правовое положение, кочевники, народ, администрация, век.

LEGAL STATUS OF OWNERS IN NOMADIC KAZAKH SOCIETY

Abstract. The problem of the institution of property in the traditional Kazakh society is one of the topical problems of legal science in the field of history of state and law, theory of state and law. The problem of development of the property Institute is closely related to methodological problems in the theory of state and law.

For certain reasons, our country has developed its own «Allergy» to Marxism, and in the West it is certainly becoming a good sociological and historical theory, although «the only true teaching». Along with this, other theories of history exist and are applied, and in some cases their justification becomes much more successful than the historical-materialistic theory. Even in some cases, this historical-materialistic theory is close to the truth.

In contrast to the customary law used in the traditional Kazakh society, the study of property rights and property relations as a legal institution in General, of course, is its scientific novelty. The problem of studying the institution of property in the traditional Kazakh society has not yet been raised.

Based on democratic principles, custom is characterized by the democratic nature of many of its specific relationships and patterns, but it does not always correspond to the state ideology. On the one hand, the law of customs is really a people's law, namely, it is the initial stage of the development of a democratic legal system. On the other hand, the law of customs can be considered as the integrity, relationship and continuity of spiritual and legal

culture in a particular historical period. Underestimating the laws of such integrity leads to a low assessment of the legal culture as a whole.

At the same time, this article discusses the features of owners and their legal status.

The historical and legal position, according to the author, distinguishes the first communal, slave-owning, feudal-serf and capitalist types of property.

Property in the economic sense is a relationship of production, that is, relations between people that relate to the products of labor, equipment, and material. "Feudal land ownership" is not the property of feudal lords in the legal sense.

It is a set of relations between the two main classes with respect to Land and land products. Therefore, according to the formation theory, feudal ownership of land we are talking about the ownership of land by people who bring labor, food or money rent. These types of rents are used by the recipient's own land, which is owned by the recipient, at their own discretion. In addition, it is owned by farmers in full or part of the land. This definition includes the most important distinctive features inherent in the land of all types of feudal property (but not all types of land ownership occurring during feudalism).

Keywords: Kazakh, society, property, law, legal status, nomads, people, administration, century.

Көшпелілердегі ру (тайпа) ерте тарихи кезеңдерден үлкен өзгерістерге ұшырап отырды және бұл оның құрамынан көрініс тапты. Алғашқы қауымдық құрылысқа тән, туыстардың бірлестігі ретіндегі ру (тайпа) көшпелі мал шаруашылығының дамуымен ұзақ уақыт бойына сақталып қалған жоқ. Мұның себебі Еуропа және Азия даласында б.э.д. I мыңжылдықтың ортасынан бастап III ғасырдың басына дейін өткен тарихи процестің сипатына байланысты. Бұл процестің мәні алғашқы қауымдық құрылыстың ыдырап, көптеген тонаушылық соғыстар мен жорықтардың кең етек алуымен қатар таптық қатынастардың қалыптасып, дамуында. Тарихи жағдай аса тұрақсыздығымен ерекшеленді. Халықтың қалыптасу процесімен қатар, көрші халықтар мен тайпаларға тонаушылық жорықтар жасау мақсатында пайда болған және жекелеген хандардың уақытша жеңісіне негізделген көшпенділердің әртүрлі әскери-әкімшілік бірлестіктерінің жойылуы процесі қатар жүріп жатты. Оған Ғұндар одағы, Үйсіндер, Жужжандар, Түрік Қағанаттары, Ұйғыр Хандығы, Қидандар бірлестігі және т.б. дәлел. Бұл жағдайда көшпелі қауымның қарапайым экономикалық құрылымға негізделген тұрақтылығы мен өміршеңдігіне қарамастан оның құрамының біртектілігі бұзылды. Жауласқан тайпалардың кезекті шабуылдары мен тонаушылықтары нәтижесінде бытырап, әлсіреген көшпенділер осы территорияда, жаңа құрылымдық құрамда, кейде тіпті бұрынғы рулық-тайпалық атауымен қайта бірігетін. Бірақ бұл жағдайда көшпенділердің рулары мен тайпалары үнемі бөлініп, қайта бірігіп, араласып отырды.

Көшпелілердің әр-түрлі рулық және тайпалық бөліністерінің аралас сипаты XVIII-XIX ғасырлардағы қазақтар, қырғыздар, өзбектер, тувалықтар, алтайлықтар және т.б. туралы бірқатар жаһангерлердің, зерттеушілердің құжаттарынан жақсы көрініс тапқан. Бұл құжаттарға қарағанда, Қазақстан халқының көшпелі бөлігінде жақсы сақталған рулық бөлініс пен генеологияға қарамастан, бұл көшпелілерде туыстас рудың «рулық табынушылығы» болған жоқ [1].

Көшпелі халықтың аты мен рулық-тайпалық бөлінісі шын мәнінде, туыстық емес, әскери-әкімшілік бірліктер болып табылды. Рулық құрылыстың рулық (тайпалық) әскери ұран, әскери таңба сияқты белгілері көшпелі бірлестіктердің әскери-әкімшілік құрылымымен тығыз байланысты.

Көшпелілердегі ұжымдық меншіктің сақталуына ықпал еткен қоғамдық құрылымның нақты формасы - мәні бойынша шағын қауымдар ретінде қарастыруға болатын отбасылық-туыстық топтар болды. Туыстас отбасылардан құралған бұл қауымды зерттеу арқылы біз оның патриархалды отбасылық қауымның ыдырауы нәтижесі және сонымен қатар туыстық байланыстар әлі маңызды болып табылатын оның «тірі» клеткасы, рудың ұсақ бөлшегі болғандығын айта аламыз. Мысалы, отбасылық-топтық меншік (сонымен бірге жеке-отбасылық формада болған) категориясына қалың мал төлеу және жасау-жабдық беру институттарын жатқызуға болады. Әлі күнге дейін қалың мал төлеу тек қана күйеу жігіттің отбасының ғана құқығы, ал төленген қалың мал тек қана қалыңдықтың отбасының ғана меншігіне айналады деген пікір кең тараған. Бірақ мәселені тереңірек зерттей келе біз қалың мал төлеу үшін мал-мүлік жинауға қатысушылар шеңберінің қалыңдық пен күйеу жігіт отбасының шеңберінен шығып кететіндігін байқаймыз.

Деректерге, сондай-ақ арнайы зерттеулерге қарағанда, қалың мал төлеуге тек күйеу жігіттің отбасы ғана емес, оның руы түгел қатысатын. Демек, қалың малдың қалыптасуының әдісінің өзі меншіктің бұл категориясының ұжымдық сипатын көрсетеді [2].

Өз кезегінде күйеу жігіттің руластары әкелінген жасау-жабдықтан алуға құқылы болған. Бұған қырғыздар жөніндегі этнографиялық мәліметтер және қазақтарға қатысты кейбір деректер дәлел бола алады. Мысалы, Маковецкийдің жазуына қарағанда күйеу жігіттің өкіл әкесі жасау-жабдықтан кез келген затты алуға құқылы болды [3]; А.И. Левшин өзінің еңбегінде «жадные родственники (жениха) поспешают выбирать себе то, что им нравится...» – деп жазған еді [4].

Өзінің жасау-жабдығы мен еншісіне әйелдің қандай құқығы болды? Бұл жөнінде деректердің барлығы бірдей егер үйленген баласы бөлініп шыққан болса, жасау-жабдық толығымен (отбасының ортақ пайдалануында болғанымен) күйеуінің меншігіне айналған, ал егер үйленген баласы бөлінбеген болса, атасының меншігіне айналған деп жазады. Егер әйел күйеуінен кеткісі келсе, онда оның жасау-жабдығы қайтарылмайтын. Аса сирек жағдайларда ғана күйеуі ажырасқан кезде әйеліне жасау-жабдығының жартысын, бір жылқысын қайтаратын, кейбір ерекше жағдайларда жасау-жабдығын түгел қайтаратын. Дегенмен де бірқатар жанама деректерге қарағанда, бір кездері әйелдердің өз жасау-жабдықтарына кең құқықтарды иеленгендігін айтуға болады. Жасау-жабдықтың кейбір бөліктері әйелдің ажырамас меншігі болып есептелді. Мысалы, егер әйел қайтыс болса (балалары болмаса) күйеуі оның туыстарына киіз үйді, сәукелесін, төсек-орнын, жақсы жылқысын және жүк тиейтін түйелерінің бірін қайтаруға тиіс болған. Бірақ жасау-жабдыққа қатысты тәртіп еншіге қолданылған жоқ. Енші оның (әйелдің) ажырағысыз меншігі болып табылды және егер оның балалары жоқ жесір болса да өз туыстарына қайтқысы келсе, еншісін алып кететін. Мысалы, тувалықтарда да әйел ажырасқан жағдайда өзімен бірге еншісін алып кететін. Мүліктің бұл түріне (еншіге) әйелдің жеке меншігі әрқашан дәстүр (әдет-ғұрып) болып танылған және бөлінген, ажырасқан және өзге де жағдайларда жеке меншігінде сақталатын.

Көне түркі қоғамының жоғарғы сословиесін *бектер* құрады. Бек титулының иелері – тумысынан ақсүйек өкілдері, рулық істерді басқарудағы ерекше статусы дәстүрге негізделген, шек келтіруге жатпайтын рудың өкілдері болды.

Ақсүйек рулардың құқықтық жағдайы рулар мен тайпаларды басқару құқығына және руластарының жағдайын ойлау міндетіне негізделді. Әрбір тайпалық топты – түрік, ұйғыр, қырғыз – нақты материалды негізі жаулап алынған және бағынышты

болған жерлерге меншік құқығы болып табылатын генеалогиялық бірліктің (одақтың) идеологиясы, әскери олжаны бөлісу, жаулап алынған және бағынышты тайпалар мен руларды қанау біріктірді.

Ру (тайпа) мүшелерінің теңдігіне емес, бағынудың көпсатылы жүйесіне негізділген қауым ішіндегі тұтастық сословиелік қарама-қайшылықтардан бас тарту мен билік пен байлық тек нағыз ақсүйектерге ғана тиесілі болатын саяси жүйе мен құқықтық нормаларды қабылдау керектігін білдірді. Қауымның тұтастығы өзінің әлеуметтік және құқықтық көрінісін оның мүшелерінің барлығына «ер» атын қолданудан көрініс тапты.

Кез келген көшпенді нақты бір жасқа жеткен соң, ер атына ие болған соң әскери адам болып есептелді.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, сайын далада бір орталыққа ұйымдасқан билік идеясының орнығуына монғолдар көп әсер етті, бұрын бытыраңқылықта болған тайпалар бірікті. Көшпелі өмірді енді жаңа жағдайларға ыңғайластырылған әдет-ғұрып құқығының кодификацияланған жинағы – Шыңғыс ханның «Ұлы Жасақ» заң нормалары реттей бастады. Кейін «Ұлы Жасақ» нормалары белгілі бір деңгейде қазақ әдет-ғұрып құқығы нормаларының Кодексі – «Жеті Жарғының» жасалуы кезінде қолданылған болатын. Әлеуметтік құрылым мен мемлекеттіліктің формасына қатысты көптеген нормалар кейін Қазақстан территориясында монғол дәуірінен кейінгі кезеңде пайда болған мемлекеттерде қолданылған болатын. Монғолдардың жаулап алуы Қазақстан территориясында болған этникалық процестердің барысына қатты әсер етті. Дегенмен тұтастай алғанда Шыңғыс ханның және оның ұрпақтарының соғыстары тек жаулап алынған елдердің ғана емес, сондай-ақ Монғолияның өзінің де өндіргіш күштерінің тоқырауына алып келді.

Тарихи деректерде XV ғасырдың екінші жартысындағы Жошы ұрпақтарының қазақ иеліктері (жерлері) туралы алғашқы мәліметтерінің өзінен-ақ Шыңғысхан ұрпақтары болып табылатын сұлтандар, «ақ сүйек» өкілдері айқын көрінеді. Бұл сұлтандардың барлығының ортақ тамғаны иеленуінен көрініс тапты. Олар қазақ қоғамын басқарды, бірақ қазақтар емес еді. Хандық билік (тақ) тек сұлтандарға ғана тиесілі болды. Олар біртұтас ақсүйектер сословиесі – «төрелер» болып есептелді. Тек «ақ сүйек» тұқымы ғана сұлтан бола алды, әрі әке-шешесі бірдей осы сословиеге жататын сұлтандар ғана «нағыз төре» аталды. Сұлтанның баласы болса да, Шыңғысхан ұрпағына жатпайтын әйелден туған бала сұлтан болып есептелді, бірақ хан атағын алу құқығынан айрылатын. Сұлтандар бүтін сословие ретінде өздерін қарашаға қарсы қоятын. Қазақта «қара халық», «қарапайым халық» деп айтпаған. «Қарапайым халық» ұғымы орыс тілінен еніп, қолданылып жүр. Орыс деректерінде сондай-ақ «қара сүйек» термині де кездеседі. Қазақта бұл екі терминнің екеуі де жоқ. Оның орнына «қараша» ұғымын қолданған (монғолда «харачу» түсінігі бар, оның мағынасы «қара халық», «қараша» деген). Қазіргі заманғы түсінікте «қара халық» ұғымы көне заманның «қараша» терминінің мәнін бермейді. «Қараша» дегенде жеккөрініштілік емес, адамдардың Шыңғысхан ұрпағына, ақсүйек өкілдеріне жатпайтындығы жөнінде түсінік беретін.

Қазақ қоғамындағы сұлтандардың құқықтық жағдайы ең алдымен өндірістің негізгі шарты – жерге билік ету олардың қолында болды. Жерлерге билік ету құқығының болғандығы туралы тарихи деректерде тікелей дәлелдер бар. Мұхаммед Хайдар өз жазбаларында 1514 жылғы Қасым хан мен Моғолстан ханы Сұлтан Сеидтің кездесуі туралы: «Жаз соңына жетті. Қасым ханның өкімімен қазақтар қыстауға шықты,» – деп жазды [5]. Ақсүйектердің Қазақстан территориясындағы

қауымдық жайылымдарға билік ету құқығы XV ғ. екінші жартысынан бұрын, яғни Қазақ Хандығы құрылғаннан әлдеқайда ерте қалыптасқан болатын. Монғол жаулап алушылығына дейін жерөңдеумен айналысқан Қазақстанның оңтүстік аудандарында жерге феодалдық меншіктің қалыптасуы Қарахан мемлекеті (999-1141 жж.) дәуірінің өзінде кең тараған еді.

Қазақ қоғамындағы батырлардың орны да айрықша болған. «Батыр» термині қазақ фольклорында да, тұрмысында да кең тараған. Қазақ батырлық жыры толайым аты аңызға айналған немесе тарихи батырлар туралы дастандар болып табылады. Көне замандағыдай, қазіргі күні де «батыр» термині әлеуметтік мазмұны жоқ термин ретінде түсініледі. Дәл осы себептен тарихи өмірдегі батырлардың табиғатын анықтау қиындық тудырады. Қазақ қоғамында «Батыр» термині әрқашан әлеуметтік емес тұрмыстық мағынаны иеленген. Батырлар ақсүйектер қатарынан да, халық арасынан да шыққан. Соған қарамастан, қазақ батырларының айналасына халық жиналған. Батыр атағының қазақ қоғамында кең тарауы – қазақ қоғамының өзіндік ерекшелігі болып табылады. Бұл құбылыс XV-XVIII ғасырлардағы өзбектерде де, қарақалпақтарда да, қырғыздарда да кездеспейді. Батыр атағы ешқашан мұраға қалмайтын және әрқашан жеке қасиеттері (соғыстағы ерліктері) үшін ғана берілетін.

Билік үшін күрес жолында хандар үнемі аристократияға, көшпелі тайпа көсемдеріне жер иеліктерін беріп, олардың тарапынан қолдауды қажет етті. Оларға сахарадағы жайылымдық территориялар ғана емес, сондай-ақ тұтастай қалалар немесе суару каналдарымен бірге аса көлемді өңделетін жерлер, сол жерлердің тұрғылықты халқымен бірге берілді. Көшпелі ақсүйектер саяси және экономикалық тұрғыдан халықты қанай отырып, көбінесе қалаларда орналасуға тырысты. Ханнан тархандық құқықтарды ала отырып, жерлердің иеленушілері өз пайдасына жерөңдеушілерден, қолөнершілерден, саудагерлерден салық жинайтын. Сойырғал көшпелі ақсүйектердің отырықшы-жерөңдеуші халыққа үстемдік етудің кең тараған формасы болатын.

Сонымен, сұлтандар қазақ қоғамының үстемдік етуші тобын құрады. Ал осы кезде қазақ қоғамы қандай болған еді?

Қазақ қоғамы рулардан құралды. Қазақ қоғамының тұрмысы мен идеологиясында рулық ұғым-түсініктердің аса күшті болғандығы күмән тудырмайды. Рулық бірлік идеялары халық санасында мықтап орныққан және ол көптеген нақыл сөздерден, мақал-мәтелдерден, құқықтық қағидалардан көрініс тапқан: «Өзге жерде сұлтан болғанша, өз жерінде ұлтан бол», «Жеті атасын білмеген», «Бір кісі таққа мінсе, қырық кісі атқа мінеді», «Алтау ала болса, ауыздағы кетеді». Мұндай мысалдар қатарын көбейтуге болар еді. Патриархалды-рулық тұрмыс қоғамдық өмірдің ұйымдастырылуынан да көрініс тапты. Халықтың айтуынша, тарихи деректер бойынша да «Ұлы жұт» жылдарына дейінгі кезеңде Қазақ Хандығындағы жыл сайын өткізіліп отыратын халық жиналыстары (мәслихаттар) туралы кездестіруге болады.

«Ұлы жұт» жылдарынан кейін бүкіл үш жүздің жыл сайынғы құрылтайы өткізілмейтін болды. Тарихи құжаттар бойынша, жалпықазақ съезі туралы нақты мағлұмат беретін бір ғана дерек сақталған. Ол 1762 ж. Абылай сұлтан Қытай империясы тарапынан шабуылдау қаупі туғанда үш жүздің басын қосып, құрылтай өткізген еді. Сірә, 1730 ж. құрылтай жиналыс та жалпықазақтық сипатта болса керек; ол жиналыста Әбілхайыр хан Жоңғарияға қарсы орыс өкіметімен бірігіп әскери одақ құру туралы мәселе қойған болатын. XVIII ғасырдағы тарихи деректердің жалпықазақ съездері туралы үндемеуі кездейсоқтық емес. Қазақ хандығының саяси

бытыраңқылығы, кейде тіпті феодалдық соғыстарға ұласқан бірқатар рулардың жауластығы туралы мағлұматтарға XVIII ғасырдағы Қазақстан тарихы толы, және осы себептерге байланысты жалпықазақ съезін өткізу қиын, тіпті мүмкін емес.

Бұл құрылтайлар әдетте күзде, Сайрам маңындағы Мәртөбе қыратында өткізілетін. Қазақстандағы бұл съездердің ерекшелігі олар рулық принцип бойынша өтетіндігінде. Бір рудың мүшелері бірігіп отырып, бірігіп сөйлейтін. Мәселелерді қарастыру, жиналысқа қатысушылардың отыру (орналасу) тәртібінде рулық тәртіп қатаң сақталды. Бұл тәртіп белгілі бір рудың адамдары құрылтайға қарусыз келген жағдайда ғана бұзылатын; бұл жағдайда кіші рулар үстемдікке ие болған. Дәл осы рулық принцип қазақтардың әскери құрылымында да сақталды. Бір рудың мүшелері бір ортақ таңбаның астына бірікті, ортақ ұран шақырды. Рулық принцип құқықтық қатынастар саласында айқын көрініс тапты: мысалы, қылмыстар бойынша жауапкершіліктің жеке құқықтық сипаты; жазалаудағы күштеу шаралары жүйесінің нашар дамығандығы; жазалау шараларының (күн, айып, кек алу) сипаты.

Бірақ қоғамдық өмірдің бірде-бір саласында тұрмыстың рулық формаларының аталған институттардағыдай мұншалықты терең архаикалықтығы олардың әдет-ғұрып құқығы нормалары бойынша қандай болу керектігі мен шын мәніндегі түрінің арасындағы алшақтығы байқалмайды. Патриархалды-рулық болмыс отбасылық-құқықтық қатынастар саласында отбасы иесінің (отағасының), әкесінің балаларына қатысты кең билікке ие болуынан көрініс тапқан. Мысалы, әкесі баласын өлтірсе де жазаланбайтын, керісінше баласының әкесіне тіл тигізуі ауыр қылмыс болып есептелді. Көне экзогамия белгілері сақталды, яғни көшпенді жеті атаға толмай қыз алыспайтын.

Патриархалды-рулық болмыс идеологиядан да көрініс тапқан, мысалы қайтыс болған ата-бабасына ас беру дәстүрі.

Қоғамдық және жеке өмірдің барлық салаларында патриархалды-рулық болмыстың көптеген көріністерінің сақталуы және әсіресе, сөзсіз мемлекеттік күштеу формаларының дамымағандығын куәландыратын құқықтық қатынастардың жеке сипатының сақталуы қазақ қоғамына оның өмірінің сыртқы формаларында орыс жаһангерлерін соншалықты таңқалдырған өзіндік демократизм сипатын берді.

Дегенмен, бұл белгілер Қазақ Хандығы дәуіріндегі (XVIII ғасырдағы) қоғамды алғашқы қауымдық құрылыс кезіндегі қоғаммен қатар қоюға негіз бермейді. Қазақтардың қоғамдық құрылысындағы рулық бірліктің көптеген көріністерінің мәнін анықтау үшін қазақ халқының ішкі құрылымын зерттеу қажет. Біз ең алдымен қазақ қоғамының патриархалды-рулық болмысының материалды негізі – жерге рулық меншіктің XVIII ғасырда біршама ыдырағандығын атап айтуымыз қажет. Біз жоғарыда тоқталып өткен қазақ қоғамындағы шын мәніндегі жер қатынастарында рулық меншік шеңберінде рулық жерлерді иемденіп алуға негізделген жер қатынастары үстемдік еткендігін көрсетеді. Малға рулық меншік болған жоқ және мал жеке немесе отбасылық меншікте болды. Меншіктің бұл түрі (мал) бөлінді және ол әкесінің тірі күнінде балаларын бөліп шығару жолымен бөлінді. Көне түркі және монғол дәстүріне сай кенжесінен басқа барлық балалар еншісін алып, бөлініп шықты, тек кенже баласы ғана қара шаңырақтың иесі болып қалатын және әкесінің орнына барлық мал-мүлікке де ие болып қалатын. Бірақ мұндай бөлініп шығуларға қарамастан, мал жеке тұлғаның емес, отбасылық меншік болып есептелді, сондықтан әкесі малын өсиет бойынша басқа баласына қалдыра алған жоқ. Ол мал-мүлкін қызына да қалдыра алған жоқ, себебі қызы күйеуге шыққан соң басқа отбасының (рудың) мүшесіне айналды. Жеке отбасылық меншіктің үстемдік етуі рулық тамға

сияқты тұрақты құбылыстан да көрініс тапқан. Тіпті бір руға жататын отбасылардың да тамғасы бірдей болған жоқ. Әрине, рулық тамғаны сызу негізі сақталды, бірақ отбасының тамғасыда дәл сол күйінде болған жоқ: онда тамғаның орналасуы өзгерді немесе негізгі (рулық) тамғаға жекелеген белгілер қосылды. Ру – шаруашылық қатынастарда да, саяси қатынастарда да біртұтастықты білдірген жоқ. Бұл жөнінде біз ауыл, ру старшиндарының хаттардағы, присяжной парақтардағы және т.б. қол қоюларына қарап қорытынды шығара аламыз. Мысалы, 1786 ж. Беріш руының атынан 12 старшин – әрқайсысы белгілі бір түтін санына присяжной параққа қол қойған. Старшиндар қол қойған түтін (үй) саны әртүрлі болды: 30-дан 100-ге дейін (үй саны 500-ден 2000-ға дейінгі иеліктер де болған). Осыған орай, біз қазақ қоғамының саяси бірлігі – рудың бір бөлігі немесе, егер ірі иеліктерді ескерсек, мысалы Жәнібек, Бөгенбай батырлардың иеліктерін – бір старшинның қоластына біріккен әртүрлі рулардың бөлшектерінің жиынтығы болған деген болжам жасауға болады [6, 46-47 б.].

Сонымен, бір рудың әр түрлі бөліктері әртүрлі жайылымдық аудандарды иеленген. Бірақ көшу аудандарын бірігіп пайдалану жекелеген ауылдарды бір шаруашылық тұтастыққа біріктірді; шаруашылық тұтастықтың өзге түрлері болған жоқ. Көші-қон жерлердің ортақтығы және осыған орай шаруашылық байланыстар ауыл бірлестіктерінің арасында ғана, бір рудың бөлігінде ғана болды. Ірі рулардың шаруашылыққа бөліну қажеттілігі экстенсивті көшпелі мал шаруашылығы жағдайынан туындады. Мұндай бөлініс қазақтарда ру аттарынан көрініс тапқан. Әдетте оларды орыс деректерінде бөлімдер деп немесе қазақ деректерінде рудың бөлігі деп жазады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Абрамзон С.М. Категории семейно-групповой, семейной и индивидуальной собственности у кочевников. – М., 1973. – 65 с.
- 2 Нурпеисов Е.К., Котов А.К. Государство Казахстан: от ханской власти к президентской республике. – Алматы: Жеті жарғы, 1995. – 198 с.
- 3 Маковецкий П.Е. Материалы для изучения юридических обычаев киргизов. Материальное право. – Омск, 1886. – Вып. I, II. – 254 с.
- 4 Левшин А.И. Описание киргиз-кайсацких или киргиз-казацких орд и степей. – СПб., 1832. – Ч. III. – С. 465.
- 5 Бартольд В.В. Киргизы. – Фрунзе, 1943. – С. 167.
- 6 Бичурин Н.Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. – М.-Л., 1950. – Т. I. – С. 46-47.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Т.И. Зинкевич

кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовно-правовых дисциплин и правоохранительной деятельности Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы, tam.nik2011@yandex.kz

Аннотация. В статье на основе анализа литературы и законодательных актов рассматриваются проблемы подготовки специалистов способных выступать в качестве посредников (медиаторов) при разрешении уголовно-правовых конфликтов несудебными способами.

Правовая система республики остро нуждается в разработке и внедрении методической системы обучения студентов, магистрантов юридических специальностей урегулированию споров в уголовном процессе, т.е. медиации, для создания которой сложился ряд объективных социально-образовательных и дидактических предпосылок. Также стоит необходимость в подготовке такого специалиста медиатора с компетентными знаниями не только в области права, он должен разбираться в вопросах психологии личности, и знать психологические особенности лиц, совершивших уголовное правонарушение, характер, его виды и структуру. В результате такой подготовки у обучающихся будут сформированы компетенции, необходимые для теоретического анализа проблемы посредничества и медиации, как альтернативного способа разрешения споров, практического разрешения конфликтных ситуаций в процедурах медиации в различных областях социальной жизни.

Ключевые слова: медиация, общество, конфликт, профессиональная деятельность, психология личности, уголовное правонарушение, учебный процесс.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ МЕДИАЦИЯНЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйіндеме. Мақалада әдебиет пен заңнамалық актілерді талдау негізінде қылмыстық-құқықтық жанжалдарды соттан тыс тәсілдермен шешу кезінде делдал (медиатор) ретінде әрекет етуге қабілетті мамандарды даярлау мәселелері қарастырылады.

Республиканың құқықтық жүйесі қылмыстық процестегі дауларды реттеуде заңнамалықтарының студенттерін, магистранттарын оқытудың әдістемелік жүйесін әзірлеу мен енгізуді, яғни медиация қажет етеді, оны құру үшін бірқатар объективті әлеуметтік-білім беру және дидактикалық алғышарттар қалыптасқан. Сондай-ақ, медиатордың тек құқық саласындағы құзыретті білімі бар маманын дайындау қажеттілігі ғана емес, ол жеке тұлға психологиясының мәселелерінде талдануы және қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдардың психологиялық ерекшеліктерін, сипатын, оның түрлері мен құрылымын білуі тиіс. Мұндай дайындық нәтижесінде білім алушыларда дауларды шешудің баламалы тәсілі ретінде делдалдық және медиация проблемасын теориялық талдау, әлеуметтік өмірдің түрлі салаларындағы Медиация рәсімдеріндегі даулы жағдайларды іс жүзінде шешу үшін қажетті құзыреттер қалыптастырылады.

Түйін сөздер: медиация, қоғам, жанжал, кәсіби қызмет, жеке тұлға психологиясы, қылмыстық құқық бұзушылық, оқу процесі.

METHODICAL PROBLEMS OF MEDIATION IN CRIMINAL TRIAL

Abstract. Based on the analysis of literature and legislative acts, the article considers the problems of training specialists who can act as intermediaries (mediators) in resolving criminal law conflicts by non-judicial means.

The legal system of the Republic is in urgent need of developing and implementing a methodological system for teaching students and undergraduates in law to settle disputes in criminal proceedings, i.e. mediation, which has a number of objective socio-educational and didactic prerequisites. It is also necessary to train such a specialist mediator with competent knowledge not only in the field of law, he must understand the issues of personality psychology, and know the psychological characteristics of persons who have committed a criminal offense, its nature, types and structure. As a result of this training, students will develop the competencies necessary for theoretical analysis of the problem of mediation and mediation as an alternative method of dispute resolution, practical resolution of conflict situations in mediation procedures in various areas of social life.

Keywords: mediation, society, conflict, professional activity, personality psychology, criminal offense, educational process.

На современном этапе развития нашего общества становится очевидным, что использование карательных механизмов в борьбе с преступностью не является в достаточной мере эффективным. Осложняющаяся криминогенная обстановка в нашем государстве требует пересмотра многих направлений и подходов в уголовной политике. Потребность в специалистах, способных выступать в качестве посредников в уголовном судопроизводстве, осуществляя соответствующую медиативную деятельность, с каждым годом возрастает все больше, поскольку в условиях международной интеграции постиндустриального общества многократно увеличивается объем профессионально ориентированной информации.

В связи с этим правовая система нашей республики остро нуждается в разработке и внедрении методической системы обучения студентов, магистрантов юридических специальностей урегулированию споров в уголовном процессе, т.е. медиации, для создания которой сложился ряд объективных социально-образовательных и дидактических предпосылок.

В соответствии, с государственными образовательными стандартами для направления «Юриспруденция», обучение медиации является интегральным компонентом системы подготовки профессионалов в сфере права, поскольку отвечает современным мировым тенденциям и целям высшего профессионального образования, направленного на подготовку компетентных юристов способных эффективно решать задачи в различных областях профессиональной деятельности в современном международном контексте.

Следует сказать, что обучение медиации относительно новое направление подготовки профессионалов юридического профиля, оно требует разработки новой методической системы на основе определения ключевых аспектов профессиональной деятельности юриста - медиатора.

Медиация, т.е. проведение переговоров с участием посредника, занимает особое место среди форм разрешения конфликтов. Методы медиации способствуют направлению переговоров в русло сотрудничества и ориентацию их на взаимовыгодный результат. Медиатор облегчает процесс общения между

конфликтующими сторонами, способствует пониманию позиций и мнений, акцентирует стороны на их интересах и ищет продуктивное решение проблемы, предоставляя возможность сторонам совместно прийти к общему соглашению.

Основной задачей медиатора является выработка у сторон конструктивного подхода к переговорам. Как правило, люди, попадающие в конфликтную ситуацию, обвиняют в возникшей проблеме противоположную сторону, поэтому часто видят основную проблему именно в своем оппоненте. Задача медиатора состоит в том, чтобы настроить стороны на совместный поиск решения проблемы, которую необходимо рассматривать отдельно от людей, выражающих разные точки зрения на нее. Именно медиатор настраивает стороны и помогает им работать над справедливым и удовлетворяющим всех соглашением, вместо того, чтобы заниматься поисками виновных и доказательством своей правоты.

Определение указанных аспектов необходимо рассматривать через призму характеристик профессиональной деятельности юриста, специалиста-психолога, а также выявлении основных особенностей деятельности медиатора в зарубежном контексте, где эта профессия развита и востребована.

Медиация, как институт альтернативного разрешения споров, стала интенсивно развиваться во второй половине XX столетия в США и пользуется большой популярностью в этой стране. Без медиаторов в сфере экономики, политики и бизнеса не проходит ни один серьезный переговорный процесс; выпускаются журналы, освещающие проблемы медиации. Существует Национальный институт разрешения дискуссий, который занимается разработкой новых методов медиации, действуют частные и государственные службы.

В таких государствах, как США, Австралия и Аргентина медиация является частью судебного производства, и некоторые категории дел не рассматриваются в суде без прохождения этой процедуры. Европейская конвенция по защите прав человека и основных свобод предусматривает принятие дел к судебному рассмотрению только после безрезультатности попыток разрешить конфликт альтернативными способами.

Зарубежный педагогический опыт показывает, что методическая система обучения юристов медиации в уголовном процессе направлена на формирование в их сознании и образовательном блоке компетенций, нацеленных на решение профессиональных задач в правоприменительной сфере.

В современных условиях разработку новой методической системы необходимо осуществлять в рамках компетентностной образовательной ориентации путем конкретизации подходов и принципов обучения применительно к предмету обучения, за счет обновления содержания и средств обучения.

Развитие интегративных тенденций в современном отечественном высшем образовании, усиливает профессиональный компонент и интерактивный характер обучения, обуславливает необходимость формирования системы заданий для обучения медиации в рамках новой компетентностной научной модели.

Необходимо отметить, что в настоящее время, с учетом совершенствования ныне действующих УК и УПК РК, изменения административного кодекса, все большую актуальность приобретает проблема поиска и разработки механизмов эффективного разрешения уголовно-правовых конфликтов [1]. Это связано с усложнением существовавших и появлением новых общественных отношений, не урегулированных или недостаточно урегулированных правом, недостаточно эффективным разрешением споров судами и дальнейшей гуманизацией отношений в

обществе. Поэтому развитие медиации при разрешении разногласий в уголовном процессе своевременно и необходимо.

Медиация представляет значительный интерес прежде всего в аспекте развития системы альтернативного разрешения уголовно-правовых конфликтов в связи с большей эффективностью в разрешении таких ситуаций, в отличие от других альтернативных способов и тем более от официального судопроизводства, что снижает общий потенциал напряженности в обществе.

Так как в нашей стране разрешение конфликтов в основном реализуется через властные полномочия правительственных и судебных органов, требуется время для изменения данной практики в направлении более широкого применения института медиации. Помимо этого, остро стоит необходимость в подготовке специалиста медиатора с компетентными знаниями в области психологии. Такой специалист должен разбираться не только в вопросах психологии личности, но и знать психологические особенности лиц, совершивших уголовное правонарушение, характер, его виды и структуру. Иметь также знания в области виктимологических проблем и особенностей личности потерпевшего, его поведенческих реакций и использовать их в процессе медиации.

Рассматривая соотношение правового регулирования и реальных стереотипов поведения, А.Б. Венгеров отмечает, что если при конструировании правовой нормы, моделирующей то или иное поведение, не будет учитываться сложившийся стереотип поведения, она может потерять всякое значение, всю свою реальность, и наоборот, право иногда становится необходимым, чтобы преодолеть сложившийся социально негативный стереотип поведения [2]. Это в полной мере относится к медиации в целом и к переговорам, в частности. Но поскольку переговоры, как отмечает Е.И. Носырева, «относятся к нерегламентированным законом приемам урегулирования конфликтов, то здесь речь может идти только о постепенном изменении правосознания, о формировании новой правовой культуры, в связи с чем представляется, что в преодолении стереотипности поведения применительно к переговорам следует ориентироваться в первую очередь на научное и профессиональное правосознание [3].

Для проведения процедуры медиации непосредственно субъектами конфликта последние должны понимать ее значимость и обладать информацией о правилах применения данной процедуры. Теоретические знания позволят успешно пользоваться различными механизмами проведения медиации. Основной причиной редкого обращения к медиации, является отсутствие представлений об этой процедуре как эффективной форме выхода из конфликта.

Прежде всего, необходима разработка теории переговоров, ориентированной на особенности казахстанской правовой системы. Переговоры - это не только самостоятельная форма разрешения конфликтов, они также могут быть частью любой другой альтернативной процедуры [4]. В основу развития такой теории могут быть положены результаты уже существующих отечественных научных разработок в сочетании с использованием развитого зарубежного опыта [5]. Необходимо также тщательное изучение медиативной практики судов биев и адаптация их опыта к современным казахстанским реалиям и уровню развития общества.

Так как переговоры как форма разрешения правовых споров и конфликтов составляют в основном прерогативу юридической профессии, то необходима более углубленная ориентация обучающихся юридических вузов на овладение теорией и практическими навыками ведения переговоров.

На наш взгляд основой для внедрения в учебный процесс изучения института медиации и теории переговоров могли бы стать уже имеющиеся специальные курсы. Преподавание таких дисциплин должно строиться на интенсивном тренинге, либо в рамках этого учебного курса, либо курса по альтернативному разрешению споров, возможно и в виде самостоятельной дисциплины.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.); Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon>.
- 2 Венгеров А.Б. Теория государства и права. 3-е изд. - М.: Юриспруденция, 2000.
- 3 Носырева Е.И. Методические и теоретические основы преподавания курса «Посредничество (медиация)» // Хрестоматия альтернативного разрешения споров. Учебно-методические материалы и практические рекомендации. СПб., 2009.
- 4 Аллахвердова О.В. Карпенко А.Д. Медиация — переговоры, с участием посредника. СПб.: Роза мира, 2007.
- 5 Шатихина Н.А. Институт медиации в российском уголовном праве: Дис. канд. юрид. наук. СПб, 2004.

УДК 343.13(574)

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

А.О. Ким

Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы

Аннотация: В данной статье концептуально важным и важным является вопрос о методологических подходах к комплексу проблем, связанных с правовым регулированием отношений в сфере оперативно-розыскной деятельности. Однако, объяснение сущности методологических подходов требует понимания отношения юридической науки к методологии исследования проблем, стоящих перед ней в целом. В этом смысле традиционное понятие о роли и месте методологии в юридической науке претерпело определенные изменения, содержание которых колеблется от полного отклонения методологии науки до сохранения его значимости, сложившегося в рамках марксистско-ленинской философии. Наш взгляд носит средний характер: нельзя отрицать сущность методологии в юридической науке в целом, в частности, нельзя брать только то, что способствует правильному решению задач юридической науки, превратить методологию в идеологию науки. Таким образом, наше обращение к методологии правового регулирования оперативно-розыскной деятельности связано прежде всего с тем, что, во-первых, есть необходимость в научных основах определения пределов такого регулирования; во-

вторых, установлении формы правового регулирования. Оба аспекта между собой тесно взаимосвязаны. Вместе с тем, от выбора подходов к решению возникающих вопросов зависят качество и целесообразность сформулированных нами предложений.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, методы, преступления, правовые отношения, наказание, расследование, раскрытие.

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Түйіндеме. Аталған мақалада жедел-ізвестіру қызметі саласындағы қатынастарды құқықтық реттеуге байланысты проблемалар кешеніне әдіснамалық тәсілдер туралы мәселе тұжырымдамалық маңызды және маңызды болып табылады. Алайда, әдіснамалық тәсілдердің мәнін түсіндіру заң ғылымының жалпы оның алдында тұрған проблемаларды зерттеу әдіснамасына қатынасын ұғынуды талап етеді. Осы мағынада заң ғылымындағы методологияның рөлі мен орны туралы дәстүрлі түсінік белгілі өзгерістерге ұшырады, олардың мазмұны ғылым әдіснамасын толық қабылдамаудан бастап марксистік-лениндік философия шеңберінде қалыптасқан оның маңыздылығын сақтауға дейін ауытқиды. Біздің көзқарасымыз орта сипатқа ие: жалпы заң ғылымындағы әдіснаманың мәнін теріске шығаруға болмайды, атап айтқанда, заң ғылымы міндеттерін дұрыс шешуге ықпал ететін нәрсені ғана алып, әдіснаманы ғылым идеологиясына айналдыруға болмайды. Осылайша, жедел-ізвестіру қызметін құқықтық реттеу әдіснамасына біздің үндеуіміз ең алдымен, біріншіден, осындай реттеу шектерін анықтаудың ғылыми негіздерінде қажеттілік бар; екіншіден, құқықтық реттеу нысанын белгілеу қажеттігіне байланысты. Екі аспектісі өзара тығыз байланысты. Сонымен қатар, туындаған мәселелерді шешу тәсілдерін таңдаудан біз тұжырымдаған ұсыныстардың сапасы мен мақсаттылығы тәуелді.

Түйін сөздер: жедел-ізвестіру қызметі, әдіс-тәсілдер, қылмыс, құқықтық қатынас, жаза, тергеу, ашу.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Abstract. In this article, the issue of methodological approaches to the complex of problems related to the legal regulation of relations in the field of operational and investigative activities is conceptually important and important. However, explaining the essence of methodological approaches requires understanding the relationship of legal science to the methodology of research of problems facing it as a whole. In this sense, the traditional notion about the role of methodology in legal scholarship has undergone some changes, the content of which ranges from full deflection of the methodology of science to preserve its significance, established in the framework of Marxist-Leninist philosophy. Our view is of an average nature: we cannot deny the essence of methodology in legal science in General, in particular, we cannot take only what contributes to the correct solution of the problems of legal science, and turn the methodology into an ideology of science. Thus, our appeal to the methodology of legal regulation of operational investigative activities is primarily due to the fact that, first, there is a need for scientific bases for determining the limits of such regulation; secondly, the establishment of the form of legal regulation. Both

aspects are closely interrelated. At the same time, the quality and appropriateness of our proposals depend on the choice of approaches to solving emerging issues.

Keywords: operational search activity, methods, crimes, legal relations, punishment, investigation, disclosure.

Как утверждают теоретики права, «вопрос методологического подхода к исследованию любого предмета является принципиально важным, поэтому представляется совершенно оправданным обращение на него внимания» [1,]. В той или иной редакции эта мысль все чаще сопровождает изыскания в области отраслей права.

В философских и юридических науках, как указывает Е.А. Фролова, особое место занимают проблемы методологии. Человеку присуще стремление по возможности расширить свои познания окружающего мира, придавать конкретным знаниям характер общности таким образом, чтобы важные вопросы получали научное и практическое подтверждения. И далее, она указывает: «Вместе с тем, с развитием и усложнением общественной жизни раздробленность правовых институтов только возрастает. Растет дифференциация частноправовых отношений. Право с неизбежностью касается важных сторон жизни каждого человека ... Существенные для человека жизненные обстоятельства признаются юридическими фактами (фактическим составом) и порождают правовые отношения членов общества, создавая, изменяя, прекращая их социальный и правовой статусы.

Вопреки фактической разрозненности материала, в юриспруденции сильнее, чем в других науках, выражено стремление к обобщающему знанию». [2].

Анализируя соотношения, складывающиеся в современных условиях между теорией и философией права, Е.А. Фролова совершенно справедливо отмечает: «Суждения философов права, как правило, в качестве регулятивных идей (надо делать то-то таким-то образом) адресуются законодателю государства с обоснованием необходимости проведения реформ права и разъяснения тенденций развития самого права. Предписания теории права обращены в основном к должностным лицам и правоприменительным органам государства, от которых зависит процесс реализации права, в том числе и правоприменение». Особую значимость в русле проведенного нами исследования приобретает суждение данного автора о том, что в числе «основополагающих вопросов, исследуемых теорией права, вопросы оценки юридической силы нормативно-правовых актов, восполнения пробелов в праве, что нацеливает на создание прочной «замыренной» среды в обществе и государстве» [3].

Новизна суждений современных теоретиков права и философов права, в числе которых и Е.А. Фролова, состоит, как нам представляется, в интерпретации положений, сформулированных классиками философии права еще в XVII веке. Так, в частности, Дж. Локк в своих «Опытах о законе природы» писал: «Где законодательная и исполнительная власть находится в различных руках (как имеет место во всех умеренных монархиях и правильно организованных правительствах, там благо общества требует, чтобы некоторые вещи были предоставлены благоразумию того, кто обладает исполнительной властью. Ведь законодатели не в состоянии предвидеть все и создавать соответствующие законы на все случаи, когда это может быть полезно сообществу, и тогда исполнитель законов, имея в своих руках власть, обладает на основе общего закона природы правом использовать ее на благо общества во многих случаях, когда муниципальный закон не дает никаких

указаний, до тех пор, пока не будет удобно собрать законодательный орган и издать соответствующий закон. Существует много вещей, которых закон никак не может предусмотреть; и их необходимо предоставить благоразумию того, в чьих руках находится исполнительная власть, для того чтобы он распоряжался так, как того требует общественное благо и выгода...» [4].

Таким образом, наше обращение к методологии правового регулирования оперативно-розыскной деятельности связано прежде всего с тем, что, во-первых, есть необходимость в научных основах определения пределов такого регулирования; во-вторых, установлении формы правового регулирования. Оба аспекта между собой тесно взаимосвязаны. Вместе с тем, от выбора подходов к решению возникающих вопросов зависят качество и целесообразность сформулированных нами предложений. В противном случае пользы от проведенных изысканий не будет ни в теоретическом, ни в прикладных аспектах. Мы вполне солидарны с мнением Д. Досымбетова, который пишет: «Об эффективности любого правового акта можно говорить постольку, поскольку он имеет свою, вполне определенную цель, отличную от целей иных средств правового воздействия. Если закон используется по необходимости, если он не лишнее звено в механизме правового регулирования, значит, на него рассчитывают, от него ожидают определенного эффекта» [5]. Во взаимосвязи с изложенным не менее важными представляются суждения Д. Досымбетова о характере критериев определения ценности и значимости того или иного правового акта. В частности, он пишет: «В современной период научное управление обществом в масштабе государства является одним из решающих факторов социального прогресса. В связи с новыми требованиями к эффективности управления обществом, обусловленными новыми направлениями деятельности государства, необходимо полнее и эффективнее использовать возможности правоприменения, развивать и совершенствовать его с тем, чтобы оно отвечало сегодняшним потребностям общества и государства.

Известный трюизм о том, что практика является критерием истины, непригоден в оценке закона. Содержащиеся в нем положения представляют собой особого рода суждения. Нормы права – суждения должностования. Это императивы. Часто категорические. Часто морализаторские. И всегда в той или иной степени политизированные. Оценивать их следует в категориях эффективности. И в этом аспекте практика реализации закона – один из надежных критериев» [6].

Анализ результатов анкетированного опроса сотрудников оперативных подразделений органов, осуществляющих ОРД, позволяет считать, что их практика досудебного производства свидетельствует о том, что ни в одном процессуальном документе органы предварительного расследования, а также лица, уполномоченные осуществлять одноименную деятельность, в рамках конкретных уголовных дел при принятии процессуальных решений и проведении тех или иных действий не ссылаются на нормы Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности». Анкетированный опрос 107 работников оперативно-розыскных подразделений показал, что в своих документах, как правило, они ссылаются на ведомственные нормативные акты, которые носят более предметный, конкретный характер, чем легальный Закон. Аргумент о том, что ведомственные нормативные акты, в силу своей специфики имеющие ограниченный характер своего обращения, сконструированы в полном соответствии с нормами Конституции Республики Казахстан и Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», в настоящих условиях воспринимается только как презумпция. Ведомственные

нормативные акты нельзя подвергнуть научному анализу. Эти акты являются предметом и объектом оценки только узкого круга ведомств, уполномоченных осуществлять ОРД. Это означает, что вопрос о степени их эффективности остается за пределами научного осмысления и решения. Наряду с этим, презюмирование соответствия положений ведомственных нормативных актов в сфере ОРД Закону Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», Конституции Республики Казахстан не является постулатом, не требующим доказательств. Но и условий для доказывания, что в тех или иных конкретных обстоятельствах не соблюдены предписания ведомственных нормативных актов, - практически нет. Оценка состояния и эффективности ведомственного нормативного регулирования ОРД для юридической общественности и правозащитных организаций остается за пределами реальной возможности.

Отсюда вытекает, что вопрос о методологических подходах к комплексу проблем, связанных с правовым регулированием отношений в сфере ОРД, является концептуально важным и значимым. Однако уяснение сущности самих методологических подходов требует осмысления отношения юридической науки в целом к методологии исследования стоящих перед ней проблем. И в этом смысле традиционные представления о роли и месте методологии в юридической науке претерпели известные изменения, содержание которых колеблется от полного неприятия методологии науки как таковой до сохранения ее значимости, сформировавшейся в рамках марксистско-ленинской философии. Наша точка зрения носит срединный характер: нельзя отрицать значение методологии в юридической науке в целом, в теории ОРД – в частности; нельзя методологию превращать в идеологию науки, извлекая из нее только то, что способствует правильному решению задач юридической науки.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Новицкая Т.Е. К вопросу о понятии «право» // Вестник МГУ. Серия 11 «Право», - М., 2007, №6. - С.30-33
- 2 Фролова Е.А. Соотношение энциклопедии, теории и философии права (теоретико-методологические основы) // Вестник МГУ, Серия 11 «Право», 2007, №3. - С.31-43.
- 3 Локк Дж. Опыты о законе природы / Сочинения в трех томах Т.3. (пер. с англ и лат.) – М.: Мысль, 1988. – 668 с.
- 4 Досымбетов Д. Эффективность закона // Юрист.- 2007.- №12. - С.57-59
- 5 Матюхин А.А. Государство в сфере права: Институциональный подход. – Алматы: ВШП «Әділет», 2000. – 596 с.
- 6 Нуртаев Р.Т. О методологических аспектах современной юридической науки в Казахстане // Методология современного юридического научного познания: Материалы постоянно действующего научно-теоретического семинара «Актуальные проблемы права: теория и практика». – Алматы: КазГЮУ, 2004. - С.28-34.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ЖАЗА ТҮРЛЕРІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Б.М. Кошпенбетов¹, Н.Б. Қожахметов², З.А. Мусағалиев²

¹Заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, kbakhytkali@mail.ru, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, nkozkhakmet97@mail.ru

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, mzang97@mail.ru

Түйіндеме. Қоғамдық қатынастарды реттеу, адам құқығы мен бостандығы, еркіндігін қамтамасыз ету, тек құқықтық мемлекет идеясын мойындап қабылдау ғана емес, сонымен қатар оны жүйелі жүзеге асыруды қажет етеді. Сондықтан мемлекеттегі құқық жүйесінің жоғары сапасы осы аталған мақсаттарға жетудің негізі деп қарауға болады. Бұл мәселелер әрқашан да заңгер ғалымдар қауымдастығы тарапынан зерттеліп, тәжірибеге енгізіліп келеді. Адамзат тарихындағы алдыңғы қатарлы ойшылдар тарапынан мемлекет және құқық мәселелері жөнінде зерттеулер жүргізіліп, олардың пайда болуы, дамуы, қызмет етуі жөнінде заңдылықтар анықталған.

Құқық пен мемлекет өзінің адамзаттық мәніне сәйкес қызмет жасауды мақсат етсе, онда ол осы заңдылықтарды сақтау қажет. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы өзінің дамуында осы заңдылықтарды сақтамауда. Құқық салалары өзінің бір құқық жүйесі ішіндегі дербестігін жоғалтуда. Құқық салалары арасындағы кейбір түсініктердің мазмұндық мәні өзгеруде.

Мақалада Қазақстан Республикасы заңнамасы бойынша әкімшілік жазаның түсінігі, түрлері және кейбір жаза түрлерінің зани жауапкершілік түрлеріне әмбебап болып табылатындығы қаралған. Сонымен қатар зани жауапкершіліктің кейбір түрлерінің әмбебаптығы құқық жүйесінің тепе-теңдігін бұзатындығы және құқық саласындағы қайшылыққа әкелетіндігі тұжырымдалады.

Түйін сөздер: құқық, заң, заңнама, жаза.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ВИДОВ НАКАЗАНИЙ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. Регулирование общественных отношений, обеспечение прав и свобод человека, свободы, предусматривает не только признание идеи правового государства, но и системное ее осуществление. Поэтому высокое качество правовой системы в государстве можно рассматривать как основу достижения этих целей. Эти вопросы всегда изучаются и внедряются в практику ассоциацией ученых-юристов. Со стороны ведущих мыслителей в истории человечества были проведены исследования по проблемам государства и права, выявлены закономерности их возникновения, развития, функционирования.

Если право и государство имеют цель, чтобы функционировать в соответствии со своим человеческим смыслом, то необходимо соблюдать эти закономерности. На сегодняшний день Республика Казахстан не соблюдает данные закономерности в своем развитии. Отрасли права теряют самостоятельность внутри своей одной

правовой системы. Меняются содержательные значения некоторых понятий между отраслями права.

В статье рассматриваются понятие, виды административной ответственности в соответствии с законодательством Республики Казахстан, а также то, что некоторые виды наказаний являются универсальными по отношению к видам юридической ответственности. Вместе с тем, формулируется, что универсальность некоторых видов юридической ответственности нарушает равновесие правовой системы и повлечет противоречие в правовой сфере.

Ключевые слова: право, закон, законодательство, наказание.

ABOUT SOME ISSUES OF TYPES OF PUNISHMENTS UNDER THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. Regulation of public relations, ensuring human rights and freedoms, freedom, provides not only for the recognition of the idea of the rule of law, but also for its systematic implementation. Therefore, the high quality of the legal system in the state can be considered as the basis for achieving these goals. These issues are always studied and put into practice by the Association of legal scholars. Leading thinkers in the history of mankind have conducted research on the problems of state and law, identified patterns of their origin, development, and functioning.

If law and the state have a goal to function in accordance with their human meaning, then it is necessary to observe these laws. To date, the Republic of Kazakhstan does not observe these patterns in its development. Branches of law are losing their independence within their own legal system. The content meanings of certain concepts between branches of law change.

The article discusses the concept, types of administrative responsibility in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, as well as the fact that some types of penalties are universal in relation to types of legal responsibility. At the same time, it is formulated that the universality of certain types of legal liability violates the balance of the legal system and will entail a contradiction in the legal sphere.

Keywords: law, law, legislation, punishment.

Қазақстан Республикасы егемендік алған кезден бастап құқықтық мемлекет құруды басты мақсат етіп келеді. Бұл мақсатқа жету үшін де бірталай құқықтық реформалар жүргізілгендігінің куәгеріміз. Соған қарамастан бүгінгі күні құқық жүйесіндегі, дәлірек айтсақ заңи жауапкершілік институтындағы кейбір мәселелер өз шешуін таппай отыр деп қарауға негіз бар.

Заңи жауапкершіліксіз және оның түрлерінің жүйелігінсіз заңнаманың жүйелігі туралы сөз қозғауға болмайды. Жауапкершілік құқықтық реттеудің құрасдас бөлігі, тіпті оның кепілі.

Бүгінгі күні қылмыстық жазаны гуманизациялау аясында әкімшілік жаза мен қылмыстық жаза арасындағы шекара жойылып отыр деуге негіз бар. Оның себебі кейбір жаза түрлері әмбебап қолданылады. Құқық салалары дербес қоғамдық қатынас деп қарайтын болсақ, онда жаза түрлері де дербес болуы шарт. Қылмыс пен әкімшілік теріс қылық формальді түрде ұқсас болған мен қоғамдық қауыптілік деңгейі әртүрлі.

Қылмыстық жауапкершілік қылмыстық заңмен бекітілген әрекет пен әрекетсіздік үшін тындаса, әкімшілік жауапкершілік мемлекет орнатқан заңды ереже

бұзылған жағдайда туындайды. ҚР қолданыстағы заңдарында төмендегі әкімшілік жаза түрлері қарастырылған.[1]

ҚР заңнамасы бойынша әкімшілік жазалардың түрлері: ескерту жасау; әкімшілік айыппұл салу; әкімшілік құқықбұзушылықты жасау құралы немесе оның тікелей объектісі болған затты өтемін төлеп алып қою; әкімшілік құқықбұзушылықты жасау құралы немесе оның тікелей объектісі болған затты, сол сияқты әкімшілік құқықбұзушылық жасау салдарынан алынған мүлікті тәркілеу; арнаулы құқықтан айыру; лицензиядан, арнаулы рұқсаттан, біліктілік аттестатынан (куәліктен) айыру немесе қызметтің белгілі бір түріне не белгілі бір іс-әрекеттер жасауға оның қолданылуын тоқтата тұру; жеке кәсіпкердің қызметін тоқтататұру немесе оған тыйым салу; заңсыз салынып жатқан немесе салынған құрылысты мәжбүрлеп бұзып тастау; әкімшілік қамауғаалу; шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен әкімшілік жолмен кетіру.

Жоғарыдағы жазаны жіктейтін болсақ, негізгі және қосымша әкімшілік жазалау шаралары: ескерту, әкімшілік айыппұл салу және әкімшілік қамауға алу тек негізгі әкімшілік жазалар ретінде ғана қолданылуы мүмкін; арнаулы құқықтан айыру, лицензиядан (арнайы рұқсаттан, біліктілік аттестатынан (куәліктен) айыру немесе оның қолданылуын тоқтата тұру, кәсіпкерлік қызметті немесе оның жекелеген түрлерін тоқтата тұру немесе оған тыйым салу, сондай-ақ шетел азаматтарын немесе азаматтығы жоқ адамдарды Қазақстан Республикасынан тыс жерлерге әкімшілік жолмен кетіру негізгі, сол сияқты қосымша әкімшілік жазалар ретінде қолданылуы мүмкін.

Әкімшілік жаза қолдануға уәкілетті органның (лауазымды адамның) жасалған құқықбұзушылыққа ресми түрде теріс баға беруінен және жеке немесе заңды тұлғаны құқыққа қарсы мінез-құлыққа жол беруге болмайтындығы туралы сақтандырудан тұрады. Ескерту жазбаша түрде жасалады.

Айыппұл (бұдан әрі- айыппұл) – әкімшілік құқықбұзушылық үшін, әкімшілік жаза қолдану кезінде қолданылып жүрген заңнамалық актіге сәйкес белгіленетін айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшеріне сай келетін көлемде салынатын ақшалай жаза. Айыппұл мөлшері Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген салық міндеттемелерінің орындалмаған немесе тиісінше орындалмаған сомасының, сондай-ақ Қазақстан Республикасы заңнамасының нормалары бұзыла отырып жүргізілген операция сомасының пайызымен не қоршаған ортаға келтірілген зиян сомасының мөлшерімен не монополистік қызметті жүзеге асыру нәтижесінде алынған табыс (түсім) сомасының пайызымен көрсетіледі. Айыппұл белгілі нақты соммада немесе пайыздық көрсеткіш түрінде көрсетілуі мүмкін. Айыппұл заңнамада белгіленген тәртіппен мемлекеттік бюджет кірісіне өндіріп алынады. Заңды тұлғаларды шағын немесе ортақәсіпкерлік, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне жатқызу заңнамада белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.

Әкімшілік құқықбұзушылық жасау құралы немесе оның тікелей объектісі болған затты өтемін төлеп алып қою, оны судья қаулысының негізінде мәжбүрлеп алып қоюдан және сот актілерін орындау үшін көзделген тәртіппен кейіннен өткізуден тұрады. Осындай затты өткізуден түскен соманы сот орындаушысы оларды өткізу жөніндегі шығыстарды шегере отырып, меншік иесіне береді.

Аңшылық қаруды, атыс оқ-дәрілерін және аңшылықтың басқа да қаруларын өтемін төлеп алып қоюды аң аулау өмір сүруінің негізгі заңды көзі болып табылатын адамдарға қолдануға болмайды.

Өтемін төлеп алып қою әкімшілік жаза ретінде, тек қасақана құқықбұзушылық үшін ғана қолданылуы мүмкін.

Әкімшілік құқықбұзушылық жасау құралы немесе оның тікелей объектісі болған затты, сондай-ақ әкімшілік құқықбұзушылық жасау салдарынан алынған мүлікті тәркілеу оларды заңнамада белгіленген тәртіппен мемлекет меншігіне мәжбүрлеп өтеусіз өндіріп алудан тұрады.

Меншік иесіне қайтарып беруге жататын не айналымнан алынған затты әкімшілік құқықбұзушылық жасаған адамның заңсыз иелігінен алып қою тәркілеу болып табылмайды. Айналымнан алынған зат мемлекет меншігіне өндіріп алынуға немесе жойылуға тиіс.

Тәртіп бұзушының меншігі болып табылатын зат қана тәркіленуге жатады. Аңшылық қаруды, оның оқ-дәрілерін және басқа да рұқсат етілген аң аулау және балық аулау құралдарын тәркілеуді аң аулау (балық аулау) өмір сүруінің негізгі заңды көзі болып табылатын адамдарға қолдануға болмайды.

Тәркілеуді судья қолданады және ол Әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексінің тиісті бабында әкімшілік жаза ретінде көзделген жағдайларда тағайындалуы мүмкін. Жазаның бір түрі - арнаулы құқықтан айыру. Нақты адамға берілген арнаулы құқықтан айыру осы құқықты пайдалану тәртібінің өрескел немесе үнемі бұзылғаны үшін қолданылады. Арнаулы құқықтан айыруды судья қолданады. Арнаулы құқықтан айыру мерзімі бір айдан кем болмауға және екі жылдан аспауға тиіс. Көлік құралын масаң күйде жүргізу, масаң күйді куәландырудан белгіленген тәртіппен өтуден жалтару, сондай-ақ аталған адамдардың белгіленген ережелерді бұза отырып, өздері қатысушысы болған жол-көлік оқиғалары болған жерден кетіп қалу жағдайларын қоспағанда, көлік құралдарын жүргізу құқығынан айыруды, бұл құралдарды мүгедектігіне байланысты пайдаланатын адамдарға қолдануға болмайды.

Аң аулау, балық аулау құқығынан, аң аулау қаруларын, оның оқ-дәрілерін және балық аулау құралдарын сақтау мен алып жүру құқығынан айыруды, осы құқықты пайдалану тәртібін үнемі бұзушылықты қоспағанда, аң аулау (балық аулау) өмір сүруінің негізгі заңды көзі болып табылатын адамдарға қолдануға болмайды.

Лицензиядан, арнаулы рұқсаттан, біліктілік аттестатынан (куәліктен) айыру не белгілі бір қызмет түріне не белгілі бір іс-әрекеттер жасауға оның қолданылуын (оны) тоқтататұру. Жеке тұлғаларды, даракәсіпкерлерді, жеке нотариустарды, адвокаттарды және заңды тұлғаларды белгілі бір қызмет түріне не белгілі бір іс-әрекеттер жасауға лицензиядан, арнаулы рұқсаттан, біліктілік аттестатынан (куәліктен) айыруды судья аталған адамдардың қызметті жүзеге асыруы не лицензияда, арнаулы рұқсатта, біліктілік аттестатында (куәлікте) көзделген белгілі бір іс-әрекеттерді жасауы кезіндегі әкімшілік құқықбұзушылығы үшін қолдануы мүмкін.

Белгілі бір қызмет түріне не белгілі бір іс-әрекеттер жасауға лицензияның қолданылуын тоқтататұру немесе арнаулы рұқсаттан, біліктілік аттестатынан (куәліктен) уақытша айыру алты айға дейінгі мерзімге белгіленеді.

Жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін тоқтататұруне оған тыйым салу әкімшілік құқықбұзушылық туралы істерді қарауға уәкілетті органның (лауазымды адамның) өтініші бойынша тек сот тәртібімен ғана жүргізіледі.

Жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін тоқтататұру немесе оған тыйым салу туралы талап қою өтініші Қазақстан Республикасының заң актілерінде белгіленген тәртіппен және негіздерде сотқа жіберіледі. Өтінішті сот он күн мерзімде қарайды.

Жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін тоқтататұру түріндегі әкімшілік жазалау шарасы бұзушылықты жою үшін сот белгілеген мерзімде қажетті іс-әрекеттер (іс-шаралар) жүргізу арқылы оны жоюға болатын жағдайларда қолданылады.

Жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін тоқтататұру немесе оған тыйым салуға, сот шешімінсіз ерекше жағдайларда, талап қою өтінішін сотқа белгіленген мерзімде міндетті түрде табыс ету арқылы үш күннен аспайтын мерзімге жол беріледі. Бұл орайда қызметке тыйым салу немесе оны тоқтататұру актісі сот шешімі шығарылғанға дейін қолданылады.

Әкімшілік қамауғаалуды судья ерекше жағдайларда жеке адамға қарсы әкімшілік құқықбұзушылықтардың жекелеген түрлері үшін тағайындайды.

Әкімшілік құқықбұзушылық үшін жаза қолданудың өзіне тән ерекшеліктері бар. Ол қылмыстық тергеу әрекеттерінен тіпті бөлек. Оның себебі жаза түрлерінің ерекшеліктерінде. Бір әкімшілік құқықбұзушылық үшін бір негізгі не негізгі және қосымша әкімшілік жазалардың қолданылуы мүмкін.[2, 78б]

Жоғарыда қарастырылған жазалардың қайсысын алып қарасаңыз да олар қоғам бекіткен заң нормаларын сақтауға, алдын алуға бағытталған. Әкімшілік жауапкершіліктің басты мақсаты да болашақта жауапкершілік туындайтынын және оның барлығы реттеліп отырғандығын ескерту екендігі анық.

Әкімшілік құқықбұзушылықты болдырмау мақсатында тәрбиелік сипаттағы шаралар қолданылады. Ол шаралардың мазмұнына тоқталатын болсақ, заңды түсіндіру дегеніміз - кәмелеттік жасқа толмаған адамға оның істеген әрекеттерінің зиянды екендігіне көзін жеткізу, құқықбұзушылықты қайтара жасайтын болса, заң алдында жауап беретіндігін ұғындыру болып табылады.

Жоғарыда қарастырылып отырған әкімшілік жазалардың түрлері кінәлі тұлғаларға тағайындалатын шара болып табылады. Заңда оларды тағайындау тәртібі де бекітіледі. Дегенмен жазаның басты мақсаты адам құқығын қорғау және оның қоғамда қалыптасқан күнделікті тұрмысына кері әсерін тигізбеу керек. Жаза тағайындаған жағдайда осы конституциялық қағида орындалған жағдайда әкімшілік жаа әділ деп қарауға болады.

Ал қылмыстық жазаны гуманизациялауды қарастыратын болсақ, ол жеке құқық саласы институты ретінде жеке дербес жүруі қажет. Құқық теориясы құқық салалары өз алдына реттеу пәні мен реттеу тәсілдері арқылы дербестігін тұжырымдайды. Сондықтан қылмыстық қаңнамаларды гуманизациялау жоғарыда қарастырылып кеткен әкімшілік жаза түрлерінен ерекше қызмет жасау керек.

Қылмыстық жазаның басты мақсаттарының бірі қылмыскерге жасаған қылмысы үшін сазайын тартқызу. Сондықтан қылмыстық жаза мен әкімшілік жаза бір бірінен тіпті алыс, бөлек нысандар. Қылмыстық теріс қылық ұғымы құқық теориясына қайшы деп танылуы шарт.

Егер жоғарыда қарастырылған мәселелр өз қолдауын тауып жүйеге келмесе, онда құқықтық реттеу өз мазмұнын жоғалтады. Бүгінгі күні бұл мәселе тек ғалымдар арасында белгілі бір зерттеу объектісі, өзекті мәселе болып қалуда. Ал заң шығарушы тұлғалар арасында құқық пен мемлекет туралы заңдылық жүйесін терең ұғынуды қажет ететін мәселе ғана болып қалуда. Олар адам және азамат құқықтарын

қорғау мүмкіндіктерін кеңейтумен қатар, құқықбұзушылық үшін жазаның ауыртпалығын жеңілдету концепциясын қолдайды. Ал адам құқығын қорғау құқықтық тәртіпті жазалау алдында үрей арқылы да жүзеге асатындығын ескерілмеуде.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ бірлесіп пайдалану және қорғау туралы келісім (Өскемен, 2010 жылғы 7 қыркүйек). [Электрондық ресурс] - Қатынасу режимі <http://www.zakon.kz>;

2 Таранов А.А. Комментарий к кодексу Республики Казахстан об административных правонарушениях. В двух книгах. Книга 1. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2002

УДК 342(08): 3(1)02

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОБЪЕДИНЕНИЙ В КАЗАХСТАНЕ

Ж.С. Қымбатбай

*Магистрант Евразийской юридической академии имени Д.А.Кунаева, Республика Казахстан,
г.Алматы*

Аннотация: Процесс формирования правового государства в Казахстане существенно повышает роль институтов гражданского общества, посредством которых крепнут структуры и отношения в социуме, основанные на известном науке и практике, конституционно закреплённом принципе политического многообразия. В соответствии с Конституцией РК граждане участвуют в управлении делами государства при непосредственном своём участии, так и через институт представителей. Активность населения в последнее время проявляется через участие в самых различных по своей природе и содержанию общественных объединениях. Безусловно, сегодня демократия немислима без участия неправительственных объединений. В Казахстане растут и ширятся масштабы действующих НПО, выполняющих на современном этапе социально значимую работу. Между тем, политико-правовые реалии, вкупе с активной позицией Казахстана в международных организациях, выхода множества объединений на международный уровень способствуют динамичным новациям в сфере законодательства, регламентирующих деятельность объединений в Казахстане.

Модернизация всей политической системы Казахстана, свидетелями и активными участниками которой мы являемся, обусловили особую значимость ее законодательного обеспечения и развития казахстанского гражданского общества.

Ключевые слова: Конституционно-правовой механизм, общественные объединения, физическое лицо, юридическое лицо, правосубъектность.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ ҚЫЗМЕТІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІГІ

Түйіндеме. Қазақстанда құқықтық мемлекетті қалыптастыру процесі азаматтық қоғам институттарының рөлін айтарлықтай арттырады, олар арқылы белгілі ғылым мен практикаға, саяси әралуандықтың Конституциялық бекітілген қағидатына негізделген социумдағы құрылымдар мен қатынастар нығайтылады. ҚР Конституциясына сәйкес азаматтар өзінің тікелей қатысуымен, сондай-ақ өкілдер институты арқылы мемлекет істерін басқаруға қатысады. Соңғы уақытта халықтың белсенділігі өзінің табиғаты мен мазмұны жағынан әртүрлі қоғамдық бірлестіктерге қатысу арқылы көрінеді. Сонымен қатар, Қазақстанның халықаралық ұйымдардағы белсенді ұстанымымен қатар, көптеген бірлестіктердің халықаралық деңгейге шығуы Қазақстандағы бірлестіктердің қызметін реттейтін заңнама саласындағы серпінді жаңалықтарға ықпал етеді. Әрине, бүгінгі таңда демократия үкіметтік емес бірлестіктердің қатысуынсыз ойластырылмайды. Қазақстанда қазіргі кезеңде әлеуметтік маңызы бар жұмыстарды орындайтын жұмыс істеп тұрған ҮЕҰ ауқымы өсіп, кеңеюде. Қазақстанның барлық саяси жүйесін жаңғырту, біз оның куәгері және белсенді қатысушылары болып табылатын қазақстандық азаматтық қоғамның заңнамалық қамтамасыз етілуі мен дамуының ерекше маңыздылығына себепші болды.

Түйін сөздер: Конституциялық-құқықтық механизм, қоғамдық бірлестіктер, жеке тұлға, заңды тұлға, құқық субъектілілігі.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING THE ACTIVITIES OF PUBLIC ASSOCIATIONS IN KAZAKHSTAN

Abstract. The process of forming the rule of law in Kazakhstan significantly increases the role of civil society institutions, through which structures and relationships in society are strengthened, based on the well-known science and practice, constitutionally enshrined principle of political diversity. In accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, citizens participate in the management of state Affairs with their direct participation, and through the institution of representatives. The activity of the population in recent years is manifested through participation in a variety of nature and content of public associations. Meanwhile, political and legal realities, together with the active position of Kazakhstan in international organizations, the entry of many associations to the international level contribute to dynamic innovations in the field of legislation regulating the activities of associations in Kazakhstan. Of course, today democracy is unthinkable without the participation of non-governmental organizations. In Kazakhstan, the scale of active NGOs performing socially significant work at the present stage is growing and expanding.

Keywords: Constitutional and legal mechanism, public associations, individual, legal entity, legal entity.

Между тем, политико-правовые реалии, вкуче с активной позицией Казахстана на международных организациях, выхода множества объединений на международный уровень способствуют динамичным новациям в сфере законодательства, регламентирующих деятельность объединений в Казахстане.

Практика последних лет со всей очевидностью показывает, что в Казахстане работа госорганов и НПО в сфере обеспечения прав человека можно признать действительно скоординированной. Однако, парадоксальной видится ситуация, когда некоторые инициативы госорганов все же не находят приемлемого формата сотрудничества, как самими казахстанскими НПО, так и международными организациями, и, как следствие, отсутствие корреляции в совместном участии с властными структурами [1].

Исходя из насущных потребностей, представляется важным создание такого правозащитного комплекса, который бы в реальной мере мог способствовать системной, продуманной организации работы в сфере защиты и поощрения прав человека. Однако нельзя отрицать и тех позитивных, которые имеют место.

Стоит признать, что правовое положение объединений в общетеоретическом преломлении в рамках, принятых в последние годы законов и других НПА исследовано еще в недостаточной мере. Требуется своего детального усовершенствования и оптимизации организационно-правовое обеспечение деятельности объединений в Казахстане.

В анализе конституционно-правового механизма обеспечения деятельности объединений в Казахстане необходимо отметить, что в соответствии с международными стандартами и практикой стран мирового сообщества, НПО, как известно, могут существовать как со статусом, так и без статуса юридического лица [2].

Между тем, большинство НПО предпочитают приобрести статус НКО, что обеспечивает им возможность получать определенные налоговые льготы, поддержку государства и вообще в целом заметно облегчает их функционирование [3].

Так, в «Основных принципах статуса НПО в Европе» (2002 г.), указывается:

- любое физическое или юрлицо, гражданин или иностранец, пребывающий в той или иной стране, должны быть вправе свободно создавать НПО [4].

- два и более лица должны быть вправе учреждать НПО, основанное на принципе членства [4].

Далее в документе оговаривается такой аспект, когда в целях приобретения статуса юрлица может потребоваться заметно большее число членов, с оговоркой, что оно не должно устанавливаться на уровне, препятствующем учреждению НПО. Любой человек, как вытекает из текста анализируемого документа, вправе учреждать НПО посредством завещания либо же дарения имущества, в результате чего обычно создается фонд или трест [3]. Такая трактовка не совсем типична, вместе с тем, возможно, такие аспекты имеют место в реальности.

Так, в «Основных принципах статуса НПО в Европе» конкретизируется норма о минимальном числе лиц, необходимом для учреждения НПО, который к слову, обсуждался достаточно долго в ходе подготовки, поскольку в законах различных государств это число варьируется. В ряде стран достаточным является членство:

- одного человека;

- в других государствах в законе устанавливается более высокий порог - в три, пять и даже более лиц [5].

В конечном счете, в практическом преломлении актуализировалась и сама дифференциация неформальных организаций, желающих приобрести правосубъектность.

Следует отметить, что для учреждения, основанного на принципах членства НПО достаточно двух человек, а вот для приобретения правосубъектности необходимо гораздо большее число. Но в этом случае, число не должно препятствовать самому учреждению организации [6].

Более того, процедура получения статуса юридического лица различается в сами государствах Европейского союза (ЕС). Следует отметить, что данные процедуры отличаются своей доступностью и упрощенным характером. Так, статус юридического лица достигается посредством:

- самопровозглашения;
- заверения уставных документов в нотариальном порядке;
- уведомления или регистрации [7].

В Казахстане, как нами уже было отмечено выше, существует регистрационная система статуса юридического лица. Относительно же регистрации НКО, то национальное законодательство не содержит норм запрета на деятельность НПО без регистрации. Следует обратить внимание на то, что прямой запрет, установлен только в отношении – объединений [1, с.40].

Как видно из правоприменительной практики органов юстиции и прокуратуры в ряде случаев НПО, не претендующих на статус объединения, и не приобретающих статус юридического лица, рассматривается как незарегистрированное, и, следовательно, организаторы подвергаются административной ответственности [3]. Можно признать, что подобные проблемы, как правило, возникают и у незарегистрированных религиозных объединений. По сути, не только в РК, но и повсеместно, почти во всех государствах СНГ в связи с резко активизировавшимися радикалистскими тенденциями, такая угроза для социума резко усилилась и требует адекватного решения не только в рамках одного государства, но требует более активных действий на межгосударственном уровне в рамках СНГ.

Следует также отметить, что согласно норм ГК РК, установлен разрешительный порядок регистрации юридических лиц, предусматривающий обязанность государства - зарегистрировать организацию, если выполнены условия, предъявляемые к созданию, что само по себе является достаточно высоким уровнем и степенью демократизации и социума и тенденций законодательного формата [8].

Отметим, что процедуры по приобретению статуса юридического лица, установлены в Законе РК «О государственной регистрации юридических лиц» (1995 г.) и «Правилах государственной регистрации юридических лиц» (1999 г.).

Вместе с тем, необходимо выделить ряд проблемных вопросов, связанных с процедурой регистрации НКО в Казахстане.

1) Размер сбора для НКО колеблется в рамках - 70 дол. США. При этом учреждения, финансируемые из средств бюджета, казенные предприятия и кооперативы собственников также имеют льготы, в частности, сбор составляет - чуть более 10 дол. США.

2) Детские и молодежные объединения имеют льготы, сбор - не превышает 15 дол. США.

3) Юридические лица, являющиеся субъектами малого предпринимательства, имеют подобные льготы, и размер сбора – составляет не более 35 дол. США [9].

А вот общественные НКО по сборам приравнены к коммерческим предприятиям. Как отмечается в СМИ и других источниках, НПО на протяжении уже ряда лет отмечают сложности и неразрешенность в этом вопросе, однако пока решение все еще не принято.

Далее рассмотрим разграничение деятельности НКО по территориальному признаку, где, безусловно, выделены местные, региональные и республиканские организации.

Согласно норм закона, для регистрации регионального объединения определено требование - иметь филиалы более чем в одной области республики, и соответственно, республиканского объединения - более чем в половине областей Казахстана, включая столицу и город республиканского значения [3].

В данной связи считаем, что для приведения текущего законодательства в соответствие с международными стандартами в области приобретения НКО статуса юрлица необходимо:

- законодательно закрепить упрощенный порядок регистрации некоммерческих юрлиц;
- снизить размер сбора для НКО с целью облегчения приобретения ими статуса юрлица;
- закрепить в законодательстве дополнительные права, предоставляемые объединению при подтверждении регионального или республиканского статуса [3];
- закрепить в законодательстве форму - «нечленской НПО», к примеру, для возможности гражданам, в количестве меньшем десяти, создавать НПО, не имеющие членства, но при этом не в форме фондов или учреждений [10].

В ст. 39 Основного закона РК права и свободы могут быть ограничены только законами и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты конституционного строя, охраны порядка, прав и свобод человека, здоровья и нравственности населения [1]. Следует резюмировать, что данное положение полностью соответствует международным стандартам с позиций введения ограничений [3].

Также следует резюмировать, что запрещение деятельности любого юрлица является одной из крайних мер воздействия и обуславливается необходимостью поиска соразмерности этой меры.

Однако, по мнению признанных исследователей, любые мелкие нарушения, не должны влечь за собой приостановления или запрещения деятельности. Вполне логично внести изменения в законодательство, детализируя меры ответственности за правонарушения в сфере деятельности НКО, в том числе объединений с целью, чтобы эти нормы соответствовали предсказуемости, гибкости и не давали возможности их расширительного толкования.

Следовательно, по нашему мнению:

- необходимо более четко и в соответствии с международными стандартами сформулировать допустимость ограничений относительно законности целей, задач НКО и четкой их фиксации в уставах;
- вернуться к положениям уголовного законодательства в части ответственности руководителей и членов объединений.

Таким образом, можно также сделать некоторые выводы о необходимости:

1. Законодательно обеспечить упрощенный порядок регистрации некоммерческих юридических лиц.
2. Сократить размер сбора для НКО по приобретению ими статуса юридического лица.
3. В НК РК внести норму об освобождении НПО от уплаты налога от предпринимательской деятельности, осуществляемой в рамках уставных целей.

4. В НК РК внести норму о введении льгот для коммерческих организаций, выделяющих часть своего дохода для всемерной поддержки отечественных НПО.

В продолжение еще раз отметим, что одним из отличительных признаков объединения является структурированное членство. Так, после создания и регистрации оно может принимать новых членов, а также исключать действующих членов по различным основаниям. Можно утверждать, что предусмотренное законом наличие членства в организации выгодно отличает этот вид объединения с точки зрения финансирования деятельности НКО [1].

Можно полагать, что представляется существенным обстоятельство, согласно которому физические и юридические лица, являющиеся учредителями и членами организации, обязаны уплачивать вступительные и ежегодные членские взносы согласно внутренним документам. И, напротив, участники движения, в котором нет института членства, не обязаны производить каких-либо выплат такому движению, поскольку они на добровольной основе участвуют в его деятельности.

Более того, учредители и члены движения имеют равные права и обязанности в рамках деятельности конкретной НКО определенной организационно-правовой формы.

В русле анализа существенным аспектом представляется и то, что в движении нет членства, но есть возможность участия граждан в его деятельности. Участники могут свободно, как вступать в ряды, так и выходить из числа его участников.

Помимо этого, порядок приема новых участников в движение носит более упрощенный характер, нежели порядок принятия новых членов в организацию. Так, например, прием и исключение участников из движения:

- документально не фиксируется;
- не выносятся решения о приеме или исключении участников;
- не ведется реестр членов организации и т.д.

А вот, к примеру, порядок приема новых членов и порядок выхода членов из организации осложнен в связи с более подробной регламентацией, фиксацией и документальным оформлением членства в данном объединении. Не менее значимый вопрос и в отношении юридического адреса организации, которым, по сути, является местом нахождения руководящего органа управления данной НКО. К тому же, фактический адрес должен соответствовать его юридическому адресу. Так, по месту регистрации движения, хранения учредительных документов и работы руководящего органа НКО осуществляется со стороны Минюста, налоговых и других госорганов [11].

Отдельно рассмотрим вопрос в части осуществления предпринимательской и иной приносящей доход деятельности. Так, например, организация и движение вправе вести предпринимательскую деятельность только для достижения уставных целей. При этом в основном предпринимательская деятельность может осуществляться посредством учреждения коммерческих организаций (хозяйственных обществ и товариществ). Полученные от такой предпринимательской деятельности доходы не перераспределяются между участниками объединения. Вместе с тем, они могут использовать свои средства, в том числе и на благотворительные цели.

Также отметим, что, как и прочие виды НКО, организации и движения не имеют уставного капитала, фонда, складочного капитала либо паевого фонда.

Согласно установленной процедуре, после регистрации организации или движения выдается свидетельство о регистрации юридического лица и свидетельство о регистрации НКО, содержащие сведения о присвоении учетного номера НКО.

Однако в ряде случаев НПО, как уже отмечалось выше, не претендующих на статус объединения, и, не приобретя статус юридического лица, рассматривается как незарегистрированное объединение, и его организаторы подвергаются административной.

Модернизации всей политической системы Казахстана, свидетелями и активными участниками которой мы являемся, обусловили особую значимость ее законодательного обеспечения и развития казахстанского гражданского общества.

Необходимо признать, что в числе составных элементов выступают самые различные, по своей сути и содержанию формы политической самоорганизации индивидов, в том числе функционирование объединений в Казахстане.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Сатылганов Е.Т. Конституционно-правовой статус общественных объединений в Республике Казахстан: авторефер. дис. ...канд.юрид. наук: специальность 12.00.14. – Ош, 2018. – 122 с.
- 2 Международная правовая конструкция сущности и проблемы имплементации в национальное законодательство. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: [http:// CyberLeninka.ru/article/n/mezhdunarodnaya-pravovaya-konstruktsiya-suschnost-i-problemy-implementatsii-v-natsionalnoe-zakonodatelstvo](http://CyberLeninka.ru/article/n/mezhdunarodnaya-pravovaya-konstruktsiya-suschnost-i-problemy-implementatsii-v-natsionalnoe-zakonodatelstvo) (дата обращения: 18.01.2020).
- 3 National Human Rights Wath. URL:// National Human Rights Wath (in English, Download <http://kazakhemb.org.il> (дата обращения: 18.01.2020).
- 4 Конституционное право. URL: <http://www.dslib.net/konstitucion-pravo/pravo-nekommercheskih-organizacij-vhtml>. (дата обращения: 20.01.2020).
- 5 Государственное регулирование процесса привлечения и эффективного использования. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennoe-regulirovanie-protsesssa-privlecheniya-i-effektivnogo-ispolzovaniya-inostrann> (дата обращения: 18.01.2020).
- 6 Конституционно-правовые ограничения организации и деятельности общественных объединений. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.readywork.ru/konstitutsionnoe-pravo/konstitutsionno-pravovyie-ogranicheniya-organizatsii-i-deyatelnosti-obsches-tvennyih-i-religioznyih-obyedineniy-v-tselyah-obespecheniya-bezopasnosti> (дата обращения: 18.01.2020).
- 7 Конституционное право зарубежных стран. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/125-aamishin-konstitutsionnoe-pravo-zarubezhnyh-stran/3276-glava-15-tendentsii-razvitija-konstitutsionnogo-prava-postsotsialisticheskikh-gosudarstv.html> (дата обращения: 18.01.2020).
- 8 Гражданское право. URL: <http://textbooks.global/pravo-grajdanskoe/obschaya-harakteristika-pravovogo-polojeniya.html> (дата обращения: 19.01.2020).
- 9 Гражданский Кодекс Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://bibliotekar.kz/grazhdanskii-kodeks-respubliki-kazahstan/statja-106-obschestvennoe-obedinenie.html>(дата обращения: 18.01.2020).
- 10 Внесение изменений в законодательство. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://prokkchr.ru/prokuror-raziasniaet/vneseny-izmeneniia-v-zakonodatelstvo-ob-obshchestvennyh-organizatsiiah> (дата обращения: 18.01.2020).
- 11 Диалог между государством и обществом. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <http://www.kazpravda.kz/articles/view/dialog-mezhdu-gosudarstvom-i-obshchestvom1/?print=yes>(дата обращения: 18.01.2020).

ЮВЕНАЛДЫҚ ӘДІЛЕТ

Е. Өмірзақов

Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясы магистранты, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы, erbolat_omirzak@bk.ru

Түйіндеме. Зерттеу пәнінің тарихын білу оның мәні мен даму келешегінің кілтін қолда ұстағанмен бірдей. Бұл ювеналдық юстиция үшін ерекше өзекті.

Кәмелетке толмаған құқық бұзушылардың өткен тарихын қатал және әділетсіз деп айтуға болады. Мұндай баға адам өмірінің бірнеше дәуірін -ежелгі дүние мен орта ғасырдан бастап ХІХ ғасырдың ортасына дейін қамтиды. Кәмелетке толмағандарға қатысты әділ сот семсері қатаң жазалаушы болды, ол жөнінде кейбір тарихи-құқықтық деректер көздерінен және жалпы тұрғыдағы мына бір сәттерден байқауға болады:

1) сонау кездерде құқықтануда адам өмірінің ерекше қорғалатын кезеңі ретіндегі балалық шаққа қатысты құқықтық ұғым болмады;

2) соттарда және олардан босатқаннан кейін де балалар мен жасөспірім-дерді арнайы қорғаудың заңдық ережелері болмады;

3) өздерінің құқықтық жағдайларына қарай, олар ересек қылмыскерлермен теңестірілгендіктен, кәмелетке толмағандарға қатысты соттардың белгілі бір дәрежеде қатыгездігі көрініп отырды.

Дегенмен, үзілді-кесілді және бір жақты бекітіп айтуға болмайтыны, рим құқығы, одан кейініректегі ортағасырлық құқықтық актілер және оған қоса ХVІІІ-ХІХ ғасырлардағы заңнамалар жасаған іс-әрекеттері үшін кәмелетке толмағандарды қатаң жазадан арашалауға деген ұмтылыстың айғақты ізін көрсете алмаған. Осыған байланысты, бізге дейін жеткен деректер мен рим құқығының кейбір ережелеріне жүгініп, жете талдаған жөн. Ең алдымен, азаматтық-құқық нормаларын қайта қараған дұрыс. Бұл кәмелетке толмағандарды соттық қорғау тарихы қылмыстық құқықтан емес, азаматтық құқықтан басталуына негізделген.

Сонымен бұл мақалада ювеналды әділеттің негізгі қырлары туралы қарастырылып, талдау жасалды.

Түйін сөздер: мемлекет, ювеналдық юстиция, нормативтік құқықтық акт, бала, бала құқығы, құқық, құқықтық қорғау, кәмелетке толмағандар, мамандандырылған жүйе, сот, заңды мүдде.

ЮВЕНАЛЬНОЕ ПРАВОСУДИЕ

Аннотация. Знание истории предмета исследования равнозначно тому, что он держит ключ к его сущности и перспективам развития. Это особенно актуально для ювенальной юстиции.

Можно сказать, что прошедшая история несовершеннолетних правонарушителей является суровой и несправедливой. Такая оценка охватывает несколько эпох человеческой жизни - от древнего мира и средневековья до середины ХІХ века. Меч правосудия в отношении несовершеннолетних был строгим наказанием, о чем можно

судить из некоторых источников историко-правовых данных и в общем смысле-из таких моментов:

1) в то время в праве не было правовых понятий в отношении детства как особо охраняемого периода жизни человека;;

2) в судах и после освобождения от них отсутствуют юридические правила специальной защиты детей и подростков;

3) в той или иной степени жестокость судов в отношении несовершеннолетних в силу своих правовых условий, так как они приравнены к взрослым преступникам.

Тем не менее, категорически и однозначно нельзя утверждать, что римское право, а затем средневековые правовые акты в середине XVIII-XIX вв., а также за действия, совершенные законодательством XVIII-XIX вв., не могли показать доказательства стремления к исключению несовершеннолетних из строгого наказания. В связи с этим, следует тщательно проанализировать достигнутые до нас данные и некоторые положения римского права. Прежде всего, следует пересмотреть гражданско-правовые нормы. История судебной защиты несовершеннолетних основана не на уголовном праве, а на гражданском праве.

Таким образом, в данной статье рассмотрен и проведен анализ основных аспектов ювенальной юстиции.

Ключевые слова: государство, ювенальная юстиция, нормативно -правовой акт, права ребенка, право, правовая защита, несовершеннолетние, специализированная система, суд, законные интересы.

JUVENILE JUSTICE

Abstract. Knowledge of the history of the subject of research is equivalent to the fact that it holds the key to its essence and prospects for development. This is especially true for juvenile justice.

We can say that the past history of juvenile offenders is harsh and unfair. This assessment covers several epochs of human life-from the ancient world and the middle ages to the middle of the XIX century. The sword of juvenile justice was a severe punishment, as can be seen from some sources of historical and legal data, and in a General sense - from such moments.:

1) at the same time, there were no legal concepts in the law regarding childhood as a specially protected period of human life;;

2) there are no legal rules for special protection of children and adolescents in the courts and after their release from them;

3) to some extent, the cruelty of the courts against minors due to their legal conditions, since they are equated with adult criminals.

However, it is not categorically and unambiguously possible to say that Roman law, and then medieval legal acts in the middle of the XVIII-XIX centuries, as well as for actions committed by legislation of the XVIII-XIX centuries, could not show evidence of the desire to exclude minors from strict punishment. In this regard, we should carefully analyze the data that has been reached up to us and some provisions of Roman law. First of all, we should review the rules of civil law. The history of judicial protection of minors is based not on criminal law, but on civil law.

Thus, this article reviews and analyzes the main aspects of juvenile justice.

Keywords: state, juvenile justice, normative legal act, children's rights, law, legal protection, minors, specialized system, court, legal interests.

Қазақстанда ювеналдық юстицияның қалыптасуы өзекті мәселеге айналып отыр, оған мемлекеттік және қоғамдық қызығушылықтың артуы куә болуда. Оның бір мысалы, «Қазақстан Республикасының Баланың құқықтарын қорғау туралы» Заңын, «Қазақстан Республикасында ювеналды әділет жүйесін дамытудың 2009-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасын» қабылдау, өзге де нормативтік құқықтық актілер әзірлеу, «Қазақстандағы ювеналдық юстиция» халықаралық жобасын жүзеге асыру болып табылады.

Біздің елімізде ювеналдық юстиция жүйесін игерудің алғашқы ұмтылысы «Қазақстандағы ювеналдық юстиция» халықаралық жобасын жүзеге асыру туралы хаттамаға қол қойылған 2001 жылы бастау алды. Бұл жобаның мақсаты қылмыс жасады деп сезіктелген немесе айыпталған кәмелетке толмағандар үшін сот әділдігінің мамандандырылған жүйесін құру болып табылды. Негізгі міндет - жасөспірімдердің құқықтары мен мүдделерін сақтауға арналған заңнамалар мен халықаралық құқықтың барлық нормаларын мейлінше пайдалана отырып, кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық іс жүргізу барысында тиісті мемлекеттік органдардың өзара әрекеттестігін қамтамасыз ету.

Нормативтік және институционалды негіздерді қалыптастырудың ең өзекті мәселелері Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасында ювеналды әділет жүйесін дамытудың 2009-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасында» көрсетілген.

Бүгінгі таңдағы қолданыстағы «ювеналдық юстиция» ұғымының анықта-масы былайша анықталады:

- қылмыстық жазалауға жататын іс-әрекет жасаған және қылмыстық жаза-лау жасына толған кәмелетке толмағандар құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша сот ісін жүргізудің ерекше жүйесі;

- жасына және құқық бұзушылығына, санатына қарамастан, құқық бұзушылық субъектісі ретіндегі балаға қатысты нормалар мен институттар жүйесі;

- кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға өзінің тағайындалуымен соларға қатысты сот әділдігін жүзеге асыруға ие болған мемлекеттік және өзге де органдар мен ұйымдардың кешендерінің ғана емес, сонымен бірге тиісті заңнамалар жүйесі. Концепцияда соңғы анықтама негізгі ретінде қабылданған [1].

Соған қарамастан, бүгінде осы «ювеналдық юстиция» құқықтық және әлеуметтік құбылысы түсінігінде елеулі алшақтықтар бар, барша таныған осы терминнің бірыңғай да біртектес түсіндірмесі әзірше жоқ.

Юстиция (лат. - құрама сөзі,) - құқық және тура мағынасында әділеттілік, заңдылық деген түсінік береді) - соттық ведомствоны белгілеуге арналған термин, (Юстиция министрлігі), сот мекемелерінің жиынтығы. Ювеналдық (лат. - жас) - пісіп-жетілмеген [2].

Орыс тіліндегі осы сөздің анықтамасына сәйкес, ювеналдық юстиция - өзіне сот ісін жүргізудің ерекше тәртібін, кәмелетке толмағандарға арналған бөлек соттар жүйесін (ювеналдық соттар), сондай-ақ, кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды әлеуметтік қорғау мен қалпына келтіру идеяларының, тұжырымдамаларының жиынтығын көрсететін кәмелетке толмағандар істері жөнін-дегі сот әділдігі [2].

Көптеген ғалым заңгерлер осы ұғымының анықтамасын беруге талай рет ұмтылыстар жасап көрді.

Мәселен, жекелеген ресейлік заңгерлер ювеналдық юстиция деп, кәмелетке толмағандармен жасалаған қылмыстар мен құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша сот әділдігін жүргізетін мемлекеттік органдар, сондай-ақ, кәмелетке толмаған қылмыскерлердің түзелуі мен қалпына келуіне бақылау жүргізетін және балалар қылмысының алдын алатын, отбасы мен бала құқықтарын әлеуметтік қорғайтын мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдарды таниды.

Басқалары болса, ювеналдық юстиция - бұл кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаумен, балалардың қараусыздығының, панасыздығының алдын алумен және кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарымен айналысатын өзара әрекеттесетін институттардың арнайы жүйесі деп санайды [3].

Сол сияқты, әсіресе, А. Бектасованың пікірі бойынша, ювеналдық юстиция - кәмелетке толмағандарға арналған сот әділдігінің ерекше жүйесі, оның негізінде зиянды орта мен қауіпті қылықтардан қорғай отырып, кәмелетке толмағандар үшін қамқоршы немесе жауапты тұлға ретінде мемлекет жүргізетін ілім жатыр [4].

Үшінші біреулер бұл мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, мемлекеттік және муниципалдық мекемелердің, лауазымды адамдардың, үкіметтік емес және коммерциялық емес ұйымдардың бала (кәмелетке толмағанның) құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін жүзеге асыруға және қамтамасыз етуге көзделген, заңмен белгіленген негізде жүзеге асыратын әрекет ету шараларының жиынтығы, деп санайды.

Мұндай күрделі ұғымға анықтама беруге қазақстандық ғалымдар да ұмтылыс жасады. Мәселен, осы сөздің этимологиялық мағынасына қарай, жекелеген ғалымдар: ювеналдық юстиция - бұл кәмелетке толмағандар мәселесімен айналысатын сот мекемелерінің жүйесі деп санайды [5].

Кейбір отандық зерттеушілер ювеналдық юстиция терминін үш тұрғыдан түсіндіреді: біріншіден, кәмелетке толмағандардың құқықтарын мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін, яғни, баланың құқық субъектісі болып көрінетін саласының бәрін қамтитын құқықтық нормалар мен институттар ретінде танылады; екіншіден, құқық бұзушылық субъектісі ретіндегі балаға қатысты нормалар мен институттар, яғни, баланың субъекті ретінде түсетін қылмыстық қылығы, бір жағынан және алдын алу, сот-тергеу және қылмыстық жазаға жатпайтын ықпал ету; үшіншіден, кәмелетке толмағандар құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша сот ісін жүргізудің ерекше жүйесі ретінде таныды [6].

Ювеналдық юстицияның өзіне тән ерекше ұғымын Б.А. Жетпісбаев тұжырымдаған, ол ювеналдық юстиция өзіне мына төмендегілерді қосып алатынын айтады: құқықтық, соттық және әлеуметтік нормалар мен институттар жиынтығы ретінде көрінуі мүмкін: кәмелетке толмағандармен жұмыс жүргізетін әлеуметтік бөліністер мен әлеуметтік-педагогикалық қызметтер; ювеналдық полиция; ювеналдық прокуратура; сынап-байқау қызметтері; арнайы жартылай жабық және ашық оқу-тәрбиелік түзеу мекемелер; жабық тәрбие мекемелер; қалпына келтіру (патронаждық) қызметтер; омбудсмен қызметі (кәмелетке толмағандар құқығы жөніндегі өкіл).

Аталған жүйеде Б.А. Жетпісбаев сөз жоқ, басты орынды анықтаушы орган ретінде ювеналдық соттарға береді: құқық бұзушыға ықпал ету түрлерін және құқық бұзушылық үшін жауаптылық түрлерін; кәмелетке толмағандар құқық бұзушылығына жағдай туғызған азаматтар, лауазымды адамдар мен ұйымдардың жауапкершілігін; кәмелетке толмағандарға тәрбиелік ықпал ету үшін берілген

мекеменің үстінен бақылау жүргізуді; іс жүргізудің түрлі сатыларында, сол сияқты жазасын өтеп жүрген уақытта және жазасын өтегеннен кейінгі бейім-делу кезеңінде кәмелетке толмаған құқық бұзушының құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын бақылауды жатқызады [7].

Сонымен бірге, ювеналдық юстиция ұғымының бұл мазмұнындағы балалармен жанасатын, бірақ, шын мәнінде негізгі қызметінің кәмелетке толмағандармен байланысы жоқ мемлекеттік және мемлекеттік емес органдарды қосуы, автордың өзіне де негізсіз кеңейтілген болып көрінеді.

Сондықтан бұл ұғымға одан әрі қарай ювеналдық юстиция ұғымына сиятындай, «... қызметі кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарын ескерту мен ашуды, кәмелетке толмаған құқық бұзушының жолын кесетін шаралар таңдау мен оны орындауды, оны басқаруды, құқықтық және рухани қалпына келтіру мен жазасын өтегеннен кейін қоғамда әлеуметтендіруді қамта-масыз ететін құқықтық, соттық және әлеуметтік нормалар мен институттар жүйесі» танылады деп жаңаша тұжырым берілген [6].

М. Ж. Мұқанова мен Г. Г. Жазыбаева ювеналдық юстиция - ерекшелігі заңға кереғар келген, кәмелетке толмағандардың, жынысын, жасын, ақыл-есі, дене және психикалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, кәмелетке толмаған куәлар мен жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау болып табылатын, сондай-ақ, кәмелетке толмағандарға қатысты сот әділдігін заң негізінде жүзеге асырудағы құқық қорғау және өзге де мемлекеттік және мемлекеттік емес орындардың коммерциялық емес қызметі, деп санайды [8].

Бірқатар заңгерлер «ювеналдық юстиция» терминін тар мағынада да және кең мағынада да қарастырады. «Кең мағынадан алғанда, бұл сөз қылмыстылықтың алдын алуды да, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты да, жасөспірімдер қылмыстылығының, статикасы мен динамикасын да, олармен күрес жүргізу шараларын да, кәмелетке толмағандар қылмыстылығымен күрес жүргізудегі құқық қорғау органдарының мәртебесі мен қызметін көрсетеді. Тар мағынадан алғанда, «ювеналдық юстиция» кәмелетке толмағандар арасында жасалған қылмыстылықпен және құқық бұзушылықтың алдын алу мен оған қарсы күрес жүргізудің шараларын қамтамасыз ететін мемлекеттік құқық қорғау органдарының мәртебесі танылады» [9].

С. Ф. Бычкова «ювеналдық юстиция» ұғымын белгілі бір жүйе ретінде қарастыра келіп, сол сияқты тар мағынасында кәмелетке толмағандар істері жөніндегі заңнама деп шектесе, ал, кең мағынасында а) құқық пен заңды мүдделерді қорғауға, б) кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына көңіл аударуға, кәмелетке толмағандарға қатысты сот әділдігін жүргізуге жұмылдырылған мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар кешені, деп шектеп көрсетеді [10].

Осыған орай, «ювеналдық юстиция» ұғымына бала құқықтарын қорғау кезіндегі мемлекеттік органдардың қолдана алатын және қолданылатын заңдық құралдар мен тетіктердің бүкіл кешені қосылуы тиіс деген тұрғыдағы көзқарасты қолдауға болады. Бұл мемлекет пен баланың және оның заңды өкілдері арасындағы құқықтық реттеудің императивті әдісіне негізделген құқықтық нормаларда бекітілген мүмкіншіліктерді жүзеге асыру барысындағы тік (мемлекеттік-биліктік) өзара байланыстың көрінісі болып табылады. Сонымен қатар, «ювеналдық юстиция» анықтамасы кең және тар мағынадан да қарастырылуы мүмкін. Кең мағынадан алғанда - бұл заманауи құқықтық мемлекетпен қамтамасыз етілу тиіс заңдық қорғаудың бүкіл кешені. Тар мағынада - бұл іс жүргізу барысындағы кәмелетке толмағандарды қорғау [11].

Осы жоғарыда айтылғандардан келіп, ювеналдық юстицияның тар мағынадағы ұғымы былайша тұжырымдалады - бұл қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберіне тартылған кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, жасөспірімдер тарапынан жасалатын сол сияқты балаларға қатысты жасалатын қылмыстардың алдын алуға және олардың қылықты мінездерін ескерту мен болдырмау жөніндегі шаралар әзірлеуге бағытталған заңнамалар, сондай-ақ, жолдары мен әдістерінің жүйесі.

Осыған орай, ювеналдық юстиция жасөспірімдерге әсер етудің мейлінше күрделі көптеген біртұтас тұжырымдары мен «сызбаларын», адамға, отбасына, бастауыш топтарға (жасөспірімнің тікелей айналасы), ықпал ететін толып жатқан нақты іс жүзіндегі жағдаяттарды, сондай-ақ, әлеуметтік институттарды көрсетеді, деген Р.Максудов пен М.Флямердің пікірінше, ювеналдық юстицияны бұлайша көре білудің негізінде екі алғышарттар жатады екен.

Біріншіден, ювеналдық юстицияны ол әрекет жасаушы адамдарға (соттарға, әлеуметтік қызметкерлерге, пробаторларға) тән деп жәй ғана бөліп тастамай, сонымен бірге олар өзінің әрекеттерімен ерекше («ювеналдық») тұжырымдамаларды, жобалар мен жұмыс сызбаларын жүзеге асырады. Мұндай тұжырымдамаларға, жұмыс үлгілері мен сызбаларына өмірбақи өзгермейтіндей қатып қалған нәрсе деп қарауға болмайды, олар арнаулы ізденіс пен жетілдірудің пәні болып саналады және солай болып қалады да. Тұжырымдамалар мен үлгілердің өзгеруі тиісті тәжірибенің де өзгеруіне жетелейді.

Екіншіден, оның қызметіндегі әрекет ететін адамдар мен қамтамасыз етілетін тұжырымдамаларының көптігі мен саналуандығын атап өткен маңызды. Кейбір елдің ювеналдық юстициясы тарихпен және құқықтық жүйе ерекшеліктерімен анықталатын бірегей кешен, тұжырымдамалар мен қызметті ұйымдастыру жолдарының (схема) бірегей ережелері болып табылады. Осындай әр жүйенің шеңберінде көптік қана емес, біршама бірлікте өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін түрлі мамандардың біріккен байланыстары жүзеге асырылады. Сырттан қарағанда күрделі болып табылатын мәселені талқылайтын ювеналдық юстицияның қиындығы оның әр елде елеулі айырмашылықтарға ие болуына байланысты [12].

Ювеналдық юстицияның пайда болуы үшін түбегейлі мәселе екі әртектес әлеуметтік-мәдени құрылымдардың - мемлекеттік соттардың формальды-заңды жүйесі мен тұлғалық анықталатын балалар туралы қамқорлықтың бірігуі себеп болды. Нақ осы бірін-бірі жоққа шығарушы құрылымдардың бірігуі құқық бұзушы балалармен жұмыс жүргізудің бірегей жолдарының пайда болуына әкеп тіреді. Осының әсерінен іс жүзінде кәмелетке толмағандарға арналған қылмыстық сот әділдігінің жүйесі қайта құрыла бастады.

Дегенмен, Г. Б. Сұлтанбекованың дұрыс атап өткеніндей, сот жүйесін және оның әдетте қылмыстық сот әділдігін жүргізудегі тура қызметін тұспалдайтын «кәмелетке толмағандар істері жөніндегі сот әділдігі» мен ерекше құқықтық институт, «ювеналдық юстицияны» теңестіруге болмайды. Ювеналдық юстиция саласындағы ғалымдар, мамандар қандай пікір айтса да, кәмелетке толмағандарға қатысты әділ сот саясаты, егер ол өзіне сот әділдігін жүргізу барысында кәмелетке толмаған құқық бұзушыларды әлеуметтік қайта қалпына келтіруді, алдын алудың әсерлі жүйесін қамтамасыз ететін шараларды енгізбесе, тиісті халықаралық стандартқа сай келеді деп танылуы мүмкін емес деп сеніммен айтуға болады. Шын мәнінде, балалар мен жасөспірімдердің ерекше әлеуметтік жағдайына алып келетін және оларды сөзсіз заңға қайшылық тудыратын қылықтарды таңдауына итермелейтін орын алған,

қолдағы әлеуметтік-экономикалық факторлардың ықпалы өзгерте алмайтын жекелеген бастамалар мен бағдарламаларды ғана емес, атап айтқанда жүйені теңдестіруге болмайды [5].

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті бекіткен Мемлекеттік жастар саясаты тұжырымдамасында демократиясы дамыған елдердің қолданысындағыдай ювеналдық юстиция жүйесін қалыптастыру қажеттілігі бекітілген. Қазіргі жағдайда Қазақстан Республикасында адам құқығын қорғау жүйесін дамытудағы маңызды да өзекті мәселе, басты мақсаты бала құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғау болуға тиіс ювеналдық юстицияның қалыптасуы болып табылады.

Дегенмен, ювеналдық юстицияның бала құқықтарын қамтамасыз ету ісіндегі тиімділігі, тәсілдері мен әдістерін қолданудың дұрыстығы ең бірінші кезекте азаматтық қоғам институттары арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Осыған байланысты ювеналдық юстицияның маңызды бөлігі азаматтық қоғам институттары тарапынан мемлекеттік органдар қызметіне бақылау жүргізу болуы тиіс.

Сонымен бірге, азаматтық қоғамның қалыптасуы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды және өздерінің құқықтары мен мүдделерін жүзеге асыру мақсатында олардың өзін өзі ұйымдастыру үшін жағдай жасауды, мемлекеттік шешімдерді қабылдау ісіне қатысуды қамтамасыз ететін құқықтық мемлекеттің қалыптасуын білдіреді. Соңғы он жыл ішінде жүзеге асырылған реформалар қазіргі кезде қазақстандық қоғамның қоғамдық және саяси өміріне белсене қатысатын азаматтық қоғам - мемлекеттік емес ұйымдардың саяси-құқықтық және институционалдық-ұйымдық негізін салды.

Бірқатар ғалымдардың атап өткеніндей, ювеналдық юстицияның мақсаты болып табылатын бала құқығын қорғау мен қамтамасыз етуді, осы үрдістегі азаматтық қоғам институттары толық қатыспай жүзеге асыра қою мүмкін емес. Бұл мәселеде заңдық құралдар мен мемлекеттік институттардың жүйесі ретін-дегі ювеналдық юстицияны жетілдіру ғана емес, әлеуметтік мәнді тұлға ретін-дегі бала дамитын отбасы, мектеп сияқты әлеуметтік институттарға қанша-лықты көңіл аударылғаны маңызды болып саналады [11].

Бұл ретте балалар мен жас өспірімдер қылмыстылығының жағдайын талдау заңмен шиеленісте қалған кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласында бірқатар қосымша шаралар қолданудың қажетті-гін айғақтайды.

Осы мәселелерді шешу үшін қазақстандық заң ғылымында ювеналдық юстицияны дамытуға бұдан да көбірек назар аударылуда, оның үстіне бұл мәселе ТМД мемлекеттерінің бәрінде бірдей өзекті болып табылады. Қазақстан Республикасындағы сияқты көптеген бұрынғы республикалар ювеналдық юстицияны құру мен дамытуға байланысты Тұжырымдамалар қабылдады. Атап айт-қанда, Ресейдің Ювеналдық юстиция тұжырымдамасы Ресей Федерациясының сот реформасын жүзеге асырудың президенттік бағдарламасының шеңберінде қабылданды.

Беларусь Республикасында ювеналдық юстиция тұжырымдамасының жобасы әзірленді.

Алайда, жекелеген ғалымдардың атап өткеніндей, «дамыған елдердің тәжірибелері негізінде ювеналдық юстицияның ұлттық жүйесін құра отырып, ұлттық ерекшеліктер мен әлеуметтік-экономикалық сипаттағы мәселелерді де қарастырған жөн ...» [13].

Қазақстан Республикасында ювеналдық юстиция жүйесін дамытудың 2009-2011 жылдарға арналған Тұжырымдамасын талдау онда ювеналдық юстиция саласындағы мамандардың ұсыныстары мен ескертпелерінің ескерілгенін көрсетеді. Қазақстан ювеналдық юстиция жүйесінде мамандандырылған ювенал-дық соттар, полициядағы, прокуратурадағы мамандандырылған құрылымдар, жазаны атқарудың мамандандырылған жүйесі, сондай-ақ, мамандандырылған адвокатура, ерекше әлеуметтік алып барушылар мен сынап-байқау қызметтері құрылды.

Ювеналдық юстицияның енгізілуін баршаның бәрі бірдей қуаттаған көңіл-күймен қабылдай бермеді, мерзімді баспасөз беті мен интернетте көпшілігі ювеналдық юстицияға деген қарсы пікірлер айтылып жатты.

Мәселен, И. Медведева, Т. Шишова ювеналдық юстиция жүйесін енгізу өскелең ұрпақ тәрбиесі мен білімінің дәстүрлі қалыптасқан жүйесін бұзады, әлеуметтік-саяси жағдайды тұрақсыздандыруға, қоғамдағы шиеленістің күшеюіне және жасөспірімдер мен жастардың «қызғылт-сары» төңкерісшілер қатарына қосылуына жағдай жасайды. Ювеналдық юстиция туралы заңдар тіптен мерзімінде қабылданбай отыр және жалпы Ресейдің мемлекеттік мүддесі үшін қауіп төндіреді, деп жазды.

2010 жылдың 23-наурызында Мәскеуде Ресейде ювеналдық юстицияның игерілуіне қарсы наразылық білдірген бес мың адамдық митинг болды. Осы институттың заңнамаға енгізілуіне қарсылығын білдіруге ата-аналар, депутат-тар, діни қызметшілер, жұртшылық жиналды.

Украинада ювеналдық юстиция енгізу туралы Әділет министрлігінің 2010 жылғы 16 наурыздағы № 198/7 бұйрығының қабылдануына алаңдаушылық білдірген Украинаның кейбір қоғам қайраткерлері ювеналдық юстиция енгізілуіне ашық хатпен қарсы шықты [14].

Ювеналдық юстицияның енгізілуіне қарсыластардың пікірінше, ол: әу бастан, қылмысқа арандатудан құрылады. Бала оның өз ата-аналарымен болған жанжалда заң тарапынан сүйеушілік, мемлекет тарапынан мадақтауға ие бол-ғандықтан, ол тиісті органдарға жүгінсе болғаны, сол мезетте-ақ жауап табады.

Дегенмен, атап өту керек, ювеналдық юстиция қарсыластарына осы құбылыстың мән-жайы мен мазмұнын үстіртін түсінгендіктен бұл ұғымға өте-мөте атүсті қарау тән болып келеді. Әдетте, олар үшін ювеналдық юстиция - бұл «кез-келген отбасына келіп, балаларын алып қоятын» сияқты болып көрінеді. Ювеналдық юстицияның жақтастары, әдетте, таза формальды заңдық санат бойынша ояу көзбен қорытып, бұл қалайда нақты өмірге асырылса жақсы болар еді деп ойлайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Солдатова Н. С. Предпосылки и задачи создания системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан // Проблемы реализации концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: Мат-лы республ. научно-практ. конф. - Караганды, 2009. - С. 50-55.
- 2 Юридический словарь. - М., 1956. - 865 с.
- 3 Апатенко С. Н. Становление ювенальной юстиции в России: опыт, проблемы и перспективы «Круглый стол в Государственной Думе РФ» 20 марта 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://maxpark.com/user/1707167770/content/558036>
- 4 Бектасова А. Ювенальная юстиция — первые шаги // Юридическая газета. 2005. 4 июля.

-
- 5 Султанбекова Г.Б. Ювенальная юстиция, как особый социально-правовой институт // Проблемы реализации концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: Мат-лы республ. научно-практ. конф. - Караганды, 2009. - С. 119-126.
- 6 Тұяқбаев Ж. Ювеналдық юстицияны дамытудың болашағы зор // Закон и время. - 2006. - № 26. - Б. 26-28.
- 7 Жетписбаев Б. А. Ювенальная юстиция. - Алматы: Данекер, 2001. - 182 с.
- 8 Муканова М. Ж., Жазыбаева Г. Г. Ювенальная юстиция как направление социальной политики Республики Казахстан // Проблемы реализации концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: Мат-лы республ. научно-практ. конф. Караганды, 2009. - С. 167.
- 9 Нуртаев Р. Т. Актуальные проблемы ювенальной политики государств в аспекте организации воздействия на девиантной преступности несовершеннолетних // Предупреждения преступности. - 2004. - № 1 (7). - С. 3-7.
- 10 Бычкова С. Ф. Ювенальная юстиция в Республике Казахстан: перспективы развития // Юрист. - 2003. - №11. - С. 39-45.
- 11 Турлаев А. В. Развитие ювенальной юстиции в контексте становления институтов гражданского общества в Республике Казахстан // Проблемы реализации концепции развития системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан: Мат-лы республ. научно-практ. конф. -Караганды, 2009. - С. 55-57 б.
- 12 Максудов Р.Р., Флямер М.Г. Ответ государства и общества на правонарушения и отклоняющееся поведение несовершеннолетних (исторический экскурс и методологический анализ ювенальной юстиции) // Восстановительное правосудие для несовершеннолетних и социальная работа: Учебное пособие / Под ред. Л. М. Карнозовой. - М.: МОО Центр «Судебно-правовая реформа», 2001. - С. 34-45.
- 13 Ковбасюк С. В. О становлении института ювенальной юстиции в Украине // Ювенальна політика і ювенальна юстиція в сучасній державі: Мат-лы міжнарод. науц. конф. - Одеса: Фенікс, 2007. - С. 143-146.
- 14 Открытое письмо против введения ювенальной юстиции в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // һір :// <http://sovest.dnipro.org/2010/1100.html>

УДК 345: 577.16-96

РОЛЬ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Сапар Ж.Б.

*Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы,
sapar@mail.ru*

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены фундаментальные проблемы функционирования института государственной службы, основанные на теории разделения властей. В рамках рассмотрения данного вопроса углубленно изучен не только правовой статус прокурора, как надзорного органа, но и проблемы органов

прокуратуры. В частности, был поднят вопрос относительно роли и значения института адвокатуры в высокоразвитых странах мира. Анализ мировой практики показывает, что органы адвокатуры занимают в Америке ведущее место в системе правоохранительных органов. В первую очередь, обращает на себя внимание то обстоятельство, что большая часть выходцев с органов адвокатуры на сегодняшний день представлены в высших политических органах США. Помимо изложенного, автором затронуты некоторые проблемы проведенной реформы в Казахстане, связанные с принятием нового Закона о прокуратуре, который существенным образом затруднил деятельность этого органа. Практика показывает, что на сегодняшний день органы прокуратуры практически лишены полноценного высшего надзора за деятельностью все формы собственности. В этой связи возникли существенные проблемы в обеспечении конституционных прав граждан. Как известно все полномочия по рассмотрению жалоб граждан на сегодняшний день переданы в компетенцию министерств и ведомств. Это одна из глобальных проблем реформирования государственной службы.

Ключевые слова: органы прокуратуры; государственные органы; процессуальный статус; система государственной службы; правовой статус; правовой статус органов прокуратуры; координация

МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ЖҮЙЕСІНДЕ КӘСПТІК ОРГАНДАРДЫҢ РӨЛІ

Түйіндеме. Осы мақалада билікті бөлу теориясына негізделген мемлекеттік қызмет институтының жұмыс істеуінің іргелі мәселелері қарастырылған. Осы мәселені қарау шеңберінде қадағалау органы ретінде прокурордың құқықтық мәртебесі ғана емес, сонымен қатар прокуратура органдарының проблемалары да терең зерделенді. Атап айтқанда, әлемнің жоғары дамыған елдеріндегі адвокатура институтының рөлі мен мәніне қатысты мәселе көтерілді. Әлемдік тәжірибені талдау көрсеткендей, адвокатура органдары Америкада құқық қорғау органдары жүйесінде жетекші орын алады. Бірінші кезекте, адвокатура органдарынан шыққан адамдардың басым бөлігі қазіргі таңда АҚШ-тың жоғары саяси органдарында ұсынылғанына назар аударады. Баяндалғаннан басқа, автор осы органның қызметін елеулі түрде қиындатқан Прокуратура туралы жаңа заңның қабылдануына байланысты Қазақстанда жүргізілген реформалардың кейбір мәселелерін қозғады. Іс-тәжірибе көрсеткендей, бүгінгі күні прокуратура органдары барлық меншік нысанындағы қызметті жоғары қадағалаудан іс жүзінде айырылған. Осыған байланысты азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуде елеулі проблемалар туындады. Азаматтардың шағымдарын қарау бойынша барлық өкілеттіктер бүгінгі күні министрліктер мен ведомстволардың құзыретіне берілді. Бұл мемлекеттік қызметті реформалаудың жаһандық проблемаларының бірі.

Түйін сөздер: прокуратура органдары; мемлекеттік органдар; іс жүргізу мәртебесі; Мемлекеттік қызмет жүйесі; оң мәртебесі; прокуратура органдарының құқықтық мәртебесі; үйлестіру

ROLE OF PROSECUTORIAL AUTHORITIES IN THE SYSTEM

Abstract. This article discusses the fundamental problems of the functioning of the public service institution, based on the theory of separation of powers. As part of the

consideration of this issue, we have studied in depth not only the legal status of the Prosecutor as a Supervisory authority, but also the problems of the Prosecutor's office. In particular, a question was raised about the role and significance of the institution of the bar in highly developed countries of the world. The analysis of world practice shows that the legal profession occupies a leading place in the system of law enforcement agencies in America. First of all, attention is drawn to the fact that most of the immigrants from the bar today are represented in the highest political bodies of the United States. In addition to the above, the author touches on some of the problems of the reform in Kazakhstan, related to the adoption of a new law on the Prosecutor's office, which significantly hindered the activities of this body. Practice shows that today the Prosecutor's office is almost deprived of full-fledged higher supervision of the activities of all forms of ownership. In this regard, there are significant problems in ensuring the constitutional rights of citizens. As you know, all the powers to consider citizens' complaints have now been transferred to the competence of ministries and departments. This is one of the global problems of public service reform.

Keywords: Prosecutor's offices; state bodies; procedural status; public service system; legal status; legal status of Prosecutor's offices; coordination

В современную эпоху фундаментальный принцип разделения властей является одним из важнейших оснований устройства и функционирования государственного механизма огромного числа стран. При этом большинство специалистов сходятся в том, что признание значимости данного принципа отнюдь не является констатацией факта его абсолютной, буквальной реализации на практике и отрицанием единства упорядоченной власти.

В истории найдется немало примеров раскола общества в результате непримиримого противостояния ветвей власти. Доминирование одной из них создает на первых порах впечатление порядка государственной и общественной жизни.

На сегодняшний день в Республике Казахстан претерпела радикальные изменения концепция правоохранительных органов. Совершенно по-новому определено её место в системе государственных органов, перераспределены полномочия правоохранительных органов и суда. Анализ действующей нормативно-правовой базы и современной правоприменительной деятельности правоохранительных органов показывает о системных нарушениях таких ценностей, как верховенство права и защита прав граждан.

В этой связи главной задачей законодателя является выработки эффективной модели системы сдержек и противовесов в системе правоохранительных органов, которая бы обеспечила соблюдение ключевых ценностей государственного управления, образующих ее основные принципы.

На наш взгляд, реформирование системы правоохранительных органов на сегодняшний день не смогло обеспечить выполнение задач уголовного судопроизводства – беспристрастное, быстрое и полное раскрытие, расследование уголовных правонарушений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, справедливое судебное разбирательство и правильное применение уголовного закона, защита лиц, общества и государства от уголовных правонарушений.

Не вписывается в выработку эффективной модели системы сдержек и противовесов в системе правоохранительных органов дискреционные полномочия прокурора, поскольку нет четкого обоснования его полномочий – в соответствии с

ч.1 ст.83 Конституции Республики Казахстан Прокуратура от имени государства осуществляет в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование. Помимо изложенного, прокурор, посредством заключения процессуального соглашения с подозреваемым, обвиняемым, подсудимым, может участвовать в определении размера и вида наказания, фактически частично выполняя функции правосудия. При этом, заключение процессуального соглашения является исключительным полномочием прокурора (ст.ст.615, 618 УПК Республики Казахстан) [1, с.98].

Анализ мировой практики показывает, что дискреционными полномочиями наделялись органы для противодействия различным проявлениям организованной преступности – терроризму, коррупции и т.д. Для усиления прокурорского надзора такой надобности не существует. Не получится ли так, что мы получим слабый следственный аппарат и сильную прокуратуру.

Реформирование правового статуса прокурора в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан также вызывает много вопросов. Во-первых, усиление его полномочий в стадии досудебного производства (наделением функциями полицейского начальника) приведет к зависимости органов предварительного следствия и дознания от прокурора. Хотя и без внесения новшеств такая зависимость давно уже есть. Давайте посмотрим на статистику! За весь период существования казахстанских следственных аппаратов фактически не было фактов обжалования указаний и решений прокурора органами предварительного следствия и дознания.

Таким образом, состязательности процесса между стадией досудебного производства и стадий предания обвиняемого суду нет. Состязательность сторон мы можем увидеть лишь в судебных стадиях уголовного судопроизводства (судебные прения). При этом характер такой состязательности ни коим образом не влияет на окончательный вердикт органов правосудия – с большой долей вероятности подсудимый будет осужден, несмотря на наличие в законе конституционного принципа презумпции невиновности.

Ситуация усугубляется беззубой адвокатурой, то есть профессиональной защитой по уголовным делам, правовой статус которой не только не соответствует международным стандартам защиты от уголовного преследования, но и не способствует оказанию такой защиты. Элементарно адвокат не имеет прав на самостоятельное проведение следственных действий. Современная адвокатура Казахстана и нормативно-правовые акты, регулирующие ее деятельность, не соответствуют сегодняшним трендам развития этого института. К примеру, во Франции еще в конце 19 века профессия адвоката стала наиболее престижной и получила независимый статус.

Адвокат в уголовном судопроизводстве США имеет особое место в силу сложности правовой системы, а также особенности его правового статуса, существенным образом отличающегося от особенностей правового статуса адвоката в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. В этой связи юристы занимают ведущие позиции не только в сфере юриспруденции, но и в политике и экономике. Примерно около 60% лучших юристов со всего мира работают именно в США.

Предлагаем рассмотреть статистические примеры, которые подтверждают вышесказанное. Так, диплом юриста имеет большое значение в политической

карьере должностного лица. Поскольку из 42 президентов 25 имели за спиной юридическую практику. Адвокатской практикой занимались такие известные политические деятели, как Ф.Д.Рузвельт, А.Линкольн, Г.Трумэн, Б.Клинтон, Р.Никсон, Б.Обама. Помимо президентов, около двух третей сенаторов и 50% представителей конгресса также были представителями юриспруденции. Более половина губернаторов штата и около сорока процентов дипломатов также были представителями юридического сообщества. Около 45% лиц, занимающих большие посты в правительстве, также оканчивали юридические факультеты. Более двадцати процентов государственного аппарата ранее занимались адвокатской практикой.

Не совсем понятна реорганизация Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовой полиции). На сегодняшний день самостоятельно функционирует Национальное бюро по противодействию коррупции агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции (антикоррупционная служба) и Служба экономических расследований Комитета государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан. Дело в тесной взаимосвязи экономической и коррупционной преступности. Кроме того, из коррупционных трендов следует отметить рост деловой коррупции, ставшей следствием сращивания власти и бизнеса. Исходя из этого, реорганизация Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовой полиции) была не только не целесообразной, но и является роковой ошибкой в борьбе с организованной преступностью и коррупцией. В этой связи прогнозируется уменьшение выявляемости как коррупционных, так и экономических преступлений.

Приведем пример на основе реформирования органов внутренних дел, когда на базе министерства были созданы различные департаменты: Департамент криминальной полиции; департамент по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков; департамент миграционной полиции. И даже внутри одного ведомства департаменты начали активно конкурировать друг с другом, неохотно идти на обмен информацией, оказать оперативную помощь в рамках внутриведомственного сотрудничества.

Перераспределение полномочий не пошло на пользу и организациям, выполняющим контроль за исполнением уголовных наказаний. Усматривается картина ухода от выполнения ряда обязанностей. Например, исполнением наказаний, связанных с уплатой штрафов за совершение уголовных проступков, занимается не служба пробация, а частные судебные исполнители.

В связи с тем, что с января 2016 года региональные органы юстиции не принимают к исполнению приговора в части исполнения наказания в виде штрафа, а у частных судебных исполнителей нет права обращения в суд с представлением о замене наказания, в 2016 году наказание в виде штрафа в принудительном порядке практически не исполняется [2, с.3].

В связи с чем этот вопрос требует срочного законодательного урегулирования.

Считаем, что на законодательном уровне необходимо внести изменения в ст.24 Уголовно-исполнительного кодекса РК и передать исполнение наказания в виде штрафа в службу пробации [3, с.65].

Назначение и исполнение наказания является исключительной прерогативой государства, штрафы как наказание за уголовные правонарушения, назначаемые приговором суда, не могут исполняться частными судебными исполнителями.

В пользу передачи полномочий по взысканию штрафа также свидетельствует следующее обстоятельство.

К ответственности за совершение уголовных проступков часто привлекаются лица, страдающие наркотической зависимостью, без определенного места жительства, которые скрываются от исполнения наказания в виде штрафа.

Нормами УИК РК службе пробации предоставлено право объявления в розыск лиц, находящихся под пробационным контролем в случае их злостного уклонения от отбывания наказания. Частным судебным исполнителям законом таких полномочий не делегировано.

Таким образом, обеспечение принципов государственного управления, базирующихся на ключевых ценностях, закрепленных в Конституции Республики Казахстан, невозможно без правильного распределения полномочий между правоохранительными органами и судом, направленных на выработку эффективной модели системы сдержек и противовесов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан. – Алматы: Издательство «Норма-К», 2020. – 76 с.
- 2 Ергалиева Ш. Судья райсуда №2 Бостандыкского района г.Алматы Ергалиевой Ш. «Проблемы исполнения приговоров» // Юридическая газета. – №46 от 27.04.2016 г. – 36 с.
- 3 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан. – Алматы: Издательство «Норма-К», 2020. – 218 с.

УДК 342.7(594)

КОНСТИТУЦИАЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘНІ

А.Б.Серіков

Д.А Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының магистрі, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Түйіндеме. Бұл мақалада Конституциялық бақылаудың қоғамдық-құқықтық мәнін ашып көрсету үшін ең әуелі Конституцияның ішкі мемлекеттік және сыртқы халықаралық қажеттігі сияқты негізгі белгілері мен тығыз байланысты мәселелер қарастырылды. Демек, теориялық негізінен алып қарасақ, Конституция- бұл сол елдің қоғамдық, экономикалық, саяси құрылысын, мемлекет тәуелсіздігін, мемлекеттік билік және оның ұйымдастырылуымен жүзеге асырылуының тәртібін сондай-ақ жеке тұлғалардың құқықтық жағдайын заңдастырып бекітетін мемлекеттің негізгі заңы болып табылады. Ал, Конституциялық бақылау дегеніміз-қоғамның барлық саласындағы қатынастарды Конституция нормаларымен реттеуге бағытталған және демократияның ізгілік қағидасына негізделген, адам құқықтары мен бостандықтарының іске асуын қамтамасыз ететін мемлекеттің негізгі заңы Конституцияның мүлтіксіз сақталуының кепілдігі болып табылатын саяси-құқықтық

сипатқа ие мемлекеттік деңгейдегі әрекет. Осындай маңызды іс шаралардың орындалуы, іске асуы үшін Конституциялық бақылаудың қоғам үшін өте қажетті құқықтық институт екендігі даусыз ғой. Сондықтан Конституциялық бақылау институттарына жан жақты толық зерттеулер жүргізу арқылы өз мемлекетіміздегі Конституциялық бақылау органының кемшіліктерін толықтырып, қателіктерін түзетіп оның тұрақтылығын арттыра отырып қоғамға тиімділігін күшейтуге мүмкіндік таба аламыз.

Түйін сөздер: Конституция, Конституциялық бақылау органдары, мемлекет, құқық, бақылау, мәртебе, норма, заң актілері, қорғау, қамтамасыз ету.

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ

Аннотация. В данной статье рассмотрены основные признаки и тесно связанные с ним, как внутригосударственные, так и внешние международные вопросы для раскрытия общественно-правового значения конституционного контроля. Итак, теоретически Конституция является основным законом государства, который узаконивает социальную, экономическую, политическую структуру страны, независимость государства, порядок государственной власти и ее организации, а также правовой статус отдельных лиц. А конституционный контроль - это действие на государственном уровне, направленное на регулирование отношений во всех сферах общества нормами Конституции и основанное на принципе гуманизма демократии, также носит политико-правовой характер, который является гарантией неукоснительного соблюдения Конституции основного закона государства, обеспечивающий реализацию прав и свобод человека. Бесспорно, что конституционный контроль для выполнения и реализации таких важных мероприятий является необходимым для общества правовым институтом. Поэтому, проведя подробные всесторонние исследования институтов конституционного контроля, мы можем найти возможность усилить эффективность общества, дополняя недостатки, исправляя ошибки и повышая его устойчивость.

Ключевые слова: Конституция, органы конституционного контроля, государство, право, контроль, статус, нормы, законодательные акты, защита, обеспечение.

SOCIAL AND LEGAL SIGNIFICANCE OF CONSTITUTIONAL REVIEW

Abstract. This article discusses the main features and closely related issues, first of all, both the domestic and external international needs of the Constitution for the disclosure of the socio-legal significance of constitutional review. So, theoretically, the Constitution is the main law of the state, which legitimizes the social, economic, political structure of the country, the independence of the state, the order of state power and its organization, as well as the legal status of individuals.

Constitutional control is an action at the state level aimed at regulating relations in all spheres of society by the norms of the Constitution and based on the principle of humanism of democracy, which is politico-legal in nature, which is a guarantee of strict observance of the Constitution by the basic law of the state, ensuring the realization of human rights and freedoms. There is no doubt that constitutional review for the implementation and implementation of such important events is a legal institution necessary for society. Therefore, having carried out detailed comprehensive studies of the institutions of

constitutional review, we can find an opportunity to strengthen the effectiveness of society, complementing shortcomings, correcting mistakes and increasing its stability.

Keywords: Constitution, constitutional control bodies, state, law, control, status, norms, legislative acts, protection, security.

Конституциялық бақылаудың қоғамдық құқықтық мәні ең әуелі Конституцияның ішкі мемлекеттік және сыртқы халықаралық қажеттігі сияқты негізгі белгілері мен тығыз байланысты.

Теориялық негізінен алып қарасақ, Конституция- бұл сол елдің қоғамдық, экономикалық, саяси құрылысын, мемлекет тәуелсіздігін, мемлекеттік билік және оның ұйымдастырылуымен жүзеге асырылуының тәртібін сондай-ақ жеке тұлғалардың құқықтық жағдайын заңдастырып бекітетін мемлекеттің негізгі заңы болып табылады.

Көптеген елдің зерттеушілерімен ғалымдары конституционализм қоғамның өте маңызды көптеген мәселелерімен байланысты көрінісі дей келе, Конституцияның дәл қандай негізгі де маңызды қасиеттерінің бар екендігін анықтауда өз әсерін тигізіп келе жатқанын айтады. Мысалы: Германиялық ғалым Г.Еллинек «...Конституция- бұл жоғарғы мемлекеттік органдардың құрылуы, қызмет ету тәртібі, мәртебесі және де билік пен халық арасындағы қарым-қатынастар сияқты мәселелерді анықтап көрсететін нормалар жиынтығы» десе, Ф.Лассоль «Конституция мәселесі құқық пен емес мәжбүрлілік мәселесімен байланысты» дейді. Қазақстандық ғалым С.А. Табанов «...Ата Заң (Конституция) өзінің мейілінше көп тараған мағынасында-ең жоғарғы құдіретті күші бар заңдар деген ұғымда қолданылады.

Конституцияға құқықтық акт ретінде ғана емес, бүкіл қоғамымызда әділеттілік, адамгершілік бағытын ұстаушы норма деп қарағанымыз дұрыс. Себебі ол өзінің мәні жағынан қабылданған кезіндегі саяси күштердің арақатынасын көрсетуші қоғамның әртүрлі бөліктерінің саяси мүдделері тоғысқан бейнебір қоғамдық шарт іспеттес» деп тұжырымдайды. Ал Ресейлік ғалым В.Е. Чиркин «...Ресми түрдегі заңи құжат ретіндегі Конституцияның мәні ол оның ең жоғарғы заңи күші, құқықтық жүйенің орталығы ретіндегі функциясы сондай-ақ жай заңдарға қарағанда ерекше тәртіппен қабылдануы мен өзгертулер енгізілуіне байланысты ерекшеліктерімен айшықталады» дейді.

Конституцияның құқықтық мәні сол мемлекеттегі құқықтық қарым қатынастар негізін бекітетін, қоғам өмірінің барлық саласының құқықтық негізі болып табылатын жалпы және жария құқық нормаларынан тұратыны анық [1].

Құқықтық мемлекетті қалыптастыруда заң үстемдігін қамтамасыз ету кез-келген мемлекеттің ең негізгі де басты мақсаттарының бірі екендігі сөзсіз. Қоғам өмірінің барлық саласында заң үстемдігін жүзеге асыру, даму кезеңінің нақты қажеттігін қанағаттандыру, демократияны орнықтыру, жеке тұлғалардың құқықтарымен бостандықтарын жүзеге асыру сияқты көптеген маңызды мәселелермен тікелей байланысты. Демек Конституция жоғарыда көрсетілген мемлекет мүдделерінің жүзеге асырылуына әсері мол мемлекеттің құқық жүйесінің негізін бекітіп көрсететін ең жоғарғы заңи күші бар басты құжат болып табылады.

Конституцияның саяси мәні өндірістік қарым-қатынас нысанына сәйкес мемлекеттік билікті жүзеге асырудың тәртібі, негізі, мемлекет іс әрекетінің бағыты, мазмұны мен түр сипатын көрсететін жай-күйімен түсіндіріледі. Яғни қоғам мүшелерінің көпшілігінің экономикалық жағдайын жақсартуға әсерлі саяси қарым-қатынастарын белгілеп орнықтыратындығы мен байланысты.

Сондықтан Конституция қандай да бір жеке мүддені көздейтін көзқарастардан аулақ болуы тиіс.

Конституцияның саяси мәні өндірістік қарым-қатынас нысанына сәйкес мемлекеттік билікті жүзеге асырудың тәртібі, негізі, мемлекет іс әрекетінің бағыты, мазмұны мен түр сипатын көрсететін жай-күйімен түсіндіріледі. Яғни қоғам мүшелерінің көпшілігінің экономикалық жағдайын жақсартуға әсерлі саяси қарым-қатынастарын белгілеп орнықтыратындығы мен байланысты.

Конституция ең жоғарғы заң күшіне ие басты құжат болғандықтан заң шығарушы органдармен басқа да мемлекеттік органдардан қабылданатын заңдар, нормативтік құқықтық актілердің барлығы оған негізделіп шығарылуы тиіс. Сонымен қатар мемлекеттің, мемлекеттік органдармен саяси партиялардың іс әрекеттері Конституция көлемінде жүргізіліп, оның нормаларын бұзбауы керек. Себебі, Конституция нормалары қоғамның әр саласындағы ең негізгі де маңызды қатынастарды реттеумен қатар олар үшін қажетті арнайы заңдардың ірге тасын қалайды [2].

Сондықтан Конституциямен басқа да қолданыстағы заң актілері бір бірімен тығыз байланысты болады. Яғни Конституция нақты заңдардың қабылдану, қолданылу негізін анықтайды, ал бұл заңдар Конституцияға мәнімен мағынасы бойынша сәйкестендірілген конституциялық нормаларды әрі қарай дамытушы күш болуы тиіс, егер қандай да бір Конституцияға қайшылық орын алса ондай заңдардың күші болмайды және қоғамда қолданылмайды. Бұл Конституцияның жоғарғы заңи күші бар мемлекетіміздің негізгі заңи екендігінің көрінісі. Осы жерде сөз етіліп отырған заңдар иерархиясы мәселесіне байланысты құнды тұжырым ретінде қолданылып келе жатқан көзқарасты жасап оны жүзеге асыруда Ханс Кельзен ерекше міндет атқарған.

Негізгі заңымыздың жоғарлылығын қамтамасыз етуде ең басты қажеттілік болып табылатын маңызды элемент бұл-Конституциялық бақылау.

Конституциялық бақылау Конституция теориясы мен тәжірибесінің ғана маңызды мәселесі емес, мемлекеттің құқық ғылымының да басты объектісі болып табылады. Бұл мәселе көптеген елдердің зерттеушілерінің назарында болғаны, яғни, бір елдің ғана емес барлық мемлекеттердегі маңызды сұрақтар қатарынан орын алатыны және демократияның маңызды құралы ретінде оны қамтамасыз етудің бірден бір кепілдігі болатыны дәлелденген.

Конституциялық бақылау туралы ойлар билік бөлінісі теориясы пайда болған кезден бастап ойшылдардың назарында болып келген.

Алғашқы Конституциялық бақылауға қатысты көзқарастар ХҮІІ ғ.ғ. басында Ұлыбританияда қалыптасып, өз деңгейінде қолданылып келген. Осы кезде Ұлыбританияның колония елдерінің заң шығару құқығына ие легислатураларының шығарған заңдарын Құпия Кеңес Англия парламентінің осы колон елдеріне арнап шығарған заңдарына немесе көпшілік құқыққа қайшы деп танып күшін жоятын. Дегенмен, Англияның бұл мысалын Конституциялық бақылау туралы жан-жақты ой пікірлер қалыптасып, ол бақылау таңдаулы түрде нақты іс жүзінде қолданылып келген деп түсінуге негіз бола алмайды. Бірақ, Қазақстандық ғалымы К.К. Айтхожиннің көзқарасы бойынша бұл Конституциялық бақылаудың кіріспе бөлігі болған дейді. [3].

Адамзат тарихындағы алғашқы Конституция болып табылатын АҚШ Конституциясын(1787 ж.) жасаушылар оның жобасын құру барысында саяси және құқықтық көзқарастар мен ережелерді негізге алғандары Конституциялық бақылау туралы ойдың қалыптасуына себеп болыпты.

АҚШ Конституциясында Жоғарғы Сот Конгресстің қабылдаған заңын Конституцияға қайшы деп тануға құқылы екендігі туралы көрсетілмеген. Бірақ, Гамилтонның «Федералист» журналына жариялаған мақаласында Жоғарғы Соттың нақты мәселеге қатысты құқықтық жағдайына бағытталған ескертулер қарастыралғанын көре аламыз. Гамилтон «кез келген заңды қабылдағанда оның шегін анықтайтын Конституцияның орындалуы қорғалуы үшін судьялар тәуелсіздігі өте маңызды мысалы, адамның жеке және меншік құқығына қайшы келетін заң қабылдауға болмайды. Егер мұндай жағдай орын алса, Конституцияға қайшы барлық заңдардың күшін жоюды соттың көмегімен жүзеге асыруға болады» дейді.

Жоғарыда келтірілген Ұлыбритания және Американың мысалдарымен қатар зерттеушілердің көзқарастарынан заң ғылымында соның ішінде Конституциялық құқық ғылымында Конституциялық бақылау қашан пайда болғаны белгілі болды. Нақты айтқанда, Конституциялық бақылау тарихын кіріспе және негізгі бөлімдерге бөлетін болсақ, ХҮІІ ғ.ғ. бастапқы кезеңін негізгі бөлім деп айтуға болады.

АҚШ-тың қазіргі Конституциялық бақылауының философиялық мақсатының негізі Сот билігінің Конституциялық бақылау жүргізуге құқылы екендігін Конституциясында көрсетпеген қатесінің орнын қандай да бір жолмен теориялық жағынан толықтыруға бағытталады [4].

Жапония Конституциясының 81 бабында Мемлекеттің жоғарғы Соты Конституциялық бақылау жүргізуге құқылы екендігі белгіленгенімен 1951 жылғы Жоғарғы Соттан заңға кеңейтілген түсініктеме жасағанда барлық деңгейдегі соттарға Конституциялық бақылау жүргізу құқығын берген. Бірақ бұл соттар заңдарды қолдану барысында бақылау жүргізгенімен, анықталған қайшылықтарды Жоғарғы Соттың шешуіне жібереді. Демек, бұл Жапонияның романо-германдық құқық жүйесіндегі мемлекет болғанымен кейбір жағдайда американың үлгісінде мысалға алып пайдаланған ерекшелігін көрсетеді.

Бақылаудың тағы бір өзіндік өзгешелігі бар мемлекет бұл-Иран. Мұнда заңның Конституцияға ғана сәйкестігін емес діни нормаларға да сәйкестігіне бақылау жүргізуімен ерекшеленеді.

Иранның Конституциялық бақылау органы- Конституциялық Кеңес болып табылады. Бұл орган заң актілеріне бақылау жүргізгенде Құран сүрелерімен қатар басқа да 12 түрлі діни уағыз, өсиеттерге сүйенеді.

Көптеген мемлекеттің Конституциялық бақылауының пайда болу даму тарихы мен жүзеге асырылуы барысындағы тәжірибесі дүниежүзі мемлекеттеріндегі Конституциялық бақылаудың қалыптасуының негізгі мән-жайын, мақсатын, оның мемлекет үшін қажеттігі, демократияға қосатын үлесін анықтауға мүмкіндік береді. Осы жерде талдауға алынған елдердің Конституциялық бақылауының әрқайсысының өзіндік таңдаулы сипаттамаларының болғанын айтып өтуіміз керек.

Дүниежүзі мемлекеттеріндегі Конституциялық бақылаудың мәні, жүзеге асырылу тәжірибесі және оның ерекшеліктерін ескере келе, осы саланың маманы ғалым В. В. Маклаков Конституциялық бақылаудың төмендегідей белгілерін анықтап көрсеткен. Олар: Біріншіден, Конституциялық бақылаудың саяси-құқықтық мәніне сүйеніп, оның саяси-құқықтық белгілерінің бар екендігін анықтаймыз. Жалпы саясат пен құқықты бөліп қарай алмаймыз. Себебі, мемлекет саясаты тікелей құқықтық нормалардың әсерімен жүзеге асырылады. Бұл жайында В.И. Лениннің «Заң-бұл саясаттың көрінісі, саяси шара» дегені бүгінгі күнге дейін өз мәнін жоғалтпаған теориялық тұжырым ретінде құқық пен саясаттың іске асуының құралы болып келгенін көрсетеді [5].

Польша ғалымы Л. Гарлицкий Конституциялық бақылаудың саяси жағы оның Конституция негізінде басқа заңдардың түсіндірілуі Конституциялық Сотты саяси ұйым деп ұғынуға мүмкіндік береді дейді.

Конституциялық Сотты саяси ұйым ретінде қарастыруды М. Капелетти және тағы басқа зерттеушілер де қолдайды. Олар бұл ұғымдарын үш бағытта түсіндіреді. Біріншіден, осы ғасырдың I жартысындағы қайғылы саяси қателіктер жолында Еуропаның Конституциялық Соты пайда болған. Екіншіден, Конституциялық Соттың қарауына жататын мәселелерге байланысты. (М. Капелеттидің айтуы бойынша үшінші билік тармағы саясатқа тәуелді емес дегенімізбен, біз бәрі- бір өзіміз оны саясатқа итермелейміз дейді. Үшіншіден, Конституциялық Сот мүшелерін тағайындау тәсіліне байланысты. Еуропа елдерінде Конституциялық Сот мүшелерінің құрамына үлкен саяси топтардың кіретіндігі көрсетілген делінеді. Яғни әр саяси бағыттардың өкілдерінен құрылады.

Конституциялық бақылау-бұл құқықтық ғана емес саяси құжат болып табылатын Конституцияны қорғайды. Сондықтан да Конституциялық бақылаудың саясаттан тыс болуы мүмкін емес, нақты айтқанда, ол билік бөлінісіндегі заң шығарушы, айқарушы билік тармақтары билік тармақтары саясаттын салалары болса, Конституциялық бақылау құқық саласы болып табылатындығымен көрінеді. Осыдан қорытынды жасайтын болсақ, саяси шешім шығаруы кезіндегі Конституциялық бақылаудың билік тармақтарымен өкілеттілігі тең болуға тиіс емес [6].

Конституциялық бақылаудың саясатқа қатыстылығының екі жағы бар. Олар:

1. Конституциялық бақылаудың (биліктің екі тармағымен салыстырғанда) жалпылама саясиландырылуы.

2. Конституциялық бақылаудың билік тармақтарының бірін қолдауы немесе тұрақтандыруға бағытталаған көзқарасын бір жақты саясиландыру болып табылады. Екінші жағдайда, билікті тұрақсыздандыру қаупі болса да, жалпылама саясиландыру қажеттіктен туындайды және саяси құрылымдардағы оның рөлін арттыруға пайдалы әсерін тигізеді.

Жалпы Конституциялық бақылаудың әрекеті: 1. Конституцияға заңдармен басқа да құқықтық актілердің сәйкестігін анықтау; 2. Заңдарды қабылдау кезіндегі қателіктерді анықтап, оларды жоюға бағытталады.

Сондықтан да, Конституциялық бақылау дегеніміз- жоғарғы заңи күші бар танылып, мойындалған Негізгі Заңға органикалық заңдар, жай заңдар, мемлекеттік органдардың актілері, халықаралық келісім шарттар, лауазымды тұлғалардың іс әрекеттерінің сәйкестігін тексеру, талқылау, шешім шығару құқығына ие Конституциямен бекітілген жоғарғы мәртебелі мемлекеттік органның міндеттерімен құқықтарының жиынтығы.

Конституцияның орындалуына бақылау жасау заң шығарушы органдар мен басқа да органдардың қабылдаған заңдары мен құқықтық актілеріне қатысты жүргізілетін жоғарғы мемлекеттік деңгейдегі әрекет. Конституция жоғарғы заң күшіне ие мемлекеттің басты құжаты болғандықтан оған басқа заңдар мен нормативтік құқықтық актілердің сәйкес болуы демократия талабы болып табылады.

Конституция мен жай заңдар арасында болатын айырмашылықтан шығатын оның мүлтіксіз орындалуы үшін және заң шығарушы органмен оның қабылдаған заңдары арасында пайда болатын қайшылықтарды тиімді шешуі үшін Конституциялық бақылау органын құру қажеттігі туындайды [7].

Сонымен қатар мемлекеттің басты құжаты - Конституцияның түсіндірілуін, талқылануын және оның сол қоғамға бейімделіп жүзеге асырылуын қамтамасыз ету қажеттігі үнемі туындап отырады. Демек, қоғамдағы қайшылықтар мен даулардың күш қолданылмай заң шеңберінде бейбіт жолмен шешілуі үшін де Конституциялық бақылаудың атқаратын рөлі орасан.

ГФР-ның Бундестаг мүшесі доктор Д. Мало «Демократиялық, құқықтық бағытты ұстанған мемлекеттерде туындаған дауларды шешетін орталықтандырылған, тәуелсіз, беделді, жоғары мәртебесі бар конституциялық қажеттік негізінде құрылған орган болуы тиіс» деп көрсетеді.

Конституциялық бақылауды саясатқа қатыстыру(саясиландыру) демократия қағидасын бұзып, саяси күштердің арасындағы қайшылықтарды күрделендіріп, қоғам дамуына кедергі келтіретін көптеген кері әсерді тудыратын келеңсіздіктерге апарып соқтырады. Мұндай жағдайлар АҚШ-та, ГФР-да Конституциялық бақылау пайда болуының алғашқы кезеңдерінде жиі кездесіп келген. Ал соңғы жылдары Ресейде болған мысалдарды келтіруге болады.

Конституциялық бақылау Конституция нормаларының ресми жүзеге асырылуына демократияны қамтамасыз етуге бағытталады. Егер бұл қағида қолданылмаса Конституциялық бақылау органы көпшілік мүддесіне емес азшылықтың мүддесіне қызмет ететін болады дегенді білдіреді.

Төртіншіден, Конституциялық бақылау теориясының негізгі сұрақтарымен Конституциялық бақылаудың қоғамдық, құқықтық мәнін анықтауға болады.

Конституционализмнің негізгі мәні Конституциямен белгіленген шекте мемлекеттік билікті жүзеге асырып, орнықтыруға бағытталған әрекеттерінен анықталады. Бұдан биліктің тежемелік тепе-теңдік қағидасының Конституциямен бекітілетінін көруге болады. Яғни, мемлекет функциясын жүзеге асыратын мемлекеттік билік тармақтары арасындағы міндеттерінің бөлінісін және олардың бір бірінен ешқандай да артықшылықтарының жоқ тең мәртебелі екендігін бекітіп заңдастырады.

Демократиялық мемлекеттерінің негізгі қағидаларының бірі ретіндегі заңды құрметтеу, оның үстемдігін қамтамасыз етуді билікті жүзеге асыруда мүлтіксіз сақтау болып табылады [8].

Ресейлік ғалым С.В. Боботов Конституциялық бақылау қызметінің қоғамдық қажеттілігіне өте жүйелі, нақты тұжырым жасаған. Ол, 1.Дүниежүзі бойынша мойындалған жалпылама қоғамдық құндылықтар пайда болып олар Конституцияда бекітілді; 2. Конституцияның жоғарғы заңи күші бар акт екендігі дүниежүзіне мойындалып, қоғамдық қатынастардың Конституциядан тыс жүзеге асырылуы мүмкін емес еді деп көрсеткен. Бұл анықтамасы арқылы Конституция тек құқық нормалары үшін ғана пайдалы емес, қоғам үшін де маңызды, пайдалы міндеттер атқаратындығымен Конституциялық бақылаудың қоғамдық қажеттілігін қысқаша болса да анық көрсете алған.

Жоғарыда айтылғандарды қортындылай келе, Конституциялық бақылау дегеніміз-қоғамның барлық саласындағы қатынастарды Конституция нормаларымен реттеуге бағытталған және демократияның ізгілік қағидасына негізделген, адам құқықтары мен бостандықтарының іске асуын қамтамасыз ететін мемлекеттің негізгі заңи Конституцияның мүлтіксіз сақталуының кепілдігі болып табылатын саяси-құқықтық сипатқа ие мемлекеттік деңгейдегі әрекет. Осындай маңызды іс шаралардың орындалуы, іске асуы үшін Конституциялық бақылаудың қоғам үшін өте қажетті құқықтық институт екендігі даусыз гой. Сондықтан Конституциялық бақылау

институттарына жан жақты толық зерттеулер жүргізу арқылы өз мемлекетіміздегі Конституциялық бақылауорганының кемшіліктерін толықтырып, қателіктерін түзетіп оның тұрақтылығын арттыра отырып қоғамға тиімділігін күшейтуге мүмкіндік таба аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Шульженко Ю.Л. О понятии «правовая охрана Конституции» // Государство и право. 2002. № 7. С. 11-15.
- 2 Караев А.А. «Конституционный контроль: Казахстан и зарубежный опыт» Алматы 2002. 254 с. С. 24.
- 3 Айтхожин К.К. РК и вопросы единства государственной власти // Фемида Х4. 2000.-№3.-С. 12-14.
- 4 Конституционное право зарубежных государств: учебное пособие; Хазов Е.Н., Гасанов К.К., Червонюк В.И., М: ЮНИТИ-ДАНА • 2015. 463 с. 43 С.
- 5 Маклаков В. В. «Конституционный контроль в зарубежных странах» ИНФРА-М. 2010 г. 672 с.
- 6 Маклаков В. В. «Конституционный контроль в зарубежных странах» ИНФРА-М. 2010 г. 672 с. С. 95.
- 7 Сапарғалиев Ғ. Қ Р-ның Конституциялық құқығы Алматы, 2008.-353 б. 37 Б.
- 8 Амандықова С.К. Қ Р-ның Конституциялық құқығы. Астана, 2007.369 б. 12 Б.
- 9 Баймаханов МТ. Проблемы воплощения принципов Конституции // Государство и право. №5 (8).-С.12-15.

УДК 345: 577.16-94

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРОФИЛАКТИКИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Э.Тен

*Евразийская юридическая академия имени Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы,
ten@mail.ru*

Аннотация. В настоящей статье рассмотрены вопросы профилактики преступлений. Автором раскрыта сущность рассматриваемого вида борьбы с преступностью. На сегодняшний день профилактика преступлений занимает главное место в системе принимаемых мер в борьбе с преступностью. С учетом изложенного, автором проведен углубленный анализ различных дефиниций профилактики преступлений. Автор отразил особенности криминалистической профилактики преступлений, основным отличительным признаком которой является ее проведение органами предварительного следствия. Анализ правоприменительной практики показывает, что следственная профилактика преступлений занимает важное место в борьбе с преступностью. Ее отличительными признаками также является использование в большей части процессуальных методов профилактики, из которых следует отметить: проведение допросов свидетелей и подозреваемых; проведение судебных экспертиз. Кроме того, автором рассмотрены особенности оперативно-

розыскной профилактики преступлений, которая реализуется специальным субъектом – оперативно-розыскными подразделениями. Практика показывает ее эффективность, поскольку она реализуется применением негласных методов воздействия на преступность. В отличие от оперативно-розыскной профилактики преступления, как отмечает ее автор, криминологическая профилактика также обладает рядом преимуществ. И в первую очередь хотелось бы отметить проведение ранней профилактики преступлений. Такой вид профилактики позволяет на более ранних стадиях решать вопросы борьбы с преступностью.

Ключевые слова: профилактика уголовных правонарушений; превенция; субъекты профилактики; виктимология; криминологическая профилактика преступлений; оперативно-розыскная профилактика преступлений; криминологическая профилактика

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ҚЫСҚАША МАЗМҰНЫ

Түйіндеме. Осы бапта қылмыстардың алдын алу мәселелері қаралды. Автор қылмыспен күрестің қарастырылып отырған түрінің мәнін ашты. Бүгінгі күні қылмыстың алдын алу қылмыспен күресте қабылданатын шаралар жүйесінде басты орын алады. Баяндалғанды ескере отырып, автор қылмыстың алдын алудың түрлі дефиницияларына терең талдау жасады. Автор қылмыстың криминологикалық алдын алу ерекшеліктерін көрсетті, оның негізгі ерекшелік белгісі алдын ала тергеу органдарының жүргізуі болып табылады. Құқық қолдану практикасын талдау қылмыстың тергеу алдын алу қылмыспен күресте маңызды орын алатынын көрсетеді. Оның айрықша белгілері көбінесе алдын алудың іс жүргізу әдістерін пайдалану болып табылады, олардың ішінен мыналарды атап өткен жөн: куәгерлер мен күдіктілерден жауап алуды жүргізу; сот сараптамаларын жүргізу. Сонымен қатар, автор арнайы субъект-жедел – іздестіру бөлімшелері жүзеге асыратын қылмыстардың жедел-іздестіру профилактикасының ерекшеліктерін қарастырды. Практика оның тиімділігін көрсетеді, өйткені ол қылмысқа әсер етудің жасырын әдістерін қолданумен іске асырылады. Қылмыстың жедел-іздестіру профилактикасына қарағанда, оның авторы атап өткендей, криминологиялық алдын алу бірқатар артықшылықтарға ие. Бірінші кезекте қылмыстың алдын алуды ерте жүргізуді атап өткім келеді. Алдын алудың мұндай түрі неғұрлым ерте кезеңдерде қылмысқа қарсы күрес мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу; превенция; алдын алу субъектілері; виктимология; қылмыстың криминологикалық алдын алу; қылмыстың жедел-іздестіру алдын алу; криминологиялық алдын алу

CONCEPT AND SUMMARY OF PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES

Abstract. This article discusses the issues of crime prevention. The author reveals the essence of the considered type of crime fighting. Today, crime prevention occupies the main place in the system of measures taken in the fight against crime. Taking into account the above, the author conducted an in-depth analysis of various definitions of crime prevention. The author reflects the features of criminological crime prevention, the main distinguishing feature of which is its conduct by the preliminary investigation bodies. Analysis of law enforcement practice shows that investigative crime prevention plays an

important role in the fight against crime. Its distinctive features are also the use of most procedural methods of prevention, of which it should be noted: conducting interrogations of witnesses and suspects; conducting forensic examinations. In addition, the author considers the features of operational investigative crime prevention, which is implemented by a special subject-operational investigative unit. Practice shows its effectiveness, since it is implemented with the use of covert methods of influence on crime. In contrast to the operational-search prevention of crime, as its author notes, criminological prevention also has a number of advantages. First of all, we would like to mention the early prevention of crimes. This type of prevention makes it possible to solve crime-fighting issues at an earlier stage.

Keywords: crime prevention; prevention; subjects of prevention; victimology; forensic crime prevention; operational-search crime prevention; criminological prevention

На сегодняшний день профилактика преступлений и других правонарушений «...является одной из важнейших задач любой правоохранительной системы. Это самое гуманное средство поддержания правопорядка, обеспечения безопасности граждан. Профилактическая деятельность обеспечивает наряду с защитой общества от преступных посягательств, защиту неустойчивых членов общества от дальнейшего нравственного падения, не дает им стать преступниками и тем самым избавляет от необходимости уголовного или иного наказания» [1, с.4].

Задача профилактики преступлений, совершаемых сотрудниками органа внутренних дел, является снижение количественных показателей рассматриваемых преступлений, повышение личной безопасности граждан, а также защита их законных прав и интересов. Профилактика преступлений в системе органов внутренних дел предполагает проведение целого комплекса мероприятий, направленных на устранение причин и условий, способствующих совершению преступлений, выявление преступников, а также пресечение криминального поведения со стороны сотрудника органа внутренних дел. При этом, профилактическую деятельность нельзя рассматривать обособлено от экономических и политических основ казахстанского общества. Государственные органы осуществляют профилактику преступлений также и правовыми методами. Уже великие просветители 18в. сформулировали положения о том, что хороший законодатель должен заботиться не столь о наказании за преступления, сколько о том, чтобы их предупредить, и прежде всего путем улучшения нравов (Монтескье, Беккария); о том, что предупреждение преступления должно быть истинным содержанием юстиции цивилизованного общества (Вольтер). Справедливость этих положений подтвердили и последующие поколения теоретиков и практиков борьбы с преступностью. В дальнейшем об этом упоминал Карл Маркс - мудрый законодатель предупредит преступление, чем будет вынужденным наказывать за него. Право, по их мнению, могло бы стать мощным средством разрешения возникающих в обществе конфликтов. Была выдвинута идея создания правового государства, одна из важнейших задач которого – предупреждение преступлений [2, с.17].

В настоящее время юридические науки обладают большим терминологическим аппаратом. Нельзя не обратить внимание на не согласующееся с криминалистической теорией, употребления различных терминов в теориях криминологии, оперативно-розыскной деятельности, уголовного и уголовно-процессуального права. В литературе наряду с термином «предупреждение» используются и такие, как «предотвращение», «профилактика», «превенция» [3, с.4].

По мнению И.А.Бурмистрова, термины «профилактика», «предупреждение», «пресечение», «предотвращение», «превенция» близки между собой по смысловому значению и применяются наряду друг с другом как синонимы. При этом, предупредительная деятельность органов внутренних дел в общем плане ничем не отличается от принятой у нас системы профилактической деятельности и строится на принципах демократизма, гуманности, законности, неотвратимости наказания, научной обоснованности, комплексного подхода и дифференциации [4, с.76]. Аналогичной точки зрения придерживается В.К.Звирбуль, который отмечает следующее: «По смысловому значению термины «предупреждение», «предотвращение», «профилактика» близки между собой. В руководящих документах и нормативных актах они обычно применяются как взаимозаменяющие. Поэтому разграничение, обозначение различных уровней, направлений, видов и предупреждения преступности и конкретных преступлений целесообразно давать по их содержанию и детализировано, а не просто распределяя между ними перечисленные термины» [5, с.11].

Другой ряд авторов (А.Г.Лекарь) рассматривает профилактику, предупреждение, пресечение как составные части предупреждения преступлений. Автор пишет, что в предотвращении преступлений необходимо различать следующие его части:

- профилактику преступлений, под которой подразумевается деятельность государственных органов (в том числе и органов внутренних дел) и общественных организаций, трудящихся по выявлению и устранению причин, порождающих преступления, и условий, способствующих их совершению;
- предупреждение преступлений – установление лиц, обнаруживающих намерение совершить преступление и принятие к ним мер (преимущественно воспитательных) с целью недопустить реализации этих намерений в преступные действия;
- пресечение преступлений – выявление лиц, подготавливающих совершение преступлений и принятие к ним мер (главным образом оперативно-розыскных) в целях недопущения перерастания подготовительных действий в покушение, а покушения – в оконченное преступление [6, с.35].

Третья группа авторов, например, Б.Калаганов, считает правильным распространенные в литературе положения о том, что понятия «профилактика» и «предупреждение» являются тождественными [7, с.43].

Поскольку разногласия в понятийно-терминологическом аппарате негативно сказываются на правоприменительной деятельности, необходимо четко разобраться в этом вопросе. В юридической литературе содержатся различные дефиниции предупреждения преступлений (криминологического, криминалистического).

Так, по мнению В.В.Жалыбина, под криминологическим предупреждением преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств следует понимать «...деятельность государства и общества, осуществляемую через меры принуждения, воспитания, оказания помощи лицам, подвергающимся профилактическому воздействию, с целью устранения детерминант преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств» [8, с.21].

А.А.Баранов отмечает, что предупреждение (в широком смысле) – криминологическая категория, обозначающая исторически сложившуюся систему объективных и субъективных предпосылок, реализующихся путем целенаправленной деятельности всех институтов общества, направленная на устранение, минимизацию и нейтрализацию факторов, детерминирующих существование преступности и совершение преступлений [9, с.21].

Для того, чтобы определиться в этом вопросе, обратимся к толковому словарю русского языка, который определяет содержание рассматриваемых нами терминов следующим образом:

1. Предупреждение: а) предупредить, то есть заранее принятыми мерами помешать чему-либо осуществиться, наступить; предупредить. Сделать что-либо ранее кого-либо, предугадав чьи-либо действия, желания.
2. Профилактика – совокупность предупредительных мероприятий, направленных на сохранение и укрепление нормального состояния, порядка.
3. Предотвращение – предупреждение, т.е заблаговременное устранение того, что угрожает, может помешать осуществлению чему-либо.
4. Превенция (от лат. prevention) – совокупность мероприятий, направленных на устранение причин для совершения преступлений [10, с.32].

Таким образом, профилактика преступлений, исходя из этимологии изучаемого слова, является более широким понятием, нежели остальные термины. Поэтому более правильной говорить о криминалистической профилактике преступлений, нежели о предупреждении.

В юридической литературе под профилактикой преступлений понимается особый вид социального управления, призванный обеспечить безопасность охраняемых правом ценностей и заключающийся в разработке и осуществлении системы целенаправленных мер по выявлению и устранению причин преступлений, условий, способствующих их совершению, а также оказанию предупредительного воздействия на лиц, склонных к противоправному поведению [11, с.12].

Профилактика преступлений относится к динамичным системам. Для того чтобы достигать своей цели, она должна быть гибкой и постоянно совершенствоваться в зависимости от уровня структуры, динамики и других характеристик преступности. На нее активно воздействуют происходящие в обществе процессы, особенно состояние экономических и политических отношений, рост или снижение конфликтности, степень социальной напряженности, расширение либо свертывание демократизации и т.д [12, с.15].

В юридической литературе нет единства взглядов на понятие и содержание криминалистической профилактики.

Так, Ф.А.Лопушанский определил следственную профилактику как специальную деятельность органов предварительного следствия, направленную на:

- а) предупреждение подготавливаемых и быстрое пресечение совершаемых преступлений;
- б) полное выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению преступлений, а также принятие мер по их устранению;
- в) проведение других общепрофилактических мероприятий, противостоящих причинам преступности, стимулирующих законопослушное поведение и оказывающих корректирующее воздействие на личность и ситуацию [13, с.14].

Н.В.Жогин полагает, что профилактическая деятельность следственного аппарата включает меры по предотвращению и пресечению преступлений, а также деятельность по выявлению и устранению причин и условий, способствовавших совершению преступления в связи с проведением предварительного расследования [14, с.41].

По мнению группы, авторов (Т.В.Аверьянова, Р.С.Белкина, Ю.Г.Корухов, Е.Р.Россинская), следственная профилактика включает в себя следующие меры:

- а) выявление причин и условий совершения преступлений;

б) обнаружение и раскрытие совершенных преступлений, приводящие не только к пресечению преступной деятельности определенных лиц, но и к неотвратимости наказания;

в) устранение выявленных причин и условий, способствовавших преступлениям конкретного вида (рода) или совершенных определенным способом, при определенных обстоятельствах и т.п.;

г) меры воспитывающего и предостерегающего характера;

д) общепрофилактические меры, в том числе использование возможностей средств массовой информации, трудовых коллективов, родовых и национальных традиций и т.п [15, с.26].

По мнению Н.П. Яблокова, криминалистическая профилактическая деятельность предполагает:

а) выявление причин и способствующих преступлению условий, объектов криминалистическо-профилактического воздействия;

б) применение профилактических мер, затрудняющих совершение новых преступлений;

в) пресечение или прерывание преступной деятельности конкретных лиц [16, с.4].

И.И.Иванов полагает, что «криминалистическая превенция (профилактика) преступлений, как одна из самостоятельных частных теорий, представляет собой систему научных положений и практических рекомендаций о закономерностях разработки и использования в уголовном судопроизводстве технических средств, тактических и методических приемов для предотвращения замышляемых и подготавливаемых преступлений, своевременного обнаружения, быстрого, полного раскрытия и качественного расследования совершенных преступлений, пресечения конкретной преступной деятельности и ликвидации ее опасных последствий, выявления и устранения в процессе расследования обстоятельств, способствовавших совершению и сокрытию преступлений, преодоления любых форм противодействия расследованию» [17,с.22].

В качестве недостатка данного выше определения можно выделить использование понятие «уголовное судопроизводства». На наш взгляд, предпочтительней использовать понятие «уголовный процесс», поскольку профилактика преступлений может иметь место не только на судебных стадиях, но и в стадии предварительного расследования. Таким образом, криминалистическая профилактика также имеет место и на судебных стадиях рассмотрения уголовного дела.

На наш взгляд, основным средством криминалистической профилактики, обеспечивающим неотвратимость наказания, является проведение предварительного расследования по уголовному делу.

Таким образом, криминалистическую профилактику преступлений можно определить, как процессуальную и непроцессуальную деятельность органов, ведущих уголовный процесс по предотвращению и пресечению преступлений со стороны потенциальных правонарушителей, выявлению и устранению обстоятельств, способствовавших совершению преступлений, раскрытию и расследованию преступлений.

В отличие от иных видов профилактики преступлений, субъектами криминалистической профилактики преступлений являются следователь (дознатель) и эксперт. При этом, оперативные работники не являются субъектами

криминалистической профилактики преступлений, которая отличается от оперативно-розыскной профилактики рядом оснований.

Оперативно-розыскная профилактика есть система целенаправленных оперативно-розыскных и иных предусмотренных законом мер, проводимых в отношении лиц, от которых можно ожидать совершения преступлений, с целью осуществления над ними оперативного контроля, оказания профилактического воздействия, предупреждения замышляемых и подготавливаемых преступлений, а также по использованию негласной информации в общепрофилактической работе органов внутренних дел [18, с.54].

Оперативно-розыскное предупреждение – задача оперативно-розыскной деятельности, разрешаемая посредством оперативно-розыскных мероприятий и иных действий, и обеспечивающая:

- 1) сбор информации о криминально-опасных лицах, а также фактов, изучение которых необходимо для предупреждения противоправных проявлений (инициативная разведка);
- 2) наблюдение с целью сбора данных о лицах, представляющих оперативный интерес, с целью своевременного распознавания их преступных замыслов или противоправной деятельности (профилактическая разведка);
- 3) реализацию добытой информации для: сдерживания объектов ОРД от реализации преступных намерений или подготовительных к преступлению действий; переориентации сообществ лиц, потенциально склонных к криминальной активности, на иные ценности; разобщения или разложения преступных сообществ; нейтрализация обстоятельств, благоприятствующих преступлениям [19, с.8].

Оперативно-розыскная профилактика предполагает сбор информации о криминально-активных лицах (близких связей членов организованных преступных формирований, ранее судимых, наркоманах, алкоголиках, бытовых дебоширах, членов групп с антиобщественной направленностью и др.), степени исправления, связях, преступном опыте, намерениях, особенностях их личности и системы социальных отношений. Совокупность сведений, которые дают основания для неблагоприятного прогноза, т.е. вывода о вероятности преступного поведения, сразу указывает на необходимость установления оперативного наблюдения за теми, кто сохранил криминальную активность [20, с.7].

По мнению С.С.Овчинского, оперативно-розыскная профилактика имеет свои особенности:

- а) ведется оперативно-профилактическое наблюдение за лицами, поставленными на профилактический учет в связи с высокой степенью вероятности их преступного поведения;
- б) обеспечивается успех индивидуальной профилактики благодаря оперативной осведомленности о контингенте лиц, которые могут встать на путь совершения преступлений, и особенностях каждого лица, допустившего антиобщественное поведение или испытывавшего вредное влияние антиобщественных и преступных элементов;
- в) фиксируется среда местных криминально активных жителей, в которой осуществляются ОРМ по раскрытию преступлений;
- г) негласно проверяется причастность к совершенным преступлениям лиц (в том числе и ранее выявленных не местных жителей), находящихся под оперативным наблюдением и имеющих признаки разыскиваемых преступников;

д) изучаются отдельные категории лиц, представляющих оперативный интерес, их связи, образ жизни, поведение и прошлое для получения оснований к применению мер профилактики или для заведений ДОУ» [21, с.19].

Таким образом, криминалистическая профилактика преступлений имеет специфические особенности, отличающие ее от оперативно-розыскной профилактики преступлений (субъектами осуществления профилактической деятельности и способами профилактики преступлений).

Анализ криминалистической литературы свидетельствует о наличии различных точек зрения относительно объекта криминалистической профилактики преступлений. Объект криминалистической профилактики преступлений тесно связан с объектом криминалистики. Традиционно в криминалистике выделяются два объекта: а) преступная (криминальная) деятельность; б) деятельность по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений.

В последующем объект науки криминалистики был конкретизирован И.А.Возгриным. Автор помимо преступной деятельности, отнес к объекту криминалистического исследования информацию, порождаемую преступлением и связанную с ним. Криминалистика изучает судебно-следственную практику для установления не только позитивного опыта обнаружения, изобличения и привлечения к уголовной ответственности виновных, пресечения дящихся и предупреждения подготавливаемых преступлений, но и для анализа типичных ошибок, допускаемых при производстве по уголовным делам.

Мы полностью разделяем точку зрения И.А.Возгина, поскольку последовательность проведения следственных действий, планирование расследования, организация профилактической деятельности детерминированы объемом и достоверностью информации о преступлении, которыми обладает следователь.

Из анализа мы пришли к следующим выводам.

Криминалистическая профилактика преступлений представляет собой регламентированную законом деятельность должностных лиц правоохранительных органов, направленную на: быстрое и полное раскрытие преступлений; выявление и устранение обстоятельств, способствовавших совершению преступлений; предотвращение и пресечение преступлений криминально настроенных лиц; разработку и совершенствование научно-технических средств.

Объектом криминалистической профилактики преступлений являются:

- а) преступная деятельность, осуществляемая при подготовке и совершению преступления;
- б) регламентированная законом деятельность следователя по профилактики преступлений в ходе раскрытия и расследования преступлений;
- в) объем информации о преступлении (группе преступлений);
- г) научно-технические средства, используемые для раскрытия и расследования преступлений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Криминология: Учебник / Под ред. В.Н.Кудрявцева и В.Е.Эминова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2002. – 309 с.
- 2 Криминология: Учебник / Под ред. акад. В.Н.Кудрявцева, проф. В.Е.Эминова. – М.: Юрист, 1995. – 365 с.
- 3 Агренико В.Н. Предупреждение преступлений, совершаемых в системе страхования: дисс. ...канд. юрид. наук. – М., 2003. – 204 с.

-
- 4 Бурмистров И.А. Криминологическое изучение неформальных групп несовершеннолетних и предупреждение органами внутренних дел совершаемых ими преступлений: дисс. ...канд. юрид. наук. – М., 1997. – 211 с.
 - 5 Криминология. – М.: Юрид.лит., 1979. – 254 с.
 - 6 Лекарь А.Г. Профилактика преступлений. М., «Юрид.лит.», 1972. – 217 с.
 - 7 Калаганов Б. Проблемы предупреждения бухгалтерской преступности: Учебное пособие. – Алматы: Арда, 2006. – 175 с.
 - 8 Жалыбин В.В. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств: автореф.дисс. ...канд. юрид.наук. – Красноярск, 2004. – 203 с.
 - 9 Баранов А.А. Криминологический анализ и предупреждение экономических преступлений в сфере малого предпринимательства: дисс. ...канд.юрид.наук. – М., 1999. – 199 с.
 - 10 Большой толковый словарь русского языка / Под ред. С.А.Кузнецовой. – СПб., 2003. – 603 с.
 - 11 Алауханов Е.О., Зарипов З.С. Профилактика преступлений. Учебник. – Алматы, 2008. – 234 с.
 - 12 Криминология: Учебник / Под ред.акад. В.Н.Кудрявцева, проф. В.Е.Эминова. – М.: Юрисъ, 1997. – 265 с.
 - 13 Лопушанский Ф.А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения. – Киев, 1980. – 298 с.
 - 14 Жогин Н.В. Роль следственного аппарата и прокурорского надзора в предупреждении преступлений // Советское государство и право. 1965. №10. – 186 с.
 - 15 Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. М., 2000. – 461 с.
 - 16 Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Н.П.Яблокова. М., 1997. – 302 с.
 - 17 Иванов И.И. Криминалистическая профилактика преступлений (комплексное научно-практическое исследование). – СПб., 2004.- 301 с.
 - 18 Дмитриев Д.О. Оперативно-розыскное предупреждение хищений автотранспортных средств: дисс. ...канд.юрид.наук. – СПб, 2006. – 214 с.
 - 9 Батаев И.А. Оперативно-розыскное и криминалистическое обеспечение процесса расследования краж из квартир граждан: дисс. ...канд.юрид.наук. – Ижевск, 1998. – 215 с.
 - 20 Мягмарцэрэн Д. Оперативно-розыскная профилактика преступлений подразделениями криминальной полиции Монголии: дисс. ...канд.юрид.наук. – СПб, 2006. – 222 с.
 - 21 Овчинский С.С. Место оперативно-розыскной профилактики в оперативно-розыском процессе // Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. Под. ред. К.К.Горяинова, В.С.Овчинского, Г.К.Синилова, А.Ю.Шумилова. – М., 2009. – 214 с.

ПРАВОВОЙ СТАТУС ОБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВОПРЕЕМСТВА НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Турганбаев С.Т.

*Магистрант Евразийской юридической академии им. Д.А.Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы
Turganbayev.sanzhar@gmail.com*

Аннотация. Правопреемство государств является одной из самых сложных политико-правовых проблем современности. Она связана, прежде всего, с появлением новых государств как субъектов международного права или же с распадом существовавших и необходимостью решения комплекса вопросов в отношении международных договоров, государственной собственности, государственных долгов, государственных архивов. Следует отметить, что проблема правопреемства является на сегодняшний день одной из самых дискуссионных, вызывающих довольно противоречивые суждения правовой опыт. Произошло событие, к последствиям которого применим институт правопреемства и оценки специалистов, и не отличается единообразием. Это объясняется тем, что возникновение нового государства явление относительно редкое в международной жизни, имеющее свои специфические черты.

В статье будет подробно изучен правовой статус объектов государственного правопреемства, сквозь призму истории, правового поля правопреемственных отношений, с учетом исследований известных ученых-правоведов. Институт правопреемства, в силу специфики, сложности и многоуровневости имеет свои объекты, которые являются объектом споров многих ученых. В данной статье автором были подробно изучены взгляды отечественных и зарубежных ученых на данную тему, а также представлены исследования о данном институте правопреемства.

Ключевые слова: Правопреемство, государство-предшественник, государство-преемник, объекты правопреемства, международное право.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК МИРАСҚОРЛЫҚ ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Түйіндеме. Мемлекеттердің құқықтық мирасқорлығы қазіргі заманның ең күрделі саяси - құқықтық проблемаларының бірі болып табылады. Ол, ең алдымен, халықаралық құқық субъектілері ретінде жаңа мемлекеттердің пайда болуымен немесе бар мемлекеттердің ыдырауымен және халықаралық шарттарға, мемлекеттік меншікке, мемлекеттік борыштарға, мемлекеттік мұрағаттарға қатысты мәселелер кешенін шешу қажеттілігімен байланысты. Құқықтық мирасқорлық проблемасы бүгінгі таңда құқықтық тәжірибені қарама-қайшы пайымдауларға әкелетін ең пікірталастардың бірі болып табылатынын атап өткен жөн. Құқықтық мирасқорлық және мамандарды бағалау институты қолданылатын оқиға орын алды және біркелкілігімен ерекшеленбейді. Бұл жаңа мемлекеттің пайда болуымен түсіндіріледі. Мақалада белгілі заңгерлердің зерттеулерін ескере отырып, тарих призмасы, құқықтық қатынастардың құқықтық өрісі арқылы мемлекет мұрагерлігі

объектілерінің құқықтық мәртебесі егжей-тегжейлі қарастырылады. Мирасқорлық институты өзінің ерекшелігіне, күрделілігіне және көп деңгейлі құрылымына байланысты көптеген ғалымдардың дауласатын объектісі болады. Бұл мақалада автор отандық және шетелдік ғалымдардың осы тақырып бойынша пікірлерін егжей-тегжейлі зерттеп, сонымен қатар осы сабақтастық институты туралы зерттеулерді ұсынды.

Кілт сөздер: құқықтық мирасқорлық, ізашар мемлекет, мирасқор мемлекет, құқықтық мирасқорлық объектілері, халықаралық құқық.

THE LEGAL STATUS OF OBJECTS OF STATE SUCCESSION ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract. State succession is one of the most complex political and legal problems of our time. It is associated primarily with the emergence of new States as subjects of international law or existing decay and the need to resolve complex issues in respect to treaties, state property, state debts and state archives. It should be noted that the problem of succession is currently one of the most controversial, causing quite contradictory judgments of legal experience. An event has occurred to the consequences of which the Institute of succession and professional assessment is applicable, and does not differ in uniformity. This is due to the fact that the emergence of a new state is a relatively rare phenomenon in international life, which has its own specific features.

The article will reveal in detail the legal status of objects of state succession, through the prism of history, the legal field of legal relations, taking into account the studies of famous legal scholars. The Institute of Succession, due to its specificity, complexity and multi-level structure, has its own objects, which are the subject of disputes of many scientists. In this article, the author studied in detail the views of domestic and foreign scientists on this topic, as well as presented research on this institution of succession.

Keywords: Succession, predecessor State, successor State, Objects of succession, International law.

Несмотря на то, что под правопреемством принято понимать переход прав и обязанностей от государства-предшественника к государству-преемнику, нет единого и централизованного мнения большинства ученых в отношении объектов правопреемства.

Мы решили рассмотреть данный вопрос на примере правопреемства Республики Казахстан, так как считаем, что данный пример является самым близким к нам (с точки зрения линейной истории) и наиболее ярким, с точки зрения правового статуса объектов при непосредственном процессе правопреемства.

Такие ученые как Д.И. Бараташвили и В.И. Игнатенко отмечают, что государству-преемнику переходят лишь не основные, индивидуальные права и обязанности государства предшественника, то есть те права и обязанности, которые он приобрел в ходе международного общения[1].

В свою очередь, М.М. Аваков, характеризуя правопреемство, как переход прав и обязанностей, отмечает, что «новое государство, утверждая свой суверенитет, выступает как бы наследником прав и обязанностей в области международных отношений своего государства-предшественника».

Непосредственно в качестве объектов правопреемства, М.М. Аваков называет государственную территорию, собственность, архивы, долги, права и обязанности по договорным обязательствам.

Касательно долгов и обязанностей по международным договорам можно упомянуть подписанный между бывшими странами-участницами СССР Меморандума о взаимопонимании относительно долга иностранным кредиторам СССР и его правопреемников от 28 октября 1991г. и Коммюнике от 24 ноября 1991г.

Данный меморандум предполагал, что преемники все вместе, и каждый в отдельности несут ответственность за весь долг, всю сумму, и любое невыполнение условий по его обслуживанию автоматически приведёт к прекращению кредитования для всех и каждого отдельно взятого государства-преемника. И если одно из этих государств оказывается не в состоянии выплачивать свою долю долга, то остальные участники Меморандума должны были взять на себя обязательства по погашению этой доли.

Точку зрения М.М. Авакова также разделял А.Н. Талалаев, добавляя в список объектов правопреемства членство в международных организациях.

Авторы, в целом, не разделяют данную формулировку, подчеркивая, что новое государство, будучи отдельной новой геополитической единицей, должно самостоятельно ставить вопрос о своем членстве в международных организациях, так как паразитирование на правах и обязательствах государства предшественника может возникать только с разрешения всех геополитических контрагентов, интересы которых правопреемственные отношения могут затронуть.

Республика Казахстан самостоятельно вступала в международные организации, ратифицируя соответствующие конвенции и международные договора.

Особое значение А.Н. Талалаев уделял правопреемству в отношении международных договоров, так как именно они являются главным источником международных прав и обязанностей государств [2].

Так как СССР был участником многих международных договоров, он имел ряд прав и обязанностей, в связи с чем, долг и активы поделились в той же пропорции, что и территория государства-предшественника.

Каждому государству-преемнику, согласно его доле, перешли ряд прав и обязательств государства-предшественника.

Профессор Захарова Н.В. отмечала в качестве объекта правопреемства международно-правовые отношения государства-предшественника, его права и обязанности как субъекта международного права.

«Во всех случаях правопреемства его объектами являются международные договоры, действовавшие на территории, переходящей к преемнику».

Кроме этого, Н.В. Захарова считает, что международное право «не регулирует внутригосударственные отношения, внутригосударственные законы, так как это было бы грубым нарушением принципа невмешательства». Поэтому все нормы о правопреемстве предметом своим могут иметь только международно-правовые отношения государств [3].

Авторы придерживаются мнения, что объектом правопреемства могут выступать только нормы *jusdispositivum*, так как императивные нормы международного права в любом случае наследуются всеми участниками правопреемственных отношений и не могут быть пересмотрены в одностороннем порядке.

Западноевропейские ученые больше придерживаются мнения правопреемственных отношений, как смену верховой власти на определенной территории следствием чего

является приобретение новым государством международных прав и обязанностей, ранее относившихся к компетенции прежней верховной власти [4].

В общем смысле, все вышеперечисленные авторы сходятся в определениях объектов правопреемства, таких как – непосредственно территория, собственность, архивы и статусы дебитора и кредитора.

Уникальность определения правопреемственных отношений СССР и Республики Казахстан заключается в обширном перечне видов государственной собственности, как первичного объекта правопреемства.

Интересы всех бывших государств-членов СССР во многом сосредотачивались на собственности, находящейся за рубежом. Под собственностью, в данном контексте, понимались и золотовалютные фонды, резервы, инвестиции, а также различные объекты недвижимого и движимого имущества, находящегося под юрисдикцией других государств.

Так как зарубежная собственность входила в состав активов СССР, после ее распада, она стала объектом юридических притязаний, в том числе со стороны Республики Казахстан.

Получившие международное признание государства, желали, как можно скорее утвердиться в качестве субъектов международного права с собственной материальной базой для открытия представительств в зарубежных странах. Однако это стало практически неосуществимой идеей, так как юридически и фактически Россия стала продолжателем СССР и все загранучреждения, в частности, посольства и консульства перешли под юрисдикцию России.

В данной статье мы затронули лишь малую часть проблем, связанных с правопреемством объектов в международном праве. Эволюция международного права, современный уровень его развития, на наш взгляд, дают общие параметры, нормативы, ответы на многие вопросы, касающиеся сущности правопреемства государств, в том числе – чем обуславливается выбор объектов правопреемства, а, следовательно, что следует рассматривать в качестве таковых.

Так как данный институт постоянно развивается, мы допускаем как возникновение новых объектов правопреемства в будущем, так и развитие данного института в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Бараташвили Д.И. Новые государства Азии и Африки и международное право. - М., 1968 г.- С. 110.
- 2 Талалаев А.Н. Правопреемство государств. //Международное право. Отв.ред. Г.И. Тункин. М., 1994 г.-С. 98-99.
- 3 Захарова Н.В. Международная правосубъектность и правопреемство государств. // Международная правосубъектность. Отв.ред. Д.И. Фельдман. М., 1971 г.-С. 130.
- 4 Zemanek, K. State Succession after Decolonization // Académie de droit international, Recueil des cours. - 1965Ш. Т. 116 de la collection.- P. 202.

ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ, ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ

К. Хавдал

Д.А Қонаев атындағы Еуразиялық заң академиясының конституциялық, халықаралық құқық және кеден ісі кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан Республикасы, Алматы қаласы

Түйіндеме. Адам құқықтары қоғам мен мемлекет дамуындағы негізгі бағыттарды айқындайтын маңызды көрсеткіш болып табылатын ерекшелігіне қарай сөзсіз құқықтық талдауды қажет етеді. Осы қажеттілікке байланысты мақалада Конституцияда көрсетілгендей мемлекеттің ең қымбат қазынасы ретіндегі маңыздылыққа ие адам құқықтары мен бостандықтарының демократиялық, құқықтық мемлекет ретіндегі Қазақстан Республикасындағы қазіргі жай-күйіне сипаттама жасау негізге алынды. Әрі этатистік мемлекеттің құқықтық мемлекет ретінде дамуының басты факторы болып табылады. Адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтары мемлекет өміріне дербес тұлға ретінде ену құқығын білдіреді. Сонымен бірге, адам қалыптасқан саяси-құқықтық институттар мен тиімді механизмдер арқылы өзін-өзі таныту мен мемлекет пен қоғам өміріне қатыса алу мүмкіндігіне қол жеткізеді. Азаматтық құқық жеке тұлғаның азаматтық қоғам мүшесі ретінде оның бостандығы мен дербестігін қамтамасыз етуді білдіреді. Конституцияға сәйкес мойындалып, әрі оған кепілдік беріледі. Кеңестік жүйемен салыстырғанда тәуелсіз Қазақстан Конституциясында адамның құқығы мен бостандығы орталық ұғымдарға айналды. Біздің ата заңымыздың екінші бөлімі толығымен адам мен азаматтың құқықтар мен бостандықтарына арналған. Қазақстан Конституциясында адам құқығы тұжырымының негізі қаланған. Сонымен мақалада өз ойымды түйіндеп, құқықтар мен бостандықтардың мүлтіксіз жүзеге асырылуы үшін, әсіресе саяси құқықтарының мемлекет тарапынан кедергілерге тап болып жататынын ерекше атап айту арқылы, мұндай келеңсіздіктерді мүлдем болдырмау шараларын қолдану керектігімен тұжырым жасалды.

Түйін сөздер: Құқық, бостандық, адам, тұлға, азамат, кепілдік, мемлекет, заң, қорғау.

ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ, ПРАВОВОЕ ГОСУДАРСТВО И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Аннотация. Права человека неизбежно требуют юридического анализа в силу их специфики, которая является важным показателем, определяющим основные направления развития общества и государства. В связи с этой необходимостью статья основана на описании современного состояния прав и свобод человека в Республике Казахстан как демократического государства, регулируемого верховенством права, которое является важной ценностью государства, как это указано в Конституции. И это является ключевым фактором в развитии этатистского государства как государства, регулируемого верховенством права. В то же время у человека есть возможность выразить себя и участвовать в жизни государства и общества с помощью устоявшихся политических и правовых институтов и эффективных механизмов.

Гражданские права означают обеспечение свободы и независимости личности как члена гражданского общества. Это признается и гарантируется в соответствии с Конституцией. По сравнению с советской системой права и свободы человека стали

центрального в Конституції незалежного Казахстану. Другий розділ основного закону присвячений правам і свободам людини і громадянина. Конституція Казахстану закладає основи концепції прав людини.

В статті робиться висновок про те, що для повного здійснення прав і свобод, особливо коли держава обмежує політичні права, необхідно прийняти заходи для запобігання таким конфліктам.

Ключові слова: Право, свобода, людина, особистість, громадянин, гарантія, держава, закон, захист.

DEMOCRATIC, RULE OF LAW AND HUMAN RIGHTS

Abstract. Human rights inevitably require legal analysis due to their specificity, which is an important indicator that determines the main directions of development of society and the state. In connection with this need, the article is based on a description of the current state of human rights and freedoms in the Republic of Kazakhstan as a democratic state governed by the rule of law, which is important as the most precious treasure of the state, as stated in the Constitution. And it is a key factor in the development of a statist state as a state governed by the rule of law. Human civil rights and freedoms mean the right to enter the life of the state as an individual. At the same time, a person has the opportunity to express themselves and participate in the life of the state and society through established political and legal institutions and effective mechanisms.

Civil law means ensuring the freedom and independence of an individual as a member of civil society. It is recognized and guaranteed in accordance with the Constitution. Compared to the Soviet system, human rights and freedoms have become central to the Constitution of independent Kazakhstan. The second part of our ancestral law is entirely devoted to human and civil rights and freedoms. The Constitution of Kazakhstan lays the foundation for the concept of human rights.

Thus, the article concludes that in order for rights and freedoms to be fully realized, it is necessary to take measures to prevent such scandals, emphasizing that their political rights are being hindered by the state.

Keywords: Right, freedom, person, personality, citizen, guarantee, state, law, protection

Конституціяға сәйкес Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет деп бекітеді.

Қазақстан Республикасы демократиялық мемлекет деп жариялайды (ежелгі грек сөзі «демократия» аударғанда халық билігі). Оның демократиялық сипаты келесіден көрінеді: онда халық билігін қамтамасыз ету; биліктің заң шығарушы, атқарушы, сот тармақтарына бөлінуі; идеологиялық және саяси алуандылық; меншіктің барлық формасын тану және тең қорғау [1].

Конституция Қазақстанда мемлекеттік биліктің бірден-бірі өзі халық деп анықтайды. «Халық» сөзі заңдық көзқарас тұрғысынан «азамат» түсінігімен теңестіріледі және адамдар тобының белгілі бір мемлекетке тиістілігін анықтайды. Халық мемлекеттің құқықтық субстратын құрайды.

Демократиялық мемлекетте биліктің бірден-бір бастауы және қорғаушысы халық болады. Бүкіл биліктің қорғаушысы халық деп тану халық егемендігін көрсетеді. Халық егемендігі халықтың толық билігін көрсетеді., яғни қоғам мен мемлекеттің

істерін басқаруға халықтың шынайы қатысуы үшін халықтың әлеуметтік-экономикалық және саяси құралдарды иеленуі.

Халық өзінің билігін тікелей республикалық референдум және сайлаумен қатар, мемлекеттік билік органдарына делегат жіберу арқылы жүзеге асырады.

Қазақстан Республикада ешкім билікке иелік ете алмайды. Халық пен мемлекет атынан сөйлеу құқығы Президентке, сондай-ақ оның конституциялық өкілеттілігі шегінде Республика Парламентіне беріледі. Үкімет халық атынан сөйлей алмайды және оның тек мемлекет атынан сөйлеу құқығы бар.

Осылайша халық еркін көрсету формасы бойынша өкілді және тікелей демократия деп бөлінеді. Өкілді демократия – бұл өзінің сайланушы өкілетті өкілдері арқылы халық билігін жүзеге асыру.

Тікелей демократия – бұл референдум жолымен, сайлауға, жиналыстарға тағы басқаларға қатысу жолымен халықтың немесе халықтың қандай-да бір тобының еркін тікелей көрсету формасы.

Референдум – мемлекеттік және қоғамдық өмірдің маңызды мәселелерін шешу бүкіл халықтық дауыс беру. Республикалық референдуммен қабылданған шешімдер жоғарғы заңдық күшке ие, қандай да бір мақұлдауды қажет етпейді және Қазақстанның бүкіл аумағында қолдануда міндетті. Сайлау – бұл әр бір мандатқа 2 немесе одан көп кандидаттар үміткер болу шартымен толық құқықты тұлғалардың дауыс беру жолымен жүзеге асырылатын мемлекеттік орган дарды немесе жергілікті өзін басқару органдарын қалыптастыру процедурасы.

Мемлекетті демократиялық ұйымдастырудың негізгі принциптерінің бірі билікті бөлу принципі болып табылады. Билікті бөлу-бұл ортақ мемлекеттік билікті заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөлу; құрылымдық-қаржылық дербестік және бір биліктің екінші биліктің үстінен билігін болдырмай және олардың тиімділігі өзара әсерін қамтамасыз ету өкілеттілігі берілген әр мемлекеттік биліктің тәуелсіздігі болуы [2]. Қазақстан Республикасында демократия идеологиялық және саяси алуан түрлілік принциптері негізінде жүзеге асырылады. Саяси әр алуандылық (плюрализм) – бұл конституция шеңберінде әрекет ететін барлық саяси партиялар мен басқа да қоғамдық ұйымдардың саяси процеске қатысудың тең мүмкіндігін қамтамасыз етуді қарастыратын саяси ойлар мен саяси әрекеттердің еркіндігі және көп партияның боуы, сондай-ақ азаматтардың кез келген партияға кіру немесе еш қайсысына кірмеу құқығы. Саяси плюрализм – бұл конституция шеңберінде әрекет ететін кез-келген партияның құрамына кіру мүмкіндігі ғана емес, сонымен қатар ешқайсысына кірмей, партиясыз болу. Ол идеологиялық біркелкілікпен сыйымсыз және тек идеологиялық алуан түрлілік жағдайында жүзеге аса алады. Идеологиялық алуан түрлілік (плюрализм) – бұл идеологиялық және рухани құндылықтарды таңдау еркіндігі және қоғамда мемлекеттік немесе міндетті идеологияны бекітуге тиім салу. Бұл саяси плюрализмді жүзеге асыру шарты болып табылады.

Саяси құқықтар мен бостандықтар азаматтың субъективті құқықтары мен бостандықтарының маңызды бөлігі. Олар тек азаматтарға қатысты айтылады, яғни саяси құқықтарға ие болу адамның нақты бір мемлекет азаматы болуына байланысты. Қазақстан Республикасы азаматтарының саяси құқықтарын мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың орындап отыруына Қазақстан Конституциясында және басқа заң актілерінде кепілдік берілген. Енді Қазақстан азаматтарының саяси құқықтары мен бостандықтарына келетін болсақ, онда олардың қатарында азаматтардың бірлесу бостандығын, бейбіт әрі қарусыз жиналуға, жиналыстар, митингілер мен шерулер өткізуге құқығын, сайлауға және сайлануға

құқығын, жеке және ұжымдық өтініштер жолдау құқығын айтуымызға болады. Сонымен бірге, азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуде Қазақстанның халықаралық құжаттарды бекітіп мойындауы да маңызды. 1999 жылдан Қазақстан азаматтарының саяси құқығы мен бостандығын қамтамасыз ету жаңа деңгейге көтерілді. Бұл Қазақстанның халықаралық конвенцияларды мойындай бастауымен байланысты.

Конституцияның 23 бабына сәйкес Қазақстан азаматтары бірлесу бостандығына құқылы. Яғни ортақ мүддеге негізделген қоғамдық бірлестіктер құру арқылы азаматтарға ұйымдасқан түрде өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру құқы берілген. Қоғамдық бірлестіктердің қызметі қосымша «Қоғамдық ұйымдар туралы» және «Саяси партиялар туралы» заңдармен реттеледі. Бұл құқық тек әскери қызметшілер, ұлттық қауіпсіздік органдарының, құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен соттарға қатысты шектеулі, олар партияларда, кәсіптік одақтарда мүшелік ете алмайды. Конституцияның 5 бабына сәйкес идеологиялық және саяси сан-алуандылықтың мойындалуы Қазақстан азаматтарының бірлесу бостандығын жүзеге асыруға толық мүмкіндік беруде. Саяси партиялардың құқықтық мәртебесі түбірімен өзгерді, енді саяси партиялар қоғамдық бірлестіктердің бір түрі ретінде қарастырылады. Азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың тағы бір жолы бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер мен демонстрациялар бостандығына кепілдіктің берілуі. Бірақ шеру, демонстрациялар, митингілерді өткізу мақсатында жергілікті атқарушы органнан рұқсат алу процедурасы, біздің ойымызша, оны ұйымдастырушылар үшін белгілі бір деңгейде кедергілер туындатады. Заңдағы митингілер мен жиналыстар өткізуге рұқсат алу азаматтарға өз құқықтарын еркін жүзеге асыруға кедергі келтіреді. Конституциядағы сайлау құқы ел азаматтарының сайлауларға өз еркімен және ашық қатынасуына кепілдік береді. **Құқықтық мемлекет** — конституциялық басқару тәртібі, дамыған құқықтық жүйе мен тиімді сот билігі бар мемлекет нысаны.

Құқықтық мемлекет – өзінің негізгі институттары ретінде билік бөлінісін, сот тәуелсіздігін, басқару заңдылығын, мемлекеттік билік тарапынан азаматтардың құқығы бұзылуына жол бермеуді және оған қоғамдық мекеме тарапынан тигізілген залалдың құнын өтеп алуды қарастыратын мемлекет [3].

Құқықтық мемлекет идеясындағы басты қағида - мемлекеттің және оның органдарының зорлық-зомбылығынан, басынуынан азаматтарды қорғау кепілі болатын мемлекеттің құқықпен байланыстылығы. Құқықтық мемлекет ең алдымен, барлық мемлекеттік органдар, лауазымды тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер және азаматтар бағынуы тиіс өзіндегі құқықтық ережелермен өзін-өзі шектейтіндігімен ерекшеленеді, ал ондағы басты принцип - құқық үстемдігі.

Құқық үстемдігі деген ең алдымен заң үстемдігін білдіреді. Басты, маңызды, негізгі қоғамдық қатынастар заңмен реттеледі.

Қоғам өмірінде заң үстемдігі арқылы, барлық саяси институттарда жоғарғы құқық бастаулары, құқық рухы енгізіледі. Осылайша, азаматтардың құқықтарының шынайылығы әрі мызғымастығы, олардың сенімді құқықтық мәртебесі, заңдық қорғалуы қамтамасыз етіледі.

Құқықтық мемлекет - ең алдымен, құқықтық мемлекет идеялары іске асқан конституциялық мемлекет. Конституциялық құрылымның негізгі қағидаттары, қоғам дамуының маңызды бағыттары, оның басты идеялары конституциялық деңгейде бекітіледі. Конституция құқықтық жүйенің орталығы болып табылады. Соның негізінде құқықтық мемлекеттегі заңдылық тетіктері қалыптасады. Құқықтық

мемлекет әрбір жеке адамның заңды мүдделерінің, ар-намысы мен қадір-қасиетінің қорғалуына кепілдік беруі, барлық азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, олардың бірлестіктері мен қауымдастығын қамтамасыз етуге тиіс. Оның негізгі белгілері: құқықтық заңның үстемдігі, билік бөлінісі қағидаларын конституциялық-құқықтық реттеу негізінде егеменді мемлекеттік биліктің ұйымдасуы мен қызмет етуі, индивид, қоғам мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасының құқықтық нысаны. Құқықтық мемлекет жағдайында сот әділдікті жақтаушы, кең мағынада құқықты қорғаушы, негізгі міндеті – адам құқықтарын қорғау болуы тиіс. Қоғам мен мемлекеттің өзара байланысы, өзара тәуелділігі мемлекет заңдарында көрсетілген құқықтар мен міндеттер арқылы жүзеге асады. Қазіргі кезде құқықтық мемлекет тұжырымдамасы адам құқықтарымен тығыз байланыста қарастырылады және адамның жеке, азаматтық, саяси және экономикалық құқықтары мен бостандықтарының қорғалуын білдіреді.

Адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мен қорғау құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолындағы маңызды мәселе. Жалпы адам құқығы жеке тұлғаға нақты бостандықтар мен әлеуметтік игіліктерге кепілдік беретін саяси қатынастар жүйесінде бекітілген ережелер мен принциптер жиынтығы [4]. Адам құқығын қорғау ұлттық құқықтық тәртіптің маңызды міндеттерінің бірі. Ең алғаш адам құқығы АҚШ конституциясы мен «Адам мен азамат құқығы туралы» Француз Декларациясында заңдастырылды. Бүгінгі күні адам құқықтары БҰҰ-ның негізгі бес құқықтық құжаттарында анықталып, оларға кепілдік берілген. Олар: «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» (1948 ж.), «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Пакт» (1966 ж.), «Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пакт» (1966 ж.) және соңғысына қарасты екі факультативті хаттама. Жоғарыда көрсетілген халықаралық құжаттар адамның құқықтары мен бостандықтарының нақты бір мемлекет еркіне байланысты емес екендігін көрсетеді. Адам құқығын кең мағынада екі жақты қарастыруымызға болады: теріс (негативті) және оң (позитивті). Бірінші топтағы құқық пен бостандықтар мемлекет пен басқа адамдардың тұлғаның жеке ісіне араласуына мүмкіндік бермеуге бағытталған, яғни жеке тұлғаның индивидтік бостандығының негізін құрайды. Бірінші топтағы құқықтар мен бостандықтар мемлекеттен қандай да бір ресурстарды, күштерді жұмсауды қажет етпейді. Бұл жердегі ең басты талап жеке тұлғаның ісі мен мүддесіне кедергі жасамау, оған араласпау.

Мұндай құқықтар қатарына адамның либералдық құқықтарының барлығын жатқызуымызға болады. Позитивті құқықтарға келер болсақ, олар мемлекеттің жеке тұлғаға қандай да бір нақты әлеуметтік игіліктерді беру жауапкершілігіне негізделеді. Бұл жағдайда құқықтар кепілдігі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейінен тәуелді. Егер мазмұндық тұрғыдан қарастыратын болсақ, онда адам құқықтары мен бостандықтары азаматтық, саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени және экологиялық деп жіктеледі.

Азаматтық құқық бұл адамға жаратылысынан берілетін құқықтар. Кез келген мемлекет бұл құқықтарды тәуелсіз және ашық сот, тұрғын үйге қол сұқпау, еркін жүріп тұру, тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуды заңмен бекіту арқылы қамтамасыз етеді. Ал саяси құқықтар азаматтардың қоғам мен мемлекет ісін басқаруға қатысу құқығын қамтамасыз етеді. Бұл қатардағы құқықтарға сөз еркіндігі, ар-ождан еркіндігі, ақпарат алу құқы, сайлау және сайлану құқы, бірлестіктерге бірігу құқы жатады. Әлеуметтік-экономикалық құқықтар бұл азаматтардың

материалдық ресурстарды өндіру, алмасу мен пайдалану саласындағы мүмкіндіктері мен құқықтары [5].

Адам құқықтары қоғам мен мемлекет дамуындағы негізгі бағыттарды айқындайды. Әрі этатистік мемлекеттің құқықтық мемлекет ретінде дамуының басты факторы болып табылады. Адамның азаматтық құқықтары мен бостандықтары мемлекет өміріне дербес тұлға ретінде ену құқығын білдіреді. Сонымен бірге, адам қалыптасқан саяси-құқықтық институттар мен тиімді механизмдер арқылы өзін-өзі таныту мен мемлекет пен қоғам өміріне қатыса алу мүмкіндігіне қол жеткізеді [6].

Қазақстан Республикасының Конституциясында адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең қымбат қазына деп жарияланған. Азаматтық құқық жеке тұлғаның азаматтық қоғам мүшесі ретінде оның бостандығы мен дербестігін қамтамасыз етуді білдіреді. Конституцияға сәйкес мойындалып, әрі оған кепілдік беріледі. Кеңестік жүйемен салыстырғанда тәуелсіз Қазақстан Конституциясында адамның құқығы мен бостандығы орталық ұғымдарға айналды. Біздің ата заңымыздың екінші бөлімі толығымен адам мен азаматтың құқықтар мен бостандықтарына арналған. Қазақстан Конституциясында адам құқығы тұжырымының негізі қаланған.

Демократиялық, құқықтық мемлекет құру жолындағы Ата Заңымызда адамның келесі негізгі құқықтары мен бостандықтары жарияланған: әркімнің өмір сүруге құқығы бар, әркім өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар; заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең; ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды; адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайды; әркімнің жеке өміріне, өзінің және отбасының құпиясына қол сұғылмайды, абыройы мен арнамысының қорғалу құқығы т.б.

Әркімнің өмір сүруге құқығы басқадай құқықтар мен бостандықтардың негізін құрайды. Әлемдік өркениеттегі ең басты құндылық деуімізге негіз бар, себебі адам қаза болған жағдайда басқадай құқықтар өздерінің мәні мен мағынасын жояды. Сондықтан мақсатымыз құқықтық мемлекет құру болғандықтан 2003 ж. 17 желтоқсанында қабылданған «Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізу туралы» Президент Жарлығының маңызы зор. Бұл жарлық еліміздегі құқықтық саясат тұжырымында қарастырылған қылмыстық заңнаманы гуманизациялауды жүзеге асыруға бағытталған.

Кез келген дамыған демократиялық, құқықтық мемлекет өз азаматтарының құқықтық қорғалуын қамтамасыз етуге тиіс.

Бірде бір құқықтық мемлекет адам құқығына кепілдік беретін кең және көпжақты органдар мен іс-әрекеттер жүйесінсіз өмір сүре алмайды. Қазақстанда құқықтық мемлекет орнату жолындағы мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі адам құқықтарын қорғаудың ұлттық жүйесін қалыптастыру болды [электронды ресурс].

Біздің ойымызша, бұл жүйеде Президент орны ерекше. Қазақстан Президенті адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының тікелей кепілі әрі нышаны. Осы тұрғыдан алғанда Президент «Жолдауларының» орны ерекше. Президент «Жолдаулары» парламенттің адам құқығы мен бостандықтарын қорғау саласындағы заң шығарушы қызметіне бағыт-бағдар беріп отырады. Адам құқықтарының Конституцияда ең қымбат қазына ретінде баянды етілгеніндей, олардың осындай деңгейде қорғалып ж.зеге асырылуы үшін еліміздегі құқық қорғау жүйесін

нығайтып, адам құқығын қамтамасыз ету жүйесін халықаралық қалыптарға сәйкестендіру керек.

Қорытындылар болсақ, Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын іс-жүзіне асыруда белгілі бір шектеушіліктер де жоқ емес. Біздің ойымызша, Конституциялық құқықтарды жүзеге асыруда, бостандықтарды иеленуде мемлекеттік лауазымды қызметкерлер рұқсатының қажеті жоқ болуы тиіс. Азаматтың бостандыққа құқығы оған лауазымды тұлғалардың көрсетуімен емес, өзінің ерікті мінез-құлқын білдіруімен көрінуі тиіс. Ал біздің елімізде саяси құқтар мен бостандықтарды жүзеге асыруда әзірге рұқсат ету тәртібі сақталып отыр. Сондықтан заңдарды жетілдірумен қатар олардың барлық деңгейде орындалуы қамтамасыз етілуі керек. Біздің ойымызша, басты принцип «заңмен тыйым салынбағанның барлығын жасауға болады» деген қағида емес, заң алдында бәрі тең, заңды сыйлау, оны орындау қағидасы болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Әбсәттаров Р.Б. Саясаттану және оның проблемалары. А., 2007. 185 б. 92 Б.
Жамбылов Д. Саясаттану.- Алматы., 2009. 215 б. 58 Б.
- 2 Ә.Қалмырзаев. Демократиялық қоғам және құқықтық мемлекет. Халық кеңесі, 16. 04. 2003. № 4. 12. Б.
- 3 Баймаханова Д.М. Проблемы прав человека в системе конституционализма в РК//Автореферат дисс. д.ю.н. – Алматы, 2009. – 46с. С. 24.
- 4 Назарбаев Н.А. Конституция Республики Казахстан - основа устойчивого развития государства и общества. Сборник материалов международной научно- практической конференции « Конституция: Личность, общество и государство»,-Астана, 2005, С. 24-28.
- 5 Сарсембаев МА. Конституция Республики Казахстан как политико-правовой документ, обладающий высшей юридической силой. Сборник материалов международной научно- практической конференции « Конституция: Личность, общество и государство»,-Астана, 2005, С. 33-35.
- 6 «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы [Электрондық ресурс] - Қатынасу режимі <http://www.zakon.kz/>. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_

УДК 341.4

ПРИНЦИПЫ ЗАКОННОСТИ И СПРАВЕДЛИВОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Д.А. Чонжыбаев

*Магистрант Евразийской юридической академии им. Д.А.Кунаева, Республика Казахстан, г.Алматы
Shonzhibaev.d@gmail.com*

Аннотация. Непосредственную угрозу для международной безопасности в настоящее время представляет именно международная преступность, когда степень общественной опасности некоторых преступлений очень высока, а субъектами таких

преступлений выступают уже не только физические лица или создаваемые ими транснационально организованные преступные сообщества, а сами государства либо их союзы. Для борьбы с международной преступностью потребовалась кодификация норм и принципов международного уголовного права, что позволяет противостоять росту такой преступности и реализовывать ответственность за совершение указанных преступлений как на международно-правовом, так и на внутригосударственном уровнях. Для эффективности этого процесса особо важной представляется научно обоснованная концепция принципов международного уголовного права, позволяющая, в конечном итоге, установить примат международного уголовного права в сфере межгосударственного и внутригосударственного судебного преследования, и наказания лиц, виновных в совершении преступлений против международного права. Нами обосновывается тезис о том, что без признания принципов законности, справедливости, гуманизма и вины и их включения в систему международного уголовного права само международное уголовное право не сможет полноценно развиваться в качестве отрасли публичного международного права, не может быть осуществлена кодификация этой отрасли, а это, в свою очередь, не позволит международному уголовному праву обеспечить достижение своей главной цели – обеспечения международного правопорядка и безопасности путем предупреждения, пресечения и наказания преступлений против международного права в целом.

Ключевые слова: Международное право, принципы, преступность уголовное право, законность, справедливость и гуманизм.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ЗАҢДЫЛЫҚ ПЕН ӘДІЛДІК ҚАҒИДАЛАРЫ

Түйіндеме. Қазіргі уақытта кейбір қылмыстардың қоғамдық қауіптілік дәрежесі өте жоғары, ал мұндай қылмыстардың субъектілері тек жеке тұлғалар немесе олар құрған трансұлттық ұйымдасқан қылмыстық қоғамдастықтар ғана емес, мемлекеттің өздері не олардың одақтары болып табылатын халықаралық қылмыс болып табылады. Халықаралық қылмысқа қарсы күрес үшін халықаралық қылмыстық құқықтың нормалары мен қағидаттарын кодификациялау талап етілді, бұл осындай қылмыстың өсуіне қарсы тұруға және аталған қылмыстарды жасағаны үшін халықаралық-құқықтық, сондай-ақ мемлекетішілік деңгейлерде жауапкершілікті іске асыруға мүмкіндік береді. Бұл процестің тиімділігі үшін халықаралық қылмыстық құқық принциптерінің ғылыми негізделген тұжырымдамасы аса маңызды болып табылады, нәтижесінде мемлекетаралық және мемлекетішілік сот қуғындау және халықаралық құқыққа қарсы қылмыс жасауға кінәлі адамдарды жазалау саласындағы халықаралық қылмыстық құқықтың приматын белгілеуге мүмкіндік береді. Біз заңдылық, әділдік, гуманизм және кінә принциптерін мойындамай және оларды халықаралық қылмыстық құқық жүйесіне енгізбестен Халықаралық қылмыстық құқықтың өзі жария халықаралық құқық саласы ретінде толыққанды дами алмайды, бұл саланы кодификациялау жүзеге асырыла алмайды, ал бұл, өз кезегінде, Халықаралық қылмыстық құқыққа қарсы қылмыстардың алдын алу, жолын кесу және жазалау жолымен халықаралық құқық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудің өзінің басты мақсатына қол жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді.

Түйін сөздер: Халықаралық құқық, принциптер, қылмыс қылмыстық құқық, заңдылық, әділдік және гуманизм.

PRINCIPLES OF LEGALITY AND JUSTICE IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

Abstract. The immediate threat to international security is currently posed by international crime, when the degree of public danger of certain crimes is very high, and the subjects of such crimes are no longer just individuals or transnational organized criminal communities created by them, but States themselves or their unions. The fight against international crime required the codification of the norms and principles of international criminal law, which makes it possible to counter the growth of such crime and to implement responsibility for the Commission of these crimes both at the international legal and domestic levels. For the effectiveness of this process, a scientifically based concept of the principles of international criminal law is particularly important, which ultimately allows establishing the primacy of international criminal law in the sphere of inter-state and domestic prosecution and punishment of persons guilty of crimes against international law. We substantiate the thesis that without recognition of the principles of legality, justice, humanism and guilt and their inclusion in the system of international criminal law, international criminal law itself will not be able to fully develop as a branch of public international law, codification of this branch cannot be implemented, and this, in turn, will not allow international criminal law to achieve its main goal – to ensure international law and security by preventing, suppressing and punishing crimes against international law in General.

Keywords: International law, principles, criminality criminal law, legality, justice and humanism.

Высокий уровень международной преступности, существующие проблемы кодификации международно-правовых норм о преступности и наказуемости агрессии, международного терроризма, несовершенство процесса кодификации норм об ответственности государств за международные преступления, нежелание некоторых государств своими действиями окончательно укрепить позиции международной уголовной юстиции, а также неразвитость и несогласованность доктринальных подходов к проблеме систематизации норм и принципов международного уголовного права, в совокупности, актуализируют вопросы научного анализа систематизации и нормативного содержания принципов международного уголовного права.

Специфическими чертами обладают такие базовые принципы международного уголовного права, как принцип законности, принцип справедливости и принцип гуманизма. Именно эти принципы закладывают основу для формирования и признания в системе международного уголовного права всех остальных специальных принципов этой отрасли международного права.

Как отмечает В.С. Нерсисянц, «правовая законность как особый правовой режим неуклонного фактического соблюдения всеми субъектами права требований правового закона является необходимой правовой формой, условием и средством практического утверждения реального правового порядка в общественной жизни. Режим правовой законности является необходимым правовым свойством (признаком, качеством) и составной частью любого реального правопорядка, поскольку реальный правопорядок – это и есть порядок взаимоотношений субъектов права (и в целом порядок действия и реализации норм объективного права) в режиме правовой

законности. В свою очередь правовая законность выступает как правовой режим соблюдения и реализации абстрактно-должного правопорядка, закрепленного в нормах объективного права» [1].

В теории уголовного права принцип законности означает, что только национальный уголовный закон регламентирует ответственность виновного в преступлении лица. Так, в соответствии со статьей 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан определена норма о том, что единственным основанием уголовной ответственности является совершение преступления, то есть деяния, содержащего все признаки состава преступления, предусмотренного УК РК.

Настоящим устанавливается общеизвестное положение, выраженное следующим образом: «Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege». Это предписание законности включает в себя ряд конкретных правовых установлений. Прежде всего, это письменная форма уголовных законов, исключая судебные прецеденты и толкования теоретиков-авторитетов как источников уголовного права [2].

Помимо этого, еще одним составляющим элементом требования принципа законности является полная кодификация норм об ответственности за преступления в уголовном кодексе. Как указано в Уголовном кодексе Республики Казахстан, «уголовное законодательство Республики Казахстан состоит исключительно из Уголовного кодекса Республики Казахстан и все иные законы, предусматривающие уголовную ответственность, подлежат применению только после их включения в Уголовный кодекс» (ст. 1 УК РК) [3].

Основная составляющая правового требования принципа законности также сводится к признанию особой роли именно международного права в нормативной системе национального уголовного права. Как уже отмечалось, в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, международные договоры, ратифицированные Республикой имеют приоритет перед ее законами. Порядок и условия действия на территории РК международных договоров, участником которых является Казахстан, определяется законодательством Республики [4].

Надо упомянуть в этой связи, что именно в уголовном праве Республики Казахстан прямо установлено, что уголовное законодательство Республики, состоящее исключительно из Уголовного кодекса, основывается на Конституции Республики Казахстан и общепризнанных принципах и нормах международного права. Так, именно принцип законности непосредственно основывается на нормах международного права. В частности, во Всеобщей декларации прав человека установлено, что «никто не может быть осужден за преступление на основании совершения какого-либо деяния или за бездействие, которые во время их совершения не составляли преступления по национальным законам или по международному праву. Не может также налагаться наказание более тяжкое, нежели то, которое могло быть применено в то время, когда преступление было совершено» [5].

Принцип законности также непосредственно вытекает из положений статьи 9 Международного пакта о гражданских и политических правах 1966 года, в соответствии с которыми:

- «1. Каждый человек имеет право на свободу и личную неприкосновенность. Никто не может быть подвергнут произвольному аресту или содержанию под стражей. Никто не должен быть лишен свободы иначе, как на таких основаниях и в соответствии с такой процедурой, которые установлены законом.
2. Каждому арестованному сообщаются при аресте причины его ареста и в срочном порядке сообщается любое предъявляемое ему обвинение.

3. Каждое арестованное или задержанное по уголовному обвинению лицо в срочном порядке доставляется к судье или к другому должностному лицу, которому принадлежит по закону право осуществлять судебную власть, и имеет право на судебное разбирательство в течение разумного срока или на освобождение. Содержание под стражей лиц, ожидающих судебного разбирательства, не должно быть общим правилом, но освобождение может ставиться в зависимость от представления гарантий явки на суд, явки на судебное разбирательство в любой другой его стадии и, в случае необходимости, явки для исполнения приговора.

4. Каждому, кто лишен свободы вследствие ареста или содержания под стражей, принадлежит право на разбирательство его дела в суде, чтобы этот суд мог безотлагательно вынести постановление относительно законности его задержания и распорядиться о его освобождении, если задержание незаконно.

5. Каждый, кто был жертвой незаконного ареста или содержания под стражей, имеет право на компенсацию, обладающую исковой силой» [5].

В соответствии с принципом законности применение уголовного закона по аналогии не допускается. К аналогии закона относится восполнение пробела в праве, когда закон применяется к случаям, прямо не предусмотренным, но аналогичным тем, которые непосредственно регулируются этим законом. Восполнение любых пробелов в уголовном праве относится к исключительной компетенции законодателя [6].

Содержание принципа законности, как принципа международного уголовного права, определено ясно и четко в «Принципах международного права, признанных Уставом Нюрнбергского трибунала и нашедших выражение в решении этого трибунала». Так, в соответствии с Принципом I «всякое лицо, совершившее какое-либо действие, признаваемое, согласно международному праву, преступлением, несет за него ответственность и подлежит наказанию».

В данном случае следует прокомментировать, что этим положением подтверждается особый вид юрисдикции, а именно международной уголовной юрисдикции, основанной на действии норм международного права, определяющих преступность и наказуемость определенных видов деяний государств и индивидов.

Также подтверждается тезис о возможной конкуренции норм международного уголовного права с нормами национального уголовного права, с признанием приоритетности именно норм и юрисдикции международного уголовного права. К примеру, Уставом Международного трибунала по бывшей Югославии прямо предусмотрено положение о том, что юрисдикция Трибунала имеет приоритет по отношению к юрисдикции национальных судов. На любом этапе судебного разбирательства Международный трибунал может официально просить национальные суды передать производство по делу Международному трибуналу в соответствии с Уставом и правилами процедуры и доказывания Международного трибунала (ст. 9) [7, с.135].

Аналогичное положение закреплено и в Уставе Международного трибунала для Руанды:

«1. Международный трибунал по Руанде и национальные суды имеют параллельную юрисдикцию в отношении судебного преследования лиц за серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории Руанды, и судебного преследования граждан Руанды за подобные нарушения, совершенные на территории соседних государств в период с 1 января 1994 года по 31 декабря 1994 года.

2. Юрисдикция Международного трибунала по Руанде имеет приоритет по отношению к юрисдикции национальных судов всех государств. На любом этапе судебного разбирательства Международный трибунал по Руанде может официально просить национальные суды передать ему производства по делу в соответствии с настоящим Уставом и правилами процедуры и доказывания Международного трибунала по Руанде» (ст. 8 Устава) [7].

Приоритет именно норм международного уголовного права вытекает также из содержания Принципа II вышеуказанного международного документа ООН, в соответствии с которым «то обстоятельство, что по внутреннему праву не установлено наказания за какое-либо действие, признаваемое, согласно международному праву, преступлением, не освобождает лицо, совершившее это действие, от ответственности по международному праву» [7].

Мы убеждены, что для полной реализации данного принципа необходимо существенно усилить роль и статус именно международной уголовной юстиции. Так, на наш взгляд, учитывая масштабы преступного поведения государств и отдельных индивидов и ту угрозу для мирового сообщества, которая исходит от таких правонарушителей, в качестве юридического основания для реализации международной правовой ответственности таких субъектов достаточно рассматривать непосредственно нормы и принципы международного права, определяющие преступность и наказуемость отдельных деяний таких субъектов, а в качестве фактических оснований – сам факт нарушения указанными субъектами норм и принципов международного права, выраженного в форме совершения серьезного и общественно опасного деяния.

То есть, любые ссылки на национальное право, а также сам факт участия либо не участия государства-правонарушителя в том или ином международном договоре, устанавливающем преступность и наказуемость государства по международному праву, не должны рассматриваться в качестве оснований для освобождения государства-правонарушителя и виновных индивидов от ответственности по международному праву. В данном случае достаточно того, что такие действия государства и индивидов квалифицируются преступными и наказуемыми именно нормами международного права, а также непосредственно факта совершения таких действий указанными субъектами.

Ну и, пожалуй, последняя составляющая требования принципа законности охватывает такое понятие, как «криминализация», то есть признание посредством норм международного права преступным поведение государств, иных субъектов международного права и физических лиц. В данном случае преступными признаются конкретные действия или бездействие указанных субъектов, в результате которых нарушены принципы и нормы международного права, причинен вред интересам международного права в целом.

Таким образом, можно сделать следующее общее заключение касательно основного нормативного содержания и особенностей принципа законности как отраслевого принципа международного уголовного права. Принцип законности в международном уголовном праве следует понимать как базовый принцип, определяющий в первую очередь то, что вся система международного сотрудничества государств в области борьбы с преступностью должна строиться и развиваться только в строгом соответствии и на основании международного права. Только таким образом можно обеспечить международный правопорядок и

эффективность взаимодействия государств, как основных субъектов международного права, в данной области.

Таким образом, только нормы и принципы международного права и, в частности, международного уголовного права, должны определять преступность и наказуемость деяний, определяемых как «преступления против международного права», а также непосредственно регламентировать ответственность виновных в таких преступлениях субъектов.

Переходя к рассмотрению нормативной составляющей принципа справедливости, считаем необходимым особо выделить два аспекта, присущие этому принципу:

- 1) справедливость норм международного уголовного права, определяющих преступность тех или иных деяний;
- 2) справедливость наказания, которая должна неминуемо наступать в случае совершения субъектами любых преступных, по смыслу международного уголовного права, деяний.

Совершенно точно подмечено в этой связи, что «справедлив закон, который отвечает требованию социальной обоснованности криминализации деяний и пенализации преступлений. Не отвечающий этим требованиям закон обречен на бездействие как не отражающий правосознания общества и не защищающий его интересов» [2].

Составляющим элементом социальной обоснованности криминализации деяний в международном уголовном праве является достижение главной цели международного уголовного права – неотвратимости наказания, причем не за те деяния, которые связаны с простым и ненадлежащим несоблюдением международного права и его принципов в целом, а только за те, которые представляют собой факт грубого и умышленного нарушения международного права с целью подрыва международной стабильности и правопорядка для достижения собственных, противоречащих интересам международного права (а значит, интересам всего сообщества государств) целей.

Эффективность социально обоснованной нормы международного уголовного права напрямую зависит от того, могут ли быть решены посредством принятия и применения такой нормы охранительные и предупредительные задачи международного уголовного права в целом, а также от того, достигает ли целей наказание, а именно – восстановление справедливости и правопорядка, обеспечение неотвратимости ответственности за совершенные преступные деяния, исправление правонарушителя и предупреждение совершения подобного преступления другими субъектами [8].

Социальную значимость и присутствие справедливости можно обнаружить в уже рассматривавшемся положении о том, что всякое лицо, которое совершает какое-либо действие, признаваемое, согласно международному праву, преступлением, должно нести за него ответственность и подлежать наказанию.

Также справедливость норм международного уголовного права вытекает из того общепризнанного принципа, что каждое лицо, обвиняемое в совершении преступления по смыслу международного права, имеет право на справедливое рассмотрение дела на основе фактов и права.

Принцип справедливости наказания реализуется в нормах о системе и видах наказания, назначении наказания, освобождении от уголовной ответственности и наказания. Лицу, совершившему преступление, суд должен назначить такое наказание, которое явилось бы необходимым и достаточным для его персонального исправления. Более строгий вид наказания из числа предусмотренных за

совершенное преступление назначается только в случае, если менее строгий вид наказания не сможет обеспечить достижения целей наказания. При назначении наказания учитываются характер и степень общественной опасности преступления и личность виновного, смягчающие или отягчающие наказание обстоятельства, а также влияние назначенного наказания на исправление осужденного и на условия жизни его семьи [2, с.77].

Принцип справедливости непосредственно выражается и в норме международного уголовного права, устанавливающей недопустимость двойной ответственности за одно и то же преступление. К примеру, в Уставе Международного трибунала по Руанде данный принцип сформулирован следующим образом:

«1. Ни одно лицо не может быть судимо национальным судом за деяния, представляющие собой серьезные нарушения международного гуманитарного права в соответствии с настоящим Уставом, за которое оно уже было судимо Международным трибуналом по Руанде.

2. Лицо, которое было осуждено национальным судом за деяния, представляющие собой серьезные нарушения международного гуманитарного права, может быть впоследствии судимо Международным трибуналом по Руанде только в случаях, если:

- а) деяние, за которое оно было осуждено, было квалифицировано как обычное преступление; или

- б) судебное разбирательство в национальном суде не было беспристрастным и независимым, предназначалось для того, чтобы оградить обвиняемого от международной уголовной ответственности, или же дело не было расследовано обстоятельным образом.

3. При определении меры наказания для лица, осужденного за преступление в соответствии с настоящим Уставом, Международный трибунал по Руанде принимает во внимание степень отбытия любого наказания, определенного национальным судом для этого же лица за совершение того же деяния» (ст. 9 Устава «Non bis in idem») [7].

Аналогичную норму мы можем встретить в уже вступившем в силу Статуте Международного уголовного суда (ст. 20 Статута). При этом, недопустимость двойной ответственности также рассматривается как составная часть принципа справедливости и в национальном уголовном праве. К примеру, в нормах Уголовного кодекса Республики Казахстан установлено, что «никто не может быть подвергнут повторно уголовной ответственности за одно и то же преступление» [3].

Как уже отмечалось, основная цель международного уголовного права сводится к обеспечению безопасности и международного мира посредством предупреждения, пресечения и наказания преступлений, которые по смыслу международного права признаются как особо опасные для всего мирового сообщества. В данном случае речь идет непосредственно о безопасности человечества и в этой связи не случайно появление таких преступлений, как преступления против безопасности человечества [8].

В заключение считаем необходимым особо отметить, что все выше рассмотренные принципы международного уголовного права представляют собой целостную базовую систему, элементами которой выступают конкретные требования к государствам, как основным создателям норм международного уголовного права и субъектам, обязанным выполнять принимаемые ими же решения по предупреждению и наказанию преступлений против международного права, а также требования к конкретным индивидам, наравне с государствами, признаваемыми субъектами таких преступлений. При этом необходимо признать наличие некой иерархичности рассмотренных и далее подлежащих рассмотрению в рамках следующих подразделов

принципов. В этой иерархии на самый высший уровень в системе специальных принципов международного уголовного права следует поставить именно принципы законности, справедливости и гуманизма.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: НОРМА-ИНФРА. М., 1999. - 552 с.
- 2 Тяжкова И.М., Кузнецова Н.Ф. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1: Учение о преступлении. Учебник для вузов. - М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 592 с.
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года №226 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.04.2019). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://online.zakon.kz>
- 4 Конституция Республики Казахстан. 30 августа 1995 г. С изменениями и дополнениями от 10 марта 2017 года. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://online.zakon.kz/>
- 5 Международное публичное право. Сборник документов. В 2 ч. Ч.1 /Сост. и авт. вступ. статьи К.А. Бекашев, Д.К. Бекашев. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 1408 с.
- 6 Костенко Н.И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. - М.: Юрлитинформ, 2004. – 448 с.
- 7 Международное уголовное право в документах. В 3 т. Т.1. /Сост. М.Б. Кудайбергенов. - Алматы: Данекер, 1999. – 264 с.
- 8 Ахметова С.А. Принципы международного уголовного права. Дис... канд. юрид. наук. — Алматы., 2008. - 145 с

Ғылыми журнал

**ВЕСТНИК
ЕВРАЗИЙСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ АКАДЕМИИ
ИМЕНИ Д.А. КУНАЕВА
№ 1 (72), 2020г.**

Научный журнал

Подписано в печать 10.04.2020г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л.17. Тираж 500 экз. Заказ № 000020.

Адрес издательства:
г. Алматы, ул. Ади Шарипова 120
+7 (777) 214-02-50, +7 (707) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com